

**KADIN SORUNLARI UYGULAMA VE
ARAŞTIRMA MERKEZİ**

Women's Studies Application and
Research Center

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY

**KADIN
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

**JOURNAL OF
WOMEN'S
STUDIES**

E-ISSN 2687-5225

Temmuz-Aralık/July-December 2021

Cilt/Volume 3 Sayı/Issue 2

ATAKA

**Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi-
ATAKAD**

Atatürk University Journal of Woman's Studies

Cilt/Volume:3

Sayı/Number:2

2021

S A H İ B İ

Atatürk Üniversitesi
Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma
Merkezi Adına
Doç. Dr. Seher ERGÜNEY

Editör:

Prof. Dr. Reva BALCI AKPINAR

Editör Yardımcısı:

Doç. Dr. Ayla KANBUR
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KURUDİREK

Sekreter:

Doç. Dr. Ayla KANBUR

Yazım ve Dil Editörü:

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN

Yayın Yürütme Kurulu:

Dr. Öğr. Üyesi Eda AY

Dizgi/Mizanpaj:

Arş. Gör. Emrah AY
Arş. Gör. İdris YILDIZ
Arş. Gör. Muhammet Ali AYDIN

Yabancı Dil Editörü:

Furkan ZIRZAKIRAN

Cilt 3, Sayı 2, Dergi Hakem Kurulu / Volume 3, No 2, Advisory Board

Prof. Dr. Selahattin YILDIZ
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Serap EJDER APAY
Prof. Dr. Süheyla Yüksel
Doç. Dr. Sibel KÜÇÜKOĞLU
Doç. Dr. Hatice Kübra ERÇÖŞKUN ŞENOL
Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN KURULAR
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Fahri ÖZSUNGUR
Dr. Öğr. Üyesi Eda AY
Öğr. Gör. Murat KOÇANLI
Öğr. Gör. Asuman GÜRMAN ŞAHİN
Dr. Cihad İslam YILMAZ

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Ayla KANBUR
Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
25240/ERZURUM

Tel: 0-442-2311584

E-mail: atakad@atauni.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/atakad>

EDİTÖRDEN OKURA

Değerli Okurlar,

Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi-ATAKAD'ın ulusal ve uluslararası yazar ve okuyucu kitlesinin dikkatini daha fazla çekme, ulusal ve uluslararası indekslerde yer alması yönündeki çalışmalarımızı hızlandırarak yayın hayatımıza devam etmekteyiz. Bu kapsamda Atatürk Üniversitesi tarafından desteklenen proje kapsamında dergimiz özel bir yayıncılık şirketinden hizmet alımı gerçekleştirmiştir. Makale kabulümüz ve yayınlarımız 2022 yılından itibaren oluşturulacak yeni web sayfasından gerçekleşecek, dergipark üzerinden ilgili sayfaya bağlantı verilerek dergimize kolayca erişim sağlanacaktır. Yapılacak diğer değişiklikler gelecek sayımızda sizlerle paylaşılacaktır.

Bu sayımızda “Kırsal Kadın Örgütlenmesinde Yarattığı Güçlenme Dinamiği ve Erkeğin Konumu: Ravandalı Kadınlar Derneği”, “Gizemli Bir Yükseliş: Cam Uçurum”, “Türkiye’de Göçün Kadın Yaşamına Olan Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi” ve “Toplumsal Cinsiyet, Kadın Bedeni ve Kürtaj Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalelere yer verilmiştir.

Dergimizi tercih eden yazarlarımıza, makaleleri inceleyerek değerli görüşlerini bildiren hakemlerimize ve yayın ekibine teşekkürlerimi sunuyorum, 2022 yılının tüm insanlar ve özellikle kadınlar için sağlıklı, mutlu ve şiddetin yaşanmadığı bir geleceğin başlangıcı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Reva BALCI AKPINAR

Editör

İÇİNDEKİLER

ORJİNAL MAKALE

- Kırsal Kadın Örgütlenmesinde Yarattığı Güçlenme Dinamiği ve Erkeğin Konumu: Ravandalı Kadınlar Derneği**
Filiz KASAP, Dilek EROĞLU 54-63

DERLEME

- Gizemli Bir Yükseliş: Cam Uçurum**
Fidan ALHAS 64-74
- Türkiye’de Göçün Kadın Yaşamına Olan Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi**
Esra TAVUKÇU, Nevin HOTUN ŞAHİN 75-88
- Toplumsal Cinsiyet, Kadın Bedeni Ve Kürtaj Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme**
Sıla SABANCILAR EREN 89-101

**KIRSAL KADIN ÖRGÜTLENMESİNİN YARATTIĞI GÜÇLENME
DİNAMİĞİ:RAVANDALI KADINLAR DERNEĞİ¹****EMPOWERMENT DYNAMICS CREATED BY RURAL WOMEN'S ORGANIZATIONS:THE
ASSOCIATION OF WOMEN OF RAVANDA****Filiz KASAP*, Dilek EROĞLU****

*Sivil toplum çalışanı, İstanbul/
Türkiye
ORCID: 0000-0002-1469-4555

**Dr.Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet
Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Bolu/Türkiye
ORCID: 0000-0002-6725-8538

Yazisma Adresi:

Filiz KASAP
E posta: fiizyin09@gmail.com

Gönderim Tarihi : 28 Ağustos 2021
Kabul Tarihi : 6 Ekim 2021

¹Bu çalışma, 31.05.2019 tarihinde Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Kırsal Alanda Kadın Örgütlenmelerinin Yarattığı Güçlenme Dinamiği ve Erkeğin Konumu: Kilis Ravandalı Kadınlar Derneği Örnek Olayı" adlı yüksek lisans tezinin bulgularından yola çıkılarak yazılmıştır.

ÖZ

Bu makalede kırsal alanda üretici kadın örgütlenmelerinin meydana getireceği güçlenme olgusu anlaşılmasına çalışılmıştır. Güçlenme, feminist kalkınma perspektiflerinden toplumsal cinsiyet ve kalkınma bakış açısından yola çıkarak ele alınmıştır. Bu perspektif güçlenmenin toplumsal cinsiyet rollerini ve ev içi alanı dikkate alarak kadınların yanında erkekleri de güçlenme sürecine dahil etmektedir. Bu amaçtan yola çıkarak Ravandalı Kadınlar Derneği'nde aktif yer alan kadınlar ve onların eşleri (erkekler) ile yaklaşık 1,5 saat aralığında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Saha araştırmasının ardından kadınların derneğe dahil olma motivasyonlarını sosyal ve psikolojik güçlenmenin belirlediği ortaya çıkmıştır. Sosyal ve örgütsel güçlenme sürecinin toplumsal cinsiyet rollerinden etkilendiği ve en az güçlenme deneyiminin özel alanda görüldüğü belirlenmiştir. Özel alanda güçlenmenin daha az olması erkeğin düşünce ve davranışlarına bağlıdır. Kontrolleri dahilinde kadınların hareket alanlarını belirlediği ve ev içi işlerin tamamlanması koşuluyla örgütlenme sürecine katılımlarına "izin verdikleri" anlaşılmıştır. Erkekler için kadınların kendi kontrolleri dışında hareket etmeleri veya ev işlerinin erkeklere kalması ciddi endişe kaynağı olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Güçlenme, Kırsal Kadın Örgütlenmesi.

ABSTRACT

This article, phenomenon of empowerment that will be created by produce women's organizations in rural areas. Empowerment is discussed from the perspective of Gender and Development from feminist development perspectives. This perspective includes men as well as women in the empowerment process, taking into account the gender roles of empowerment and the domestic sphere. Based on this purpose, in-depth interviews were conducted with the women who are active in Ravanda Women's Association and their husbands (men) for approximately 1.5 hours. After the field research, it was revealed that social and psychological empowerment determined the motivation of women to join the association. It has been determined that the social and organizational empowerment process is affected by gender roles and the least empowerment experience is seen in the private sphere. Less empowerment in the private sphere depends on the thoughts and behaviors of the man. It was understood that within their control, women determined their areas of action and "allowed" their participation in the organizing process, provided that the domestic work was completed. The possibility of women acting out of men's control or doing housework by men is seen as a serious concern for their husbands.

Key Words: Gender, Empowerment, Rural Women's Organizations.

Atıf için (How to cite): **Kasap F, Eroğlu D.** Kırsal Kadın Örgütlenmesinin Yarattığı Güçlenme Dinamiği: Ravandalı Kadınlar Derneği, Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2021; 3(2): 54-63

GİRİŞ

Uzun yıllar boyunca kişi başına düşen gelir ile belirlenen bir kalkınma stratejisi hikayesi bizlere politikacılar ve iktisatçılar tarafından anlatılmıştır. Halbuki artmakta olan açlık, iklim krizine bağlı sorunlar, cinsiyetler arası eşitsizlikler ve savaşlar ise başka bir kalkınma söylemine ihtiyacı açıkça göstermiştir. Alternatif kalkınma paradigmasının peşine düşülmesiyle adil bölüşüm, sürdürülebilir kalkınma veya hak temelli yaklaşım gibi kavramlar literatürde yerini bulmuştur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gelişmeyi “İnsani Gelişmişlik Endeksi” (İGE) ile belirlerken ve bu belirlenme için eğitim, sağlık, gelir, eşitsizlik ve çevre boyutlarını kullanmaktadır. Tüm bu yeni kavramlar ve ölçümleme boyutlarının yanında Milenyum Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) atılan yeni adımlar olarak eklenmiştir.

Toplumsal gelişme, tüm bireylerin refah alanlarının genişlemesi ise kadınların ve erkeklerin bu alanlara erişimlerinin eşit bir düzlemde olmasını gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeterek kalkınma politikası benimseyen ülkelerin, gelişmişlik düzeylerini hem ekonomik verimlilik hem de sosyal ve ekolojik düzlemlerde artırdıkları görülmektedir (Kabeer, 2005). Birleşmiş Milletler’in SKH’inde başlıca amaçlarından birisi kadınların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Türkiye’de bu amaçlar yedinci ve sekizinci kalkınma planlarından itibaren yerini almıştır. Türkiye 2019 yılında İGE’ ne göre 189 ülke içinden 59. sırada yer almaktadır (UNDP, 2020). Türkiye’de sürdürülebilir ve insani kalkınma anlayışı ile hareket eden sivil toplum örgütlerinden olan Hüsnü M. Özyeğin Vakfı (HMÖV), Kilis şehrinde 5 yıl süreli bir kırsal kalkınma projesi gerçekleştirmiştir. Bölgedeki kadınlarla birlikte 2014 yılında kurulan Ravandalı Kadınlar Derneği (RKD) ise çalışmanın analiz birimidir. Vakıf, Kilis ili Ravanda Havzasında yapılan faaliyetler ile birlikte örgütlenme aracılığıyla kadınların güçlenmelerini ve bölgenin kalkınma

sürecini sürdürülebilir kılmayı hedeflemiş ve destekleyici uygulamalarda bulunmuştur. Örgütlenme, ortak sorunlara sahip insanların bu sorunları ortadan kaldırmak için ortak bir amaç etrafında hareket etmeleri biçiminde tanımlanmaktadır. Kırsal üretici örgütlenmeleri, insanların ekonomik yaşam düzeylerinin yanı sıra topluluk olarak gelişmelerini sağlayabilecek kıymetli araçlardandır (Gülçubuk, 2018). Topluluk olarak gelişmeden kastedilen dayanışma duygusu, politik bilinç, demokratik katılım gibi etkenlerdir. Hem bireysel olarak sorunları çözüme ve hem de uygulanması planlanan politikaları etkileme güçleri örgütlenme aracılığıyla oluşmaktadır (Gülçubuk vd., 2010).

Çalışmada amaç üretici kırsal kadın örgütlenmesinden doğacak güçlenme dinamiklerini cinsiyetler üzerinden ele almaktır. Kadınların güçlenme deneyimleri açığa çıkarılırken erkeklerin (eşlerinin) bu süreçlerden nasıl etkilendiğini ve bu süreçleri nasıl etkilediği ortaya konulacaktır. Bu çalışmanın ayırt ediciliği Türkiye’de kırsal kadınların güçlenme süreçlerine yönelik çalışmaların azlığı ile erkeklerin bu süreçten tamamen bağımsız olduklarını varsayıp araştırma süreçlerine dahil edilmiş bir çalışmanın olmayışıdır.

1.1. Feminist Kalkınma Anlayışları ve Kadınların Güçlenmesi

Kalkınma çalışmaları hiçbir zaman cinsiyetten bağımsız ve tarafsız olmamıştır. Dünyada meydana gelen gelişmelere dayalı biçimde kadınların kalkınma aşamalarındaki rolleri de değişmektedir (Singhal, 2003) Bu değişimler kalkınma literatüründe de çeşitli perspektiflerin belirlenmesini sağlamıştır. Kırsal kalkınma paradigmaları içinde de dikkate alınan bu perspektifler şu şekildedir (Rathgeber, 1990):

- Kalkınmada Kadın
- Kalkınma ve Kadın
- Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınmadır.

Kalkınmada Kadın, liberal feminist bir anlayışla kadını ekonomik sistemde iş gücü olarak görürken Kalkınma ve Kadın yaklaşımı ise cinsiyete dayalı eşitsizlikleri kapitalist sisteme dayandırmaktadır. Bu

yaklaşımların feminist kalkınma anlayışına sahip düşünceler olmasının yanı sıra önemli bir kör noktası vardır. Kadınların toplumsal olarak yeniden üretim rollerine odaklanmaları ve kadınlar için ekonomik getirisi olan faaliyetleri kurtarıcı olarak düşünmeleridir. Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (GAD) bu kör noktadan giriş yaparak kalkınmaya holistik bir perspektiften bakmıştır. GAD, odağı yalnızca kadında ve maddi getiride görmek yerine cinsiyet rollerinin nasıl kurgulandığını, toplumun beklentilerinin ve attığı sorumlulukların arka planını da göz önünde tutmuştur. Toplumsal cinsiyete dayalı bu rollerin değişmez görünümüne olmadığı toplumsal olarak kurgulandığı için istenildiğinde dönüşüme uğrayabileceğini ileri sürmektedir. Bu ilişkilerin dönüştürülmesini amaçladığı için erkekleri de kapsayan bir perspektiftir (Rathgeber, 1990). Kamusal ve özel alanı bir bütün olarak ele alarak katılımcılık, kadınların güçlenmesi gibi bütünsel eylem ve politikaları önceler.

Kadınların güçlenmesine ilişkin yapılan açıklamalarda güçlenmenin; başkaları tarafından verilen bir şey olmadığı, sahip olunan ve olunabilecek haklar konusunda bilgi düzeyi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ihtiyaç duyulacak yapısal dönüşüm için çabaları içerdiği görülmektedir (Cornwall, 2016). Srilatha Batliawa, kaynakların kontrolü ve gücün kontrolü olmak üzere gücün iki temel yönünden bahsetmektedir. Bu durumda eğer güç kontrol etme anlamını taşıyorsa güçlenme de kontrolün kazanılmasını içeren süreçtir (Batliawa, 2007). Güçlenme alanında geniş çaplı çalışmalar yapan Dünya Bankası güçlenmeyi bireylerin eylem ve seçim alanlarının genişlemesi olarak tanımlamıştır. Bu aynı zamanda bireyin yaşamında etkili olan kaynaklar ve kararlar konusunda kontrol kazanması demektir (Fride, 2006).

Güçlenmenin nasıl deneyimlendiği ve gösterildiği konusunda çeşitli boyutlar bulunmaktadır (Malhotra, Schuler ve Boender, 2002):

-Ekonomik güçlenme

-Sosyal güçlenme
-Bireysel güçlenme
-Örgütsel güçlenme

Bu çalışma özelinde kadınların güçlenme dinamikleri güçlenmenin sayılan boyutlarının yanında bir de ev içi alandaki sürece odaklanılmıştır. Kadınların bireysel güçlenmelerinin işaretleri olarak Lennie (2002) kadınların öz güven ve saygılarının olmasını, bu güven saygının ifadesinde rahat olmalarını, içinde oldukları gruplara aitlik duymaları, iyi ve mutlu hissetmeleri şeklinde ifade etmiştir.

Sosyal güçlenme dinamiklerini ortaya çıkarmak için Hashemi ve arkadaşları (1996) kadınların mekansal hareketliliğini dikkate almışlardır. Kırsal alanda kadınların yalnız olarak köy dışına (hastane, pazar vb.) çıkabilmeleri indikatörler arasındadır. Ayrıca kültürel ve grup etkinliklerinin içinde yer almak, arkadaş edinmek ve kadınların işlerine yarayacak bilgiye ulaşma becerisi edinmeleri de göstergelerdendir (Allahdadi, 2011).

Kırsal örgütlenmelerde örgütsel güçlenmenin göstergelerini Allahdadi (2011), kadınların derneği benimsemeleri, ait hissetmeleri ve özdeşleşmeleri şeklinde belirtmiştir. Bunların yanında da dernek içinde karar alma şekli, katılımın biçimi ve şeffaflık gibi öğelerin demokratik bir yapıya sahip olmaları güçlenmenin analizinde önemlidir.

Kadınların ekonomik güçlenmeleri Hashemi vd. (1996) yaptıkları çalışmada kadınların elde ettiği gelirle yaşamlarında nasıl bir değişiklik ortaya çıktığı ve kendi seçimlerine bağlı olarak kazançlarını kullanabilmeleri üzerinden analiz edilmektedir. Ev içinde kadınların karar alma süreçlerine dahil olması, iş yükünün paylaşılmasında erkeklerinde rol alması, kadının kazancını harcamasında kendi seçimlerini yapabilmesi ile ev içi alanda güçlenmenin seyri incelenmektedir (Anonuevo ve Bochynek, 1995).

1.2. Kırsal Mekânda Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri

Toplumsal cinsiyet, kültürde yaratılıp toplumsal sistemlerde (aile, eğitim,

sağlık vb.) düzenlenen kadın ve erkek rolleri ve onlardan beklenen sorumluluklara karşılık gelmektedir. Hem kadınların hem de erkeklerin özellikleri, yapabilecekleri ve muhtemel davranışlarına (dişillik ve erillik) dair beklentileri işaret eder. Toplumsal cinsiyete bağlı bu rolleri ve beklentileri öğrenmekte, çoğu zamanda bunları farkında olmadan yeniden üretmekteyiz. Bu beklentiler ve roller kültürler içinde ya da kültürler arasında yahut zamana bağlı olarak değişmektedirler. Buradan yola çıkarak dinamik bir olgu olduğunu söylemek mümkündür (Giddens, 2008). Beklentilerin, doğumda belirlenen cinsiyete dayalı olmasının yanı sıra kültürlerde cinsiyetler arası gücün/iktidarın nasıl dağıldığına ve bu güç ilişkilerinin görünürlüğüne ve sorgulamaya imkan veren politik bir zemin sağlamaktadır (Ecevit, 2011).

Toplumsal cinsiyete dayalı roller ve eşitsizlikler yoksullukla da bağlantılıdır. Dünyadaki tüm emek gücünün üçte ikisini kadınlar meydana getirmektedir ve günlük çalışma saatleri de erkeklere kıyasla yüzde yirmi beş daha fazladır (Ecevit, 2003). Gıda üretimine baktığımızda ise yüzde 50'si kadınlar tarafından oluşturulmakta ve kadınlar dünya gelirinin yalnızca yüzde 10'luk kısmını elde etmektedir. Türkiye'deki tabloya bakacak olursak, tarımsal işgücünde çalışanların yüzde 80'inini kadınlar oluştururken kadınların yüzde 80.6'sı emeklerinin karşılığına erişememektedir (Eroğlu, 2018). Aynı ev içinde kadınlar ve erkeklerin yaşadığı yoksulluğun biçimleri de farklıdır. Bu farklılığının sebebini Ecevit (2003), "mülk üzerinde karar sahibi olma, kaynak kullanımı ve krediye erişim konusunda zayıflık ve kadınların ücretli ekonomik faaliyetlerde çalışma sınırlılığı" açıklamaktadır. Kırsalda kadınların iş yükünün ağır olması nedeniyle örgütlenme süreçlerinde katılım sınırlı olmakta, mülk üzerinde kullanım hakları olmadığı için kredilere erişme veya girişimcilik gibi temel insani haklardan mahrum kalmaktadırlar (Eroğlu 2018: 236). Bu kısıtlamalarla beraber cinsiyetler üzerinde eşitsiz bir

şekilde dağıtılmış olan güç ve güç ilişkileri kalıcılığına devam etmektedir.

2. Çalışmanın Metodu

Çalışmanın amacı ve soruları dikkate alındığında öğrenilmek istenen deneyim ve bilgiler araştırmayı nitel araştırma yöntemlerine yöneltmiştir. Güçlenme deneyimlerini derinlemesine analiz etmek için nitel örnek olay çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları gözlem ve görüşme yöntemlerinden (odak grup ve yarı yapılandırılmış) elde edilmiştir. Saha araştırması 7 gün sürmüş, kadınlarla yapılan görüşme ile onların; demografik bilgileri, derneğe dahil olma ve örgütlenme süreçleri, maruz kaldıkları zorluklar, hangi faaliyetler içinde buldukları, güçlenme deneyiminin nasıl geliştiği ve seyri ortaya çıkarılmıştır. Erkekler için hazırlanan görüşme formu ile de eşlerinin derneğe katılma sürecine dair düşüncelerinin nasıl geliştiği, erkeklerin toplumsal hayata katılımları ve örgütlenme hakkındaki düşüncelerinin neler olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. RKD'nin yönetim kurulu üyeleri ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Derneğin oluşum süreci, yapısı, karar alma mekanizması ve çatışmaların nasıl ele alındığına dair verilere ulaşmak amaçlanmıştır. Araştırmanın saha çalışması etik kurul onayının sağlanmasından sonra gerçekleşmiştir.

3. Bulgular

a) Ravandalı Kadınlar Derneği

Çalışmanın analiz birimi olan RKD 2014 yılında kurulan üretici kadın örgütlenmesidir. Adını aldığı Ravanda Havzası ise Türkiye'nin güneyinde Kilis şehrinde yer almakta ve sekiz köyden oluşmaktadır. Derneğin web sitesinden ve görüşmecilerden alınan bilgilere göre vizyonlarını; havzada bulunan köylerin sosyal ve ekonomik boyutuyla gelişmesine imkân yaratmaktır. Dernek içinde yer alan kadınlar kendileriyle birlikte aile bireylerine de iyi bir hayat hayaliyle birlikte hareket etmişlerdir. Kilis'in kırsal bölgede aktif olan tek kadın örgütlenmesi olarak varlığına devam etmektedir (RKD, 2021).

b) Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

Görüşmecilerin demografik yapılarını incelediğimizde kadınlarda ilkokul mezunu ağırlıklı (6 görüşmeci) olmaktadır. Ortaokul (1), lise (1) ve okuryazar olmayan (2) aktif üyeden oluşmaktadır. Ortalama 3 çocuğa sahipler ve genellikle çekirdek aile formunda yaşamaktadırlar. Yaş ortalaması 22 ile 50 arasındadır.

Erkekler için ise 30-40 yaş arası bir yoğunluk olduğu, çoğunlukla ilkokul mezunu oldukları ve ezogami evlilik biçimine sahip oldukları belirlenmiştir. Görüşmecilerin hepsi kırsal kökene sahiptir.

c) Kadınların Üye Olma Nedenleri ve Yaşanılan Zorluklar

Kadınların derneğe üye olma nedenleri sorulduğunda; sosyalleşme ve arkadaşlık kurma isteği (8 görüşmeci), maddi gelir elde etme (2 görüşmeci) ve çocuklarının eğitime katkıda (1 görüşmeci) olacağı düşüncesiyle bir araya geldiklerini söylemişlerdir. Kadınların derneğe üye olma nedenlerine bakıldığında ekonomik getirinin arka planda kaldığı ve kadınların daha çok sosyal ilişki kurma ihtiyacının ön plana çıktığı görülmektedir.

Katılımcıların derneğin kurulma aşamasında yaşadıkları sorunlar; çoğunlukla köy halkının ve akrabalarının olumsuz düşünce veya tutumları olmuştur.

“İnsanlar ilk başlarda başaramazsınız, bu neyin nesi nasıl oluyor diye sorgulamaya başladılar. Ufak ufak para kazanmaya başladığımızda içimizde olmayan insanlar çirkin ithamlarda bulunmaya başladılar. Yalnız, kadın başına her gün nereye gidiyosun dendi.” (Hanımeli, 44)

Bu aşamada yaşanan zorluklar; hane içine giren kazancın olması, bölgenin kamu kurumlarından ve başka kişiler tarafından yapılan ziyaretler esnasında kadınları desteklemeleri, gerçekleşen gezilere ve yapılan birkaç toplantıya erkeklerin de katılımıyla aşıldığı hem erkekler hem de kadınlarla yapılan görüşmelerde belirtilmiştir.

d) Kadınların Ekonomik Güçlenmesi

Üretici örgütlenmesinin kadınların ekonomik güçlenmelerinde gelirlerinde artış olması ve gelirleri üzerinde kontrol sahibi olmalarıdır. Görüşülen kadınların tümü örgütlenme içinde yer aldıktan sonra ekonomik gelirlerinde bir artış olduğunu ifade etmiştir.

“Hem kendime hem eşime maddi açıdan çok katkısı oldu. Eşim şehir dışında çalışıyor bazen o yokken her şeyi karşılayabiliyorum ondan istemeden. Ev masraflarını da bölüştük daha rahat ettik” (Gelincik, 35).

Kadınlar kazandıkları gelirleri ile kendilerinin ve çocuklarının temel ihtiyaçlarını tek başına karşılayabilir duruma erişmişlerdir. Gelirlerinin nereye harcanacağını kararını kendisi alabilen kadınlar (4) eşlerinden genellikle para istemediklerini, kendi kazancına erişme halinin kendilerine olan saygı ve özgüveni artırdığını dile getirmişlerdir.

Görüşülen kadınların (5 kadın) eşleri ile birlikte ortak bir karara vardıklarını ifade etmişlerdir. Yalnızca görüşmeci kadınların biri (Nilüfer) ekonomik kararlara dahil olmadığını ifade etmiştir. Bunun en belirleyici nedeni ise Nilüfer'in görüşülen kadınlar arasında en az aktif olma özelliği göstermesidir.

e) Kadınların Örgütsel Güçlenmesi

Yapılan görüşmelerde aktif üye olan kadınlara derneğin kapatılma ihtimali karşısında duygu ve düşüncelerinin neler olabileceği sorulmuş ve istenmediği şekilde yanıtlar alınmıştır. Bu kısımda tartışırken emeklerinin çok büyük olduğu ve bunların ziyan olacağı düşüncesi tüm kadınlar tarafından ifade edilmiştir. Bu emeği ve deneyimi çocuk büyütme benzetene ve derneği çocukları gibi benimseyen görüşmeci ifadelerine bulunmaktadır.

“Valla üzülürüm. O kadar emek verdik çocuğumuz gibi” (Gelincik, 35).

Bu ifadeler örgütsel güçlenmenin işaretlerinden örgüte ait hissetme, özdeşleşme veya benimsemelerini anlamak konusunda yeterli bilgiye bizleri ulaştırmıştır. Bu anlamda derneğe aktif

katılım sağlayan kadınların örgütsel güçlenme süreçlerinin bu anlamda olumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer güçlenme işaretleri şeffaflık, katılım ve örgüt içi karar alma şekillerinden yola çıkarak demokratik ve katılımcı bir örgüt yapısına sahip olup olmadıklarını anlamaya çalışmaktır. Derneğin karar alınması gereken durumlarda hangi mekanizmaları kullandığı, sürecin demokratik bir işleyiş biçimine sahip olup olmadığı belirleyici olmaktadır. RKD'ne aktif katılım sağlayan 10 görüşmeci kadın bu süreçlere ortak bir yanıt üretmişlerdir. Dernek içinde yapılan toplantılar esnasında dernek başkanı veya HMÖV'nin saha koordinatörü toplantı konusunu gruba detaylı olarak aktarmakta ve sonrasında üyelerin düşüncelerinin ve sorularının konuşulması ile süreç işlemektedir. Tartışmaların ardından oylama yapılarak oy çokluğuna göre karar verdikleri belirtilmiştir.

“Başkan gelir toplantıda bize anlatır. Kabul eden etmeyen konuşur. Sonra el kaldırır karar veririz”(Toprak, 34).

Odak grup görüşmesinde her bir köyün dernek temsilcisinin olduğu belirtilmiştir. Temsilciler ile yönetim kurulu üyeleri iletişimlerini Whatsapp aracılığıyla kurarak derneğin işleyişine dair görüşmelerini sağlamaktadır. Satış yapılan ürünlerin hazırlanmasına ilişkin talep olduğunda, derneğin yönetim kurulu istenen ürün miktarını üye sayısına bölüştürüp derneğin her bir köy temsilcilerine iletmektedirler. Toplantılara katılan üyelerin her birinin söz sahibi olduğu, fikrini dile getirebildiği saha görüşmelerinde söylenmiştir.

Grup içinde yaşanan çatışmaların çözümlenme biçimleri genellikle yönetim kurulu üyelerinin araya girmesi ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Toplantı zamanlarında da üyeler ile paylaşılmaktadır. Çözümlemeyen sorunların ise göz ardı edildiği ifade edilmiştir. Çözümlemeyen sorunlar gruba olan bağlılık ve güvenin zedelenmesi ile sonuçlanmaktadır.

“...Sorunların çözümünde genelde yönetimdekiler ilgileniyor. Onlar toplanıp

konuşuyorlar, sorun yaşayanlarla. Sonra toplantı olduğunda söylüyorlar bize” (Lale, 22).

Dernek içinde gelirlerin nasıl ve nereye aktarıldığına ilişkin üyelerin bilgi sahibi olması örgüt içinde şeffaflığın oluşması ile ilgili ipuçları vermektedir. Görüşmeci kadınlara derneğin elde ettiği geliri nasıl değerlendirildiği sorulmuştur. Çoğunluk (6 kadın) bu bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir.

“Genellikle yılbaşında gelirimiz olur. Misafirlerimiz geldiğinde onları ağırlamak için masraflarımız olur. Ürünlerin kargolanmasında, etiketinde. 23 Nisan'da çocuklara kıyafet desteği yapılır. Geziler, tiyatro gibi faaliyetlerde dernek kasasından harcama yapılır” (İnci, 29).

Bilgisinin olmadığı ya da edindikleri bilgidен emin olmadığını söyleyen kadınların derneğin yönetimine güvenmediklerini ve sorgulamalarını görüşmeler esnasında ifade etmişlerdir. Güvensizliğin oluşması derneğe olan bağlılığı ve katılımı olumsuz etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak örgüte katılımın nispeten düşük olduğu kadınlarda bu bilgi seviyesinin de azaldığı gözlenmiştir.

f) Kadınların Sosyal Güçlenmesi

Kadınların sosyal güçlenmelerini anlamak için mekansal hareketliliklerine baktığımızda; dernek üyesi olmadan önce kadınların bazıları (4 kadın) köy dışında hastane, pazar gibi yerlere gidemediklerini ifade etmiştir. Bunun nedenlerini ise köy dışına çıkma cesaretlerinin olmaması, daha önce bu işleri erkeklerin ya da erkeklerle birlikte yapmış olmaları şeklinde açıklamışlardır.

“Arabaya binip de Antep'e gidemiyordum. Hiçbir yere tek gidemezdim. Şimdi gidiyorum” (Gelincik, 35).

Bunun yanı sıra kültürel bir aktivite veya sosyal faaliyetlere katılma; arkadaşlık kurma ve işlerine yarayacak bilgiye erişme becerisini anlamaya yönelik açık uçlu sorular sorulmuştur. Sosyal ve kültürel grup etkinliklerine katılmak; kadınların köydeki insanlarla ya da farklı şehirlerdeki insanlarla

ilişkiler geliştirmelerini sağlamıştır. Kadın görüşmecilerin tümü bu ilişkilerin iletişim becerilerini geliştirdiğini, kendilerini değerli hissetme ve özgüvenlerini artırma gibi yararları olduğunu beyan etmişlerdir.

Farklı şehirlerde üretici kadın örgütlenmelerini ziyaret etmeleri ve interneti örgütlenme pratiklerini geliştirmek için kullanmaları kadınların hem sosyal hem de örgütsel güçlenmelerini artırıcı etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

“..Bazen kadın derneklerinin, kooperatiflerinin neler yaptığına bakıyorum. Dernekten öncede kullanırdım ama bu kadar sık değil” (Lale, 22).

Tüm bunların yanında kadınların dernek faaliyetleri olmadığı sürece sosyal ve kültürel faaliyetlere hem zamansal kısıtlama hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine bağlı baskılar ile katılamadıkları belirtilmiştir.

g) Kadınların Psikolojik/ Bireysel Güçlenmeleri

Görüşülen kadınların psikolojik güçlenmelerinin en belirgin işareti kendilerine olan güvenlerinin artması ve bunu ifade ederken mutlu görünmeleridir. Görüşme yapılan 10 kadın derneğe üye olmakla birlikte yer aldığı sosyal faaliyetlerin (gezi, diğer kadın örgütleriyle tanışma vb.) ve kadınlarla birlikte örgütleniyor olmalarının bu özgüveni pekiştirdiğini söylemişlerdir. Kadınların yaptıkları eğitim faaliyetlerinde yeni beceriler ve bilgiler öğrenmeleri ayrıca emeklerinin maddi karşılığını almaları onların özgüvenlerini olumlu yönde artırmaktadır.

“Daha bilinçli olduk. Sağlık konusunda bir bilgimiz yoktu. Kadınlarla toplanıp kontrole gitmezdik. Daha fazla kendime güveniyorum mesela. Her konuda yapabilirim becerebilirim. Kendimi biraz daha güzel ifade edebiliyorum. Önceden bunun çekimserliği vardı. Şimdi yok” (Nilüfer, 31).

Bölgede diğer köylerle ilişkilerin kurulması, köy dışındaki yerlere geziler düzenlemeleri ile topluluk olarak birlikte olmanın özgüvenlerini artırdığı ve mutlu

hissetmelerini sağladığı görüşmeler esnasında ortaya çıkmıştır.

h) Kadınların Özel Alanda Güçlenmeleri

Özel alanda güçlenme süreci kadınların ev işlerini kocalarıyla paylaşması, maddi konularda karar sürecine dahil olması ve kadınların hareket özgürlükleri göstergeleri üzerinden anlaşılmıştır. Yapılan ev işlerinin “kadınların işi” olarak görülmesi hem kadınlar hem de onların kocaları tarafından üretilmeye devam etmektedir. Örgütlenme sürecine dahil olunması ile olunmadan öncesi arasında ev içi sorumluluklar anlamında bir değişim ortaya çıkmamıştır. Görüşmecilerin yalnızca ikisi dernek içinde yer aldıktan sonra eşlerinin çocukların bakımı ile ilgilendiğini belirtmiştir.

Özel alanda maddi konularda karar alma süreçlerine kadınların dahil olması dernek üyesi olmadan öncesi ile benzer olduğu anlaşılmıştır. Birlikte konuşarak karara varıldığı kadınlar tarafından söylenmiştir. Görüşmeci kadınlardan ikisi örgütlenme öncesinde ekonomik kararlara dahil olmadığını ancak gelir elde etme ile birlikte bu sürece dahil olduklarını belirtmiştir. Kadınların ekonomik anlamda güçlenmesi özel alanda ekonomik kararlara katılımını beslemiştir.

Kadınların özel alanda ne derece kontrol kazandığı onların dernek faaliyetleri için ev ve köylerinden ayrılma durumlarına bakılmıştır. Burada erkeklerin iznine duyulan ihtiyaç ve onların rızalarına sahip olmak için ev içi sorumlulukların yerine getirilmiş olması göze çarpmaktadır.

ı)Güçlenme Sürecinde Erkeklerin Yeri

Kadınların örgütlenme sürecinde erkeklerin (eşlerinin) düşüncelerinin ne olduğu ve etraflarından aldıkları tepkiler ve onların karşı tavırları bizlere bu süreçte erkeklerin konumu hakkında bilgiler sunmaktadır.

Görüşme yapılan erkeklerden 4 kişi olumlu tepkiler alırken 5 görüşmeci çevresinden olumsuz tepkiler aldıklarını ve 1 görüşmeci ise muhtar olmasından dolayı

herhangi bir tepki ile karşılaşmadığını belirtmiştir.

“Sorunlar oldu ama yine de arkasında olmaya çalıştım... En başından annemden tepki aldım. Eşin gitsin sen çocuklara bak ohh ne rahat diye tepki aldık. Abim de gitmesin dedi. Ama ben yine de kulak asmadım. Hala da var bu durum” (Hasan, 33).

Kadınların hareket edebilmeleri burada erkekler için belirleyici olmuştur. Kendi kontrolleri altında hareket etmesi veya köy dışına çıkmadığı sürece kadınların örgütlenme pratiklerinde yer alması erkekler için bir endişe kaynağı olarak görülmemektedir. Buradan yola çıkarak erkekler, kadınların örgütlenme sürecinde yer alırken nelere özen göstermeleri gerektiği sorulmuştur. Görüşmeciler erkeklerin tümü kadınların derneğinin işleriyle ilgilenirken evlerine, çocuklarına ve kocalarına olan ilgilerini eksiltmemesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Kadınların derneğe katılımı aşamasında erkekler, eşlerinin ev işi sorumluluklarını bırakma olasılığını düşünmüş ve hegemonik tutumlarını zayıflatacağından endişe etmişlerdir. Bu endişeler, kadınların örgütlenme sürecini özel alandaki sorumluluklarını bırakmadan veya bu sorumlulukları paylaşmadan sürdürmesi ile ortadan kalkmıştır. Ayrıca kocası köy dışına çıkmasına izin vermeyen kadınların kocalarına itaat etmesi de hegemonik tutum açısından bir değişikliğe neden olmamıştır.

Kırsal alanda erkeklerin kadınların sorunlarına dair farkındalıkları anlaşılmalı çalışılmıştır. Buna dair görüşmeciler diğer sorulara nispeten daha fazla düşünerek yanıtlar üretmişlerdir. Kadınların iş yüklerinin çok olması, eşlerinin onların davranışlarına müdahale etmesi veya kısıtlaması ile onlar tarafından kadınların şiddete maruz kalmaları ifade edilen kırsal kadın sorunlarıdır. Erkeklerin kadınların yaşadıkları sorunlara getirdikleri çözüm önerilerini kadınların kocalarının sözlerini dinlemesi ve alttan almaları şeklinde ifade etmişlerdir. Erkekler tarafından şiddetin kendisi bir sorun olarak görülmemektedir.

Şiddete maruz kalmak istemeyen kadın ise eylem alanlarını sınırlayarak hayatı üzerinde kontrol sahibi olamamaktadır.

Erkekler, kadınların ekonomik, sosyal ve bireysel güçlenmesinin onlar için faydalarının farkındadırlar ve bunlardan yalnızca ekonomik güçlenmenin hem kadın hem de aile için yararı olduğunu düşünmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı; kırsal toplulukların gelişmesinde kadın örgütlenmesinin meydana getireceği güçlenmeyi toplumsal cinsiyet dinamikleri üzerinden incelemektir. Kalkınma çalışmaları dahilinde olan feminist güçlenme anlayışından yola çıkarak bu çalışmanın saha araştırması ve analizi yapılmıştır. Güçlenmenin toplumsal cinsiyet bağlamında bütünsel bir anlayışını ortaya koymak kadınların yanı sıra erkeklerin deneyimlerini de incelemeyi gerekli kılmıştır. Ancak bu şekilde kırsal kalkınmanın sürdürülebilir olacağı düşünülmüştür.

Öncelikle kadınların bir kalkınma programı desteğiyle bile olsa birlikte hareket etme motivasyonları onları önemli bir eyleyen yapmaktadır. Örgütlenme motivasyonlarını ise sosyal ve bireysel güçlenmenin oluşturduğu ekonomik güçlenmenin ise ikinci sırada kaldığı görülmektedir. Böylece klasik kalkınma (liberal) yaklaşımlarının yetersizliği kendini göstermiştir. Kadınların yeni bilgi ve beceri elde etmeleri (sosyal güçlenmeleri) hem örgütsel hem de bireysel anlamda güçlenmelerini beslediği görülmektedir. Daha önce emeklerinin karşılığı olan ekonomik gelirden yoksun olan kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmesiyle hem bireysel hem de ekonomik anlamda güçlendikleri görülmüş, özel alanda ekonomik karar alma süreçlerine katılımının da önünü açmıştır.

Bireysel güçlenme, kadınların nispeten daha rahat deneyimlediği ve diğer güçlenme boyutlarının olumlu etkisiyle genişleyen bir güçlenme deneyimi olarak karşımıza çıkmıştır. Kadınların

güçlenmesinin önemli belirleyicisi özel alanda güçlenmedir ve bu alanda güçlenmenin görülmediği anlaşılmıştır. Bunun sosyal ve örgütsel güçlenme sürecinde yavaşlatıcı bir unsur olduğu anlaşılmıştır. Kadınların güçlenmelerinde özel alandaki rollerin değişimi erkekler için endişe merkezi olarak görülmektedir. Erkeklerin bir başka iktidar kaybının yaşanacağına dair düşüncesi kadınların hareket alanları üzerindeki kontrollerini kaybedecekleridir. Özel alanda değişmeyen ve eşitsizliği besleyen düşünce biçimlerinin değişmemesi hedeflenen kalkınma amacıyla uyum göstermemektedir.

Kadınların güçlenmelerini hedefleyen kalkınma programlarında yer alan uygulamalar toplumsal cinsiyete dayalı çatışmalara neden olabilmektedir. Bir yandan kadının güçlenmesini hedeflerken özel alan dinamiklerini göz ardı ederek onları erkeklik krizine, şiddete ve baskıya maruz bırakma olasılığı göz önünde tutulmalıdır. Özel alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik stratejilerin uygulanmadığı, klasik kalkınma perspektiflerine ve uygulamalarına bağlı olarak hareket edildiğinde toplumsal cinsiyete eşitliğine bağlı olan güçlenmenin

görülmesi mümkün gözükmemektedir. Özel alana dair güçlenmenin de bütünsel ele alınması gereklidir. Özel alan ve kamusal alan arasındaki akışkan ilişki dikkate alınarak özel alana özellikle erkek rol modeller üzerinden giriş yapılmalıdır. Babalık eğitimleri bu anlamda kırsal kalkınma programlarının içinde alternatif olarak yer alabilir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı uygulamalara erkeklerin katılım alanı yaratılmadığı veya kalkınma uzmanlarınca dikkate alınmadığı sürece kırsal toplulukların güçlenmelerine yönelik uygulamalar boş bir kabuktan ibaret olmaktadır. Özel alana dair güçlenmenin de bütünsel ele alınması gereklidir. Özel alan ve kamusal alan arasındaki akışkan ilişki dikkate alınarak özel alana özellikle erkek rol modeller üzerinden giriş yapılmalıdır. Babalık eğitimleri bu anlamda kırsal kalkınma programlarının içinde alternatif olarak yer alabilir.

Teşekkür

Kilis Ravanda bölgesindeki kadınlar ve aileleri ile beni tanıştıran ve böylelikle onlarla görüşme sürecini kolaylaştıran Hüsnü M. Özyeğin Vakfı kırsal kalkınma programı ekibine teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Allahdadi, F. (2011).** Women's Empowerment for Rural Development. *Journal of American Science*, 7(1):40-42.
- Cornwall, A. (2016).** Women's empowerment: What works?. *Journal of International Development*, 28(3): 342-359.
- Ecevit, Y. (2003).** Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 25(4):83-88.
- Ecevit, Y. (2011).** "Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç". *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*(içinde). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
- Eroğlu, D. (2018).** "Kırsal Alanda Toplumsal Cinsiyet İlişkileri" *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma* Ed. G. Faik, B Murat. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.45-62.
- Gülçubuk, B. (2018).** "Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamalarında Öncelik Arayışları ve Türkiye Açısından Değerlendirme" *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma* Ed.G.Faik,B

Murat. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.45-62.

Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal 1, *Gender & Development*, (13):1, 13-24.

Lennie, J. (2002). Rural Women's Empowerment In A Communication Technology Project: Some contradictory Effects. *Rural Society* 12(3):224-245.

Malhotra, A., Schuler, S. R., & Boender, C. (2002). Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development (Washington, DC, The World Bank). Gender and Development Group and Social Development Group.

Medel-Anonuevo, C., & Bochynek, B. (1995). "The International Seminar on Women Education and Empowerment". In C. Medel-Anonuevo (Eds. pp: 5-12), *Women Education and Empowerment: Pathways towards Autonomy*. Hamburg: UNESCO Institute for Education.

Rathgeber, M. E. (1990) WID, WAD, GAD: Trends in Research and Practice, *The Journal of Developing Areas*, 24(4):489-502.

Rekha, S. (2003). Women, Gender and Development: The Evolution of Theories and Practice. *Psychology and Developing Societies*.15(2). 165-185.

Serdarođlu, U., & Yavuz, G. (2008) Kalkınma ve Kadın İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşakları, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:19, *Özel Sayı*, 121-164.

İnternet Kaynakları

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/press-center/pressreleases/2019/12/HDR-post-release-pr.html>

<https://www.ravandalikadinlar.com/nasil-yola-ciktik/>

GİZEMLİ BİR YÜKSELİŞ: CAM UÇURUM

A MYSTERIOUS ASCENT: THE GLASS CLIFF

Fidan ALHAS*

*Doktora Öğrencisi, İnönü
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı,
Malatya/Türkiye
ORCID: 0000-0002-4254-3519

ÖZ

Kadın yöneticiler işletmeye girdikleri ilk andan itibaren çeşitli engellerle karşılaşmışlardır. Bu engellerden en bilineni cam tavadır. Cam tavan, kadın yöneticilerin işletme içinde alt düzey yöneticilikten orta düzey yöneticiliğe kadar yükselememeleri için geliştirilen bir engeldir. Cam tavan engelinden sonra geliştirilen ve en az bilinen engel ise, cam uçurumdur. Cam uçurum, işletmelerde orta düzey yöneticilikten daha fazlasını hedefleyen kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonuna ulaşamamaları için erkek yöneticiler tarafından geliştirilen bir kariyer engelidir. Kadın yöneticilerin var olan pozisyonlarından daha yüksek pozisyonları hedeflemeleri erkek yöneticiler tarafından toplumsal cinsiyete aykırı bir durum olarak görülmüştür. Bu yüzden de kadın yöneticilerin yükselmelerini engellemek için erkek yöneticiler tarafından cam uçurum adı verilen cezalandırma mekanizması geliştirilmiştir. Ayrıca işletmelerde üst düzey yöneticilik pozisyonlarında yer alan kadın yöneticileri bu pozisyonlardan uzaklaştırmayı isteyen ve topluma karşı iyi bir imaj çizmek için çabalayan erkek yöneticiler düşüncelerini direkt olarak ifade etmekten ziyade dolaylı yoldan göstermektedirler. Bu çalışmanın amacı, literatürde çok fazla bilinmeyen cam uçurum kavramı hakkında bilgi vermektedir. Kadın yöneticilerin işletmelerde daha üst pozisyonları hedeflerken gizemli ve bilinmeyen engellerle karşılaşacak olmaları da çalışmaya katkı sağlamaktadır. Çalışmanın özgünlüğü ise, kadın yöneticilere uygulanan engellerin sürekli olarak şekil değiştirmesi ve uygulanış zamanı bakımından diğer engellerden farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cam Uçurum, Kadın Yöneticiler, Erkek Yöneticiler, Üst Düzey Yöneticilik, Kariyer Engelleri

Yazışma Adresi:

Fidan ALHAS
E posta: fdalhas@gmail.com

Gönderim Tarihi : 15 Şubat 2021

Kabul Tarihi : 2 Eylül 2021

ABSTRACT

Female managers have faced various barriers from the first moment they entered the business. The most famous of these barriers is the glass ceiling. The glass ceiling is a barrier that women managers cannot rise from lower-level to middle-level management within the business. Developed after the glass ceiling barrier, and the least known barrier is the glass cliff. The glass cliff is a career hurdle developed by male managers to prevent female managers aiming for more than mid-level management in businesses from achieving senior management positions. The fact that female managers targeted higher positions than their existing positions was seen by male managers as a gender-neutral situation. For this reason, a punishment mechanism called the glass cliff was developed by male managers to prevent female managers from rising. In addition, male managers who want to remove female managers in senior management positions in businesses from these positions and strive to draw a good image towards society show their thoughts indirectly rather than directly. The aim of this study is to provide information about the concept of the glass cliff, which is not known much in the literature. The fact that female managers will encounter mysterious and unknown barriers while aiming for higher positions in enterprises also contributes to the study. The originality of the study is due to the fact that the barriers applied to women managers constantly change shape and differ from other barriers in terms of the time of implementation.

Keywords: Glass Cliff, Female Managers, Male Managers, Senior Management, Career

Barriers

Atıf için (How to cite): Alhas F. Gizemli Bir Yükseliş: Cam Uçurum . Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2021; 3(2): 64-74

GİRİŞ

Kadınlar işletmelere girdiği andan itibaren hep bir engelle karşılaşmışlardır. Bu engellerin bazıları düşük yoğunluğa sahip iken bazıları da yüksek yoğunluğa sahiptir. Bu durumun nedeni ise kadınların yetiştiği kültür yapısıdır. Buna göre ataerkil toplumlarda yetişen erkeklerin kadınların kendileriyle eşit bir pozisyonda bulunmaları veya kendilerinden üstün olmaları erkeklerin güçlerini ve hakimiyetlerini kaybedeceklerini düşüncesine neden olmaktadır. Bu korkunun bir neticesi olarak da erkek yöneticiler, kadın yöneticilerin kendilerinden daha alt düzeydeki pozisyonlarda kalmalarını isteyebilirler. Öte yandan daha önceleri sadece alt düzey yöneticiliğe kadar yükselmelerine olumlu gözle bakılan kadın yöneticilerin orta düzey yöneticiliğe kadar ulaşmaları erkek yöneticiler tarafından olumlu karşılanmamaya başlanmıştır. Cam tavan kadın yöneticilerin işletmelerde yükselmelerini engellemek amacıyla geliştirilen görünmeyen ve bir grup kadına sadece kadın oldukları için uygulanan bir engel olarak ifade edilmiştir (Morrison ve ark., 1987: 13'ten akt. Baxter ve Wright, 2000: 275-276). Cam tavan, kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarına kadar ilerlemelerini engellemek için işletmede çalışanlar tarafından geliştirilen, cinsiyet ayrımcılığına dayanan ve aynı zamanda örgüt içindeki bireylerin karşısındaki bireyi hedef olarak oluşturdukları hükümlerden meydana gelen bir kariyer engelidir (Yıldız, 2014: 74-75). Son yıllarda toplumsal değişim ve dönüşümlere bağlı olarak kadın yöneticilerin kendilerini daha iyi geliştirmeleri, daha iyi eğitim almaları ve daha donanımlı hale getirmeleri daha farklı pozisyonları hedeflemelerine neden olmuştur. Bu pozisyonlardan biri de üst düzey yöneticilik pozisyonudur. Kadın yöneticilerin toplumu ve ailelerini arkalarına alarak üst düzey yöneticiliği hedeflemeleri erkek yöneticilerin bilinmeyen ve gizemli bir engel geliştirmesine neden olmuştur. Bahsedilen engel ise, literatüre henüz giren ve çok fazla bilinmeyen bir engel olan cam uçurumdur.

Bu engel kadın yöneticilerin orta düzey yöneticilikten üst düzey yöneticiliğe geçmek istedikleri zaman ortaya çıkan bir kariyer engelidir. Cam uçurum engeline göre kadın yöneticiler normal şartlarda üst düzey yöneticilik pozisyonuna yükselemeyebilirler. Kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarına getirilebilmeleri için işletmenin krizli, riskli ve finansal açıdan zor bir dönemde olması gerekir. Sadece işletmenin bu durumda olması üst düzey yönetici olarak seçilmek içinde yeterli değildir. Burada önemli olan başka bir nokta ise, yöneticinin cinsiyetinin kadın olmasıdır. Çalışmada cam uçurum kavramı açıklanmaya çalışılmıştır.

Cam Uçurum

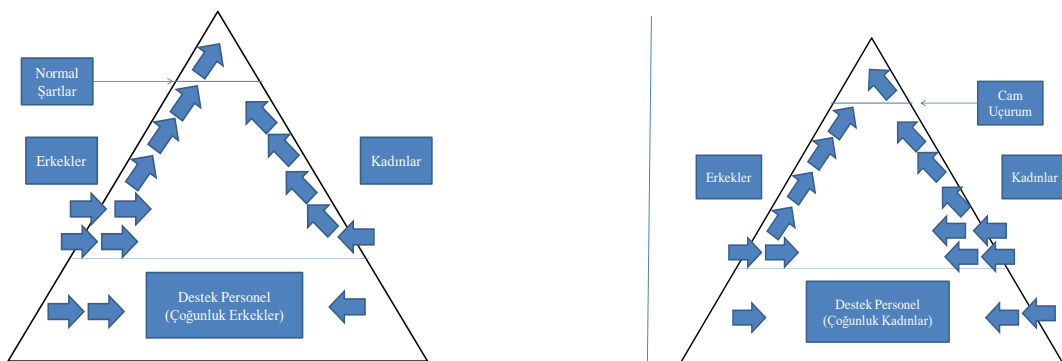
Toplumsal cinsiyetin işletmelere yansımaları olarak ortaya çıkan cinsiyet ayrımcılığı kavramları cam uçurum, cam asansör, cam yürüyen merdiven, cam duvar, cam labirent, göstermecilik ve çifte açmazdır (Yıldız, 2017: 122). Kadınların geçmişten günümüze kadar yöneticilik pozisyonlarında bulunmaları toplum tarafından uygun görülmemiştir. Ayrıca kadın yöneticilerin yöneticilik pozisyonlarında bulunmaları erkek yöneticilerin hoşlarına gitmemektedir (Alhas, 2020d: 88). Toplumsal değişim ve dönüşümlere bağlı olarak kadın yöneticilerin ilk olarak alt düzey yöneticilik pozisyonlarına girmeleri erkek yöneticiler tarafından olumlu karşılanmıştır. Bunun nedeni ise, kadın yöneticilerin genellikle kendilerinden daha alt pozisyonlarda kalmalarını sağlayarak egemenliklerini garanti altına almalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak bir süre sonra alt düzey yöneticilikle yetinmeyen kadın yöneticilerin orta düzey yöneticiliği hedefledikleri görülmüştür. Erkek yöneticiler kadın yöneticilerin orta düzey yöneticiliğe ulaşmamaları için birtakım bilinmeyen, görünmeyen veya hissedilemeyen engeller geliştirmişlerdir. Bu durum ise literatürde cam tavan olarak ifade edilmektedir (Cotter, Hermsen, Ovadia ve Vanneman, 2001). Daha sonraları ise orta düzey yöneticilikte istediklerini elde eden ve daha fazlasını hedefleyen kadınların üst düzey yöneticiliğe

kadar yükselmek için çok fazla çaba sarf ettikleri bilinmektedir. Bu yüzden de artık toplumun ve ailesinin desteğini alan kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmak için bir adım daha atmaları gerekmektedir. Öte yandan kadın yöneticilerin toplumun ve ailelerinin desteğini alarak üst düzey yöneticilik pozisyonuna ulaşmak için çabalamaları erkek yöneticilerin kadın yöneticilerin arkasında kalacağı fikrini geliştirmektedir (Alhas, 2020c: 105). Bu nedenle kadın yöneticilerin üst düzey yönetici olmalarını istemeyen erkek yöneticiler hem kadın yöneticilere hem de topluma karşı kendilerini kötü göstermemek adına birtakım hileli yollara başvurmaktadırlar. Bu yollardan en az bilineni veya bugüne kadar hiç fark edilmemiş olanı ise cam uçurumdur. Cam uçurum normal şartlarda üst düzey yöneticilik pozisyonuna getirilemeyecek olan kadın yöneticilerin işletmenin hisse senedi fiyatının düştüğü dönemlerde üst düzey yöneticilik pozisyonlarına erkek yöneticilerden daha fazla atanmaları olarak tanımlanmıştır (Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız, 2016a: 1131). Cam uçurum, kadın yöneticileri kötü ve olumsuz yöneticilik pozisyonlarına ve erkek yöneticileri ise iyi ve olumlu yöneticilik pozisyonlara atamak için geliştirilen hileli bir atama durumudur (Ryan ve Haslam, 2005). Buna göre yöneticiliğin erkeklere özgü bir durum olduğu ve kadınların risk alma, kararlı olma, yönetme vb. gibi özelliklerinin olmadığı düşünüldüğü için üst düzey yöneticilik pozisyonlarında kadınların yer edinmelerinin oldukça zor olabileceği ifade edilmiştir (Sabharwal, 2013: 4). Ancak son yıllarda kadınların kendilerini mesleki anlamda geliştirmeleri ve daha iyi eğitim almaları kalite bir yöneticilik yapabilmeleri açısından kadınları erkeklerle yarışır hale getirmiştir. Bu durum kadınlar için pek çok olumlu sonuca yol açarken erkekler için de birçok soruna neden olmaktadır. Çünkü eskisi gibi eleştirip, mobbing uygulayacakları ve birtakım psikolojik baskıya maruz bırakabilecekleri kadınlar artık olmadığı düşünülmektedir. Eskisinden daha fazla

donanıma, bilince ve iyi eğitime sahip olan kadın yöneticilerin toplumun ve ailelerinin desteğini almaları da kendilerine olan güvenini arttırmıştır. Bu durumda erkek yöneticiler hem kadınlara hem topluma karşı belli etmeden bu sorundan nasıl kurtulabilirler? Erkek yöneticiler bu sorunun üstesinden gelmek için farklı kariyer engelleri geliştirmeye çabalarlarken kadın yöneticiler ise, öncelikli olarak cam tavandan kurtuldukları için bir müddet dinlenmektedirler. Bu dinleme sürecinde kadın yöneticiler işletmede üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmak için araştırma yapmaktadırlar. Bunu fark eden erkek yöneticilerin ise, kadın yöneticilerin tepkisini çekmemek için yeni ve gizemli bir engel geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Erkek yöneticilerin kadın yöneticilere karşı yeni ve gizemli bir engel geliştirirlerken de kadın yöneticilerin pek çoğunun bu engelden haberdar olmamaları bu engelin önemli bir yönünü oluşturduğu söylenebilir. Normal şartlarda kadın yöneticilerin üst düzey yönetici olmasına engel olmak isteyen erkek yöneticilerin işletmede şartların yolunda olmadığı zamanlarda ve bir günah keçisi arandığında akıllara ilk gelen bireylerin genellikle kadın yöneticiler olduğu ileri sürülmektedir (Brückmüller, Ryan, Rink ve Haslam, 2014). Kadın yöneticinin sorunlu, krizli ve riskli pozisyonlara atanmasının nedeni kadın yöneticilerin bilgisizliğinden veya tecrübesizliğinden değil tamamen kadın yöneticilerin cinsiyetinden kaynaklanmaktadır. Kadın yöneticileri sırf cinsiyetinden ötürü yargılayamayacaklarını düşünen erkek yöneticiler bu şekilde bir hileye başvurarak kadın yöneticilerden intikam almayı istemektedirler (Vongas ve Al Hajj, 2015). Öte yandan normal şartlarda atanamayacakları üst düzey yöneticilik pozisyonlarına atanma konusunda istekli olan kadınların işletmede meydana gelen olumsuz durumdan habersiz olarak bu pozisyonlara atanmak içinde çok fazla istekli oldukları söylenmektedir (Darouei ve Pluut, 2018). Ayrıca işletmenin krizde ve finansal açıdan zor durumda olduğu bir dönemde üst düzey yöneticilik pozisyonunu için atama

yapıldığında en iyi seçenek bir erkek yöneticiden ziyade bir kadın yöneticinin atanmasıdır. Bu şekilde de kadın yöneticiler tabiri caizse “tereyağından kıl çeker gibi” cezalandırılmak istenebilirler (Mulcahy ve Linehan, 2014). Bu durum öncelikli olarak erkek yöneticiler tarafından iflasın eşiğine getirilen (zaten iflas etmiş veya batmaya yüz tutan bir işletme) bir işletmenin üst düzey yöneticilik koltuğu için bir yönetici seçilmek istendiğinde ortaya çıkmaktadır. Kadın yöneticilerin batmakta veya iflasın eşiğinde olan bir işletmenin sorumluluğunu devraldıklarından habersiz olarak bu üst düzey yöneticilik pozisyonunun için çok fazla istekli oldukları ve diğer adaylara göre daha potansiyel olarak atanma olasılıklarının yüksek olduğu söylenebilir (Alhas, 2020b). Ayrıca “kadından zaten yönetici olamaz, kadını üst düzey yöneticilik pozisyonuna kadar getirdik bakın onlar ne yaptılar işletmeyi iflasa sürüklediler, birçok insanın işsiz kalmasına neden oldular” gibi pek çok söylemde bulunmak için kadınların asılsız ve tehlikeli pozisyonlara kadar bilinçli olarak yükselttikleri de ifade edilmektedir (Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız, 2016a). Bu bilinçli yükseltme davranışının ardından kadın yöneticiler batmış, iflasın eşiğinde ve finansal açıdan pek çok soruna sahip olan işletmenin üst düzey yöneticilik pozisyonunu

devralmaktadırlar (Groeneveld, Bakker ve Smidt, 2020). Sonrasında ise işletmede yaşanan bu seçimle birlikte işletmenin bünyesinde gerçekleşen olaylar işletmedeki erkek yöneticiler tarafından işletme içinde hızlı bir şekilde yayılmaktadır (Kulich, Lorenzi-Cioldi, Iacoviello, Faniko ve Ryan, 2015). Kendisinin sorumlu olmadığı konulardan dolayı kadın yöneticiler birçok ithamla karşı karşıya kalabilirler. Çünkü işletme yöneticilik seçimleri olmadan önce zaten iflasın eşiğindedir. İşletmenin iflasın eşiğinde olmasının sebebi ise, genellikle erkek yöneticiler olduğu düşünülmektedir (Ashby ve ark., 2007). Ayrıca kadın yöneticilerin de işletmenin iflasın eşiğinde olduğundan haberi olmayabilir. Buna göre zaten batmış bir işletmeyi devralan kadın için önceden birtakım yasal prosedürler hazırlanmıştır. Bu yasal prosedürlerde imzası ve yetkisi bulunan kadın yöneticilerin işletmeyi kendilerinin bu hale getirdiklerinden kendilerinin bile haberi olmadan onayladıkları düşünülmektedir. İşletmede kadın yöneticinin atanmasından sonra iflasın başladığı bilgisini tüm işletmede yayan erkeklerin birçoğu işletmede adeta bir bomba etkisi yaratmaktadır. Aslında atılan bu bomba kendilerinin iyi birer yönetici olamamalarından kaynaklanmaktadır.

Şekil 1.1: Cam Uçurum'da Üst Düzey Yöneticilik Pozisyonlarına Atanma Zamanları

Kaynak: (Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız, 2016a: 1136).

Öte yandan işletmenin krizin eşiğinde olduğunu bilmeyen kadın yönetici ise bir psikolojik savaş vermektedir. Bu savaş kendisine karşı, işletmeye karşı, işletmede çalışanlara karşı, topluma karşı ve son olarak

da ailelerine karşıdır. Batmış veya batan bir işletmenin sorumluluğunu alan kadın yönetici işletmenin batışından sorumlu değildir ama suçlanan günah keçisi olarak ilan edildikleri görülmektedir. Günah keçisi

olmanın verdiği suçluluk duygusuyla işletmeyi terk eden kadın yöneticiler bir süre kendilerine gelememekte, tükenmişlik yaşamakta ve depresyona girmektedirler (Alhas, 2020b).

Yukarıdaki Şekil 1.1'in sol kısmında yer alan şekilde normal şartlarda işletmelerde daha çok erkek yöneticilerin yöneticilik pozisyonlarında oldukları görülmektedir. İşletmede iyi bir pozisyona atama yapılacaksa bu atanacak birey genellikle erkek yönetici olarak görülmektedir. Normal zamanlarda işletmelerde orta düzey yöneticilikten üst düzey yöneticiliğe atama yapıldığında kapılar erkek yöneticiler için açılmaktadır. Kadın yöneticilerin çok azı orta düzey yöneticiliğe kadar yükselebilmektedir. Çünkü üst düzey yöneticiliğe bir atama yapılacağı zaman kapılar kadınların pek çoğu için kapandığı söylenebilir. Şekil 1.1'in sağ tarafında ise, işletmede bir sorun varsa üst düzey yöneticilik için sahte bir atama töreni yapılacaktır. Normal şartlarda atanamayan kadın yöneticiler için orta düzey yöneticilik pozisyonu kapılarının açıldığı görülmektedir. Orta düzey yöneticiliğe kadar ulaşan kadın yöneticiler için bir sonraki aşama olan üst düzey yöneticilik pozisyonudur. Bu pozisyondaki bir koltuk için kadın yöneticiler tekrar aday olmayı istemektedirler. Normal şartlarda alt düzey yöneticilikten çok zor bir şekilde orta düzey yöneticiliğe yükselen kadınların üst düzey yöneticiliğe atanmaları işletmenin sorunlu, krizli ve finansal açıdan zor olduğu dönemlerde olmaktadır. Çünkü işletmede kriz ve risk vardır. Normal koşullarda erkeklerin büyük bir çoğunluğu için açılan üst düzey yöneticilik kapıları bu kez erkek yöneticiler için kapandığı söylenebilir. Kadın yöneticilerin pek çoğu içinse üst düzey yöneticilik kapıları eski duruma göre daha fazla açılmaktadır. Bu yüzdende erkeklerin çok azının bu pozisyonlara yükseldiği ve kadınların ise pek çoğunun bu pozisyonlara atanmak için istekli oldukları görülmektedir. Çünkü kadın yöneticilerin uzun yıllardan beri bu pozisyona atanmak için çok fazla bekleedikleri bilinmektedir.

Kavramın çok yeni bir konu olduğu bilinmektedir. Bu nedenle cam uçurum konusunda çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Uluslararası literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında ise, ilk çalışma Ryan ve Haslam (2005) tarafından yapılmıştır. FTSE (Financial Times Stock Exchange) işletmelerinde kadın yöneticilerin atanmadan önceki ve sonraki durumları incelenmiştir. Bu çalışmaya göre iflas etmiş olan bir işletmeyi devralan kadın yöneticilerin çok fazla acı çektikleri ve psikolojik olarak çok fazla sorun yaşadıkları sonucu ortaya konmuştur. "Cam uçurum" kavramına Ryan ve Haslam (2005)'in yaptıkları çalışmanın ardından diğer yazarlarda katkıda bulunmuş olsalar da "cam uçurum" kavramına ilişkin çalışmaların birçoğu bu iki yazara aittir.

Literatürde cam uçurumla ilgili yapılan diğer çalışmalara bakıldığında yapılan bir çalışmada hukuk öğrencilerinin bir davaya bir kadın öğrencinin ve bir erkek öğrencinin atanması durumundaki algıları araştırılmak istenmiştir. Elde edilen sonuca göre bir erkek adayın düşük riskli bir vaka için baş danışman olarak seçilebilecek bir kadın kadar muhtemel olduğunu ancak yüksek riskli bir vaka için bir erkek aday yerine bir kadın adayın seçilmesinin daha muhtemel olduğunu (Ashby, Ryan ve Haslam, 2007). Yapılan bir başka çalışmada ise, performansı iyileşen veya azalan varsayımsal bir işletme için bir lider seçimi yapılmak istenmiştir. Bu nedenle deneysel üç adet çalışma yapılmıştır. Birinci çalışmada yönetim mezunları ile ikinci çalışma lise öğrencileriyle ve üçüncü çalışma ise yöneticilerle yapılmıştır. Sonuçlar, bir kadın adayın eşit derecede nitelikli bir erkek adaydan önce seçilme olasılığının işletmenin performansının iyileşmekten ziyade azaldığı zamanlarda daha fazla arttığını göstermektedir (Haslam ve Ryan, 2008). Bir diğer çalışmada işletmede tehlikeli ve asılsız bir liderlik pozisyonu olduğu zamanlarda kadın yöneticilerin mi erkek yöneticilerin daha çok tercih edileceği araştırılmak istenmiştir. Çalışmanın sonucunda kadın yöneticilerin cam uçurumlu pozisyonlar için tercih edilme olasılıklarının daha muhtemel

olduğu sonucu ortaya konmuştur (Ryan ve Haslam, 2009). Başka bir araştırmada ise, üç boyut ele alınmıştır. Çalışmada iyi ya da kötü dönemde olan işletmelerde cinsiyet ve yönetsel stereotipleri incelenmek istenmiştir. İlk olarak, başarılı işletmelerin yöneticilerinin açıklamaları için “erkek düşün-erkek yönetici düşün” kalıbı bir daha elde edilmiştir. İkinci olarak, bu stereotiplerin kuralcı doğasını incelenmiştir. Başarılı işletmelerin ideal yöneticileri için “erkek düşün-erkek yönetici düşün” ilişkisi bulunamamıştır ancak başarısız işletmelerin ideal yöneticileri kadın yöneticilerle ilişkilendirilmiştir. Son olarak ise; kadınların kötü performans zamanlarında tercih edilebileceğini ancak durumu iyileştirmeleri beklendiği için değil örgütsel başarısızlığın sorumluluğunu üstlenebilecekleri için önerilmiştirler (Ryan, Haslam, Hersby ve Bongiorno, 2011). İngiliz Siyaset Bilimi sınıfında 80 lisans öğrencisi ile bir çalışma yürütülmüştür. Güvenli (büyük bir farkla kendi partisi tarafından tutulan) veya riskli (büyük bir farkla bir muhalefet partisi tarafından tutulan) bir koltukta bir ara seçime itiraz etmek için bir adayın seçimi deneysel olarak araştırılmak istenmiştir. Elde edilen sonuçlar bir erkek adayın güvenli bir koltuğa itiraz etmek için seçilme olasılığının bir kadından daha yüksek olduğunu ancak koltuğun kazanılması zor olarak tanımlandığı bir erkek adayın yerine bir kadın adayın güçlü bir tercih olduğunu göstermiştir (Ryan, Haslam ve Kulich, 2010). Yapılan bir diğer çalışmada cam uçurumun yaratılmasında (a) cinsiyete dayalı bir liderlik tarihi ve (b) cinsiyet ve liderlik ile ilgili stereotiplerin oynadığı rol incelenmek istenmiştir. Birinci çalışmada, erkek liderlik geçmişine sahip bir işletme hakkında okuyan katılımcılar, başarılı bir işletmenin gelecekteki lideri olabilmesi için bir erkeği lider olarak seçtikleri ancak kriz zamanlarında bir kadını lider olarak seçtikleri sonucu ortaya konmuştur. İkinci çalışmada, erkek nitelikleri başarılı bir işletmede lider seçiminin en öngörücüsü iken kriz zamanlarında kadın niteliklerinin lider olarak

seçilebileceği ortaya konmuştur. Genel olarak sonuçlar erkek liderliği hakkındaki stereotiplerin cam uçurumun etkisi için kadın ve liderlik hakkındaki stereotiplerden daha önemli olabileceğini göstermiştir (Bruckmüller ve Branscombe, 2010). Yapılan bir diğer çalışma güvencesiz bir durum ile yönetim kurulu cinsiyet çeşitliliğindeki değişiklikler arasındaki ilişkiyi doğrudan test ettiği için diğer çalışmalardan farklıdır. Çalışmadan elde edilen bulgular, işletmelerde kayıplar büyük olduğunda hem kontrol hem de küçük kayıp alt örneklerine karşı cinsiyet çeşitliliğindeki artışta yani cam uçurumun ikna edici kanıtlarında bir fark olduğunu göstermektedir (Mulchay ve Linehan, 2014). Başka bir çalışmada, cam uçurum fenomeninin araştırılmasının ilk on yılı gözden geçirilmiştir. Bu çalışmanın cam uçurumun kanıtlarını özetlemek ve entegre etmek, cam uçurumun altında yatan süreçleri açıklığa kavuşturmak ve cam uçurumun fenomenini hafifletebilecek faktörleri araştırmak gibi üç temel amacı vardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar arasında cam uçurumun kadınlar ve liderlik etrafındaki kamusal söylem üzerinde önemli bir etkisi olduğu ancak karmaşık, bağlamsal ve çok kararlı bir fenomen olduğu yer almaktadır (Ryan, Haslam, Morgenroth, Rink, Stoker ve Peters, 2016). Yapılan bir diğer çalışmada amaç (üç çalışmaya dayanarak), kadınların erkeklerden daha fazla riskten kaçındığı ancak riskli liderlik pozisyonlarında olduğu bariz paradoksu ortaya çıkarmak ve çözmektir. Sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde kadınların genellikle erkeklerden daha fazla risk alma eğiliminde olmalarına rağmen kariyer öz-yeterliliği düşük olan kadınların riskli bir işi tanıtım fırsatı olarak algılama olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve bu nedenle böyle bir işi kabul etmeye daha istekli olduklarını göstermiştir (Darouei ve Pluut, 2018).

Ulusal literatürde cam uçurumla yapılan çalışmalara bakıldığında ise, yapılan bir çalışmanın amacı, kariyer tuzağı olarak nitelendirilebilecek cam uçurum kavramının Türkiye’de geçerli olup olmadığının ortaya

konmasıdır. Çalışmanın sonucunda, cam uçurum kavramının bireyciliğin ve erilliğin düşük olduğu Türkiye de geçerli olmayabileceği ifade edilmiştir (Yıldız, Sakal ve Alhas, 2016b). Yapılan başka bir çalışmada ise, işletmelerde üst düzey yöneticiliğe ulaşmak için çabalayan kadınların yüzleştiği ataerkil kültürden kaynaklanan sorunları araştırmak ve önerilerde bulunulması amaçlanmıştır; çalışmanın sonucunda, bireylerin sahip olduğu ataerkil kültür sisteminin kadınların yönetici olmasına izin vermediği gibi kadın yöneticilere uygulanan yeni bir engel olan cam uçurumu da ortaya koymuştur (Akbaş ve Taner, 2017). Yapılan çalışma iş dünyasındaki 240 yöneticiye uygulanmıştır ve bir cam uçurum pozisyonuna atamada “uygunluk, liderlik ve güven” boyutları dikkate alınmıştır. Bulgular göstermiştir ki yöneticiler işletme performansının kötü olduğu bir senaryoda, kadın yönetici adayını CEO olarak tercih etmemişlerdir (Yıldız ve Vural, 2019b). Yapılan derlemede cam

uçurum ve mobing kavramları arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Çalışmanın sonuçlarından birisinde, kadın yöneticilerin hem mobbingi hem de cam uçurumu ilk başlarda anlayabilmelerinin zor olduğu ifade edilmiştir (Alhas, 2020a). Gençlerin gelecekte cam uçurumu destekleme olasılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada üst düzey yöneticilik pozisyonuna ulaşmak isteyen kadın yöneticilerin, erkek yöneticilere oranla daha fazla tercih edildiği sonucu ortaya konmuştur (Ece, 2020). Yapılan çalışmada cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör gibi kariyer engelleriyle birlikte kadınların en çok temsil edildikleri mesleklerde karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgularda, erkek yöneticiler içinde buldukları gruplarda yükselmeyeceklerini anladıkları zamanlarda kendi gruplarının dışında kalan yani kadınların yoğun oldukları gruplarda yer almak istedikleri sonucunu ortaya konmuştur (Alhas, 2020c).

Tablo 1. Cam Uçurumla İlgili Olarak Ulusal ve Uluslararası Literatürde Yapılan Çalışmalar

YAZAR	YIL	ÇALIŞMANIN ADI	YAYIMLANDIĞI DERGİ
Ryan ve Haslam	(2005)	The Glass Cliff: Evidence that Women are Over-Represented in Precarious Leadership Positions	British Journal of Management
Ryan ve Haslam	(2006)	The Glass Cliff: The Stress of Working on the Edge	European Business Forum
Wilson-Kovacs, Ryan ve Haslam	(2006)	The Glass-Cliff: Women’s Career Paths in the UK Private IT Sector	Equal Opportunities International
Ryan, Haslam ve Postmes	(2007a)	Reactions to Glass Cliff: Gender Differences in The Explanations for the Precariousness of Women’s Leadership Positions	Journal of Organizational Change Management
Ryan ve Haslam	(2007b)	The Glass Cliff: Exploring the Dynamics Surrounding the Appointment of Women to Precarious Leadership Positions	Academy of Management Review
Ashby, Ryan ve Haslam	(2007)	Legal Work and the Glass Cliff: Evidence that Women Are Preferentially Selected to Lead Problematic Cases	William & Mary Journal Women and The Law
Haslam ve Ryan	(2008)	The Road to Glass Cliff: Differences in the Perceived Suitability of Men and Women for Leadership Positions in Succeeding and Failing Organizations	The Leadership Quarterly
Ryan ve Haslam	(2009)	Glass Cliffs Are Not So Easily Scaled: On the Precariousness of Female CEO’s Positions	British Journal of Management
Ryan, Haslam ve Kulich	(2010)	Politics and the Glass Cliff: Evidence that Women are Preferentially Selected to Contest Hard-to-Win Seats	Psychology of Women Quarterly

Haslam, Ryan, Kulich, Trojanowski ve Atkins	(2010)	Investing with Prejudice: the Relationship between Women's Presence on Company Boards and Objective and Subjective Measures of Company Performance	British Journal of Management
Bruckmüller ve Branscombe	(2010)	The Glass Cliff: When and Why Women are Selected as Leader in Crisis Contexts	British Journal of Psychology
Ryan, Haslam, Hersby ve Bongiorno	(2011)	Think Crisis-Think Female: the Glass Cliff and Contextual Variation in The Manager-Think Male Stereotype	Journal of Applied Psychology
Hunt-Earle	(2012)	Falling Over a Glass Cliff: A Study of the Recruitment of Women to Leadership Roles in Troubled Enterprises	Global Business and Organizational Excellence
Sabharwal	(2013)	From Glass Ceiling to Glass Cliff: Woman in Senior Executive Service	Journal of Public Administration Research and Theory
Bombuwela ve De Alwis	(2013)	Effects of Glass Ceiling on Women Career Development in Private Sector Organizations-Case of Sri Lanka	Journal of Competitiveness
Cook ve Glass	(2013)	Glass Cliff and Organizational Saviors: Barriers to Minority Leadership in Work Organizations?	Society for The Study of Social Problems
Mulcahy ve Linehan	(2014)	Females and Precarious Board Positions: Further Evidence of the Glass Cliff	British Journal of Management
Bruckmüller, Ryan, Rink ve Haslam	(2014)	Beyond the Glass Ceiling: The Glass Cliff and Its Lessons for Organizational Policy	Social Issue and Policy Review
Kulich, Ryan ve Haslam	(2014)	The Political Glass Cliff: Understanding How Seat Selection Contributes to the under Performance of Ethnic Minority Candidates	Politics Research Quarterly
Kulich, Lorenzi-Cioldi, Iacoviello, Faniko ve Ryan	(2015)	Signaling Change During A Crisis: Refining Conditions for the Glass Cliff	Journal of Experimental Social Psychology
Acar	(2015)	Gender Differences in Promotions to Top Level Management Positions: An Examination of Glass Cliff in the IT Sector	Procedia-Social and Behavioral Sciences
Ryan, Haslam, Morgenroth, Rink, Stoker ve Peters	(2016)	Getting on Top of The Glass Cliff: Reviewing A Decade of Evidence, Explanations, and Impact	The Leadership Quarterly
Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız	(2016a)	Cam Uçurum: Kadın Yöneticiler Cam Tavanı Ne Zaman Aşar?	Ankara Üniversitesi SBF Dergisi
Yıldız, Sakal ve Alhas	(2016b)	Cam Tavandan Cam Uçurum'a: Kriz Düşün Kadın Düşün	24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi
Peterson	(2016)	Is Managing Academics "Women's Work"? Exploring the Glass Cliff in Higher Education Management	Educational Management & Leadership
Akbaş ve Taner	(2017)	Yönetim ve Cinsiyet: Cam Uçurum'un Ötesi	LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi
Yaghi	(2018)	Glass Cliff or Glass Prison: Think Evil-Think Men in Organizational Leadership	International Journal of Public Administration
Main ve Gregory-Smith	(2018)	Symbolic Management and the Glass Cliff: Evidence from the Boardroom Careers of Female and Male Directors	British Journal of Management
Yıldız, Sakal, Alhas ve Kosa	(2019a)	Cam Uçurum Algısı: Kafkas Üniversitesi Öğrencileri Arasında Bir Çalışma	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıldız ve Vural	(2019b)	A Cultural Perspective of the Glass Cliff Phenomenon	Ege Akademik Bakış
Ece	(2020)	An Empirical Research on the Possibilities of Young People to Make Decision Supporting The Glass Cliff Phenomenon	Journal of Human Sciences
Alhas	(2020a)	Cam Uçurum mu? Mobing mi? Bilinmeyene Yolculuk	SBedergi
Alhas	(2020b)	Cam Uçurum: Efsane Avcısı	Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Alhas	(2020c)	Kadınların Üst Düzey Yönetici Olmasına Engel Olan Nedenler: Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven ve Cam Asansör Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Alhas	(2020d)	Ataerkil Kültürün ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Cam Uçurum	Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi
Alhas	(2020e)	Cam Uçurum: Cezalandırma Tapınağı	Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Groeneveld, Bakker ve Schmidt	(2020)	Breaking the Glass Ceiling, but Facing A Glass Cliff? The Role of Organizational Decline in Women's Representation in Leadership Positions in Dutch Civil Service Organizations	Public Administration
Kulich, Gartzia, Komarraju ve Aelenei	(2021)	Contextualizing the Think Crisis-Think Female Stereotype in Explaining The Glass Cliff: Gendered Traits, Gender, and Type of Crisis	Plos One
Robinson, Kulich, Aelenei ve Iacoviello	(2021)	Political Ideology Modifies the Effect of Glass Cliff Candidacies on Election Outcomes for Women in American State Legislative Races (2011-2016)	Psychology of Women Quarterly

Kaynak: Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız (2016a:1137-1139)'dan yararlanarak yazar tarafından geliştirilmiştir.

Kadınların yönetime girmesi ve yöneticilik pozisyonlarında yer edinmek istemeleriyle birlikte daha fazla engelle baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Kadınların yer aldığı kültür ataerkil kültüre dayanıyorsa bu durum biraz daha karmaşık hale gelmektedir. Çünkü ataerkil kültür sisteminde bir erkek yöneticinin yerine kadın yöneticinin getirilmesi erkeğin gücünü ve pozisyonunu kaybetmesine neden olacaktır. Bu yüzden konumunu kaybetmek istemeyen erkek yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonuna ulaşmak isteyen kadın yöneticilere karşı bilinmeyen ve görülmeyen değişik engeller geliştirdikleri ifade edilebilir. Kadın yöneticilerin içinde bulunduğu kültürün yönetim ve yöneticilik tarzını etkilediği ifade edilmiştir. Kadın yöneticiler normal şartlarda üst düzey yöneticilik pozisyonlarına kadar yükselemeyebilirler. Ancak işletmenin riskli

ve finansal açıdan zor durumda olduğu dönemlerde üst düzey yöneticilik pozisyonlarına atanabilirler (Alhas, 2020d). Yapılan bazı çalışmalarda da bu durum ortaya konmuş ve normal şartlarda kadın yöneticilerin atanamayacakları pozisyon olan üst düzey yöneticilik pozisyonuna işletmenin krizde olduğu dönemlerde erkek yöneticilerden daha çok kadın yöneticilerin atandıkları, aslında kadın yöneticilerin atanmalarından daha önce işletmenin iflasın eşiğinde olduğu, toplumun desteğini alan kadın yöneticilere direkt olarak engel koyamayacaklarını anlayan erkek yöneticilerin bir hileye başvurdukları ve kadın yöneticilerin pek çoğunun bu durumdan habersiz oldukları ifade edilmiştir (Ryan ve ark., 2011; Alhas, 2020e; Smith ve Monaghan, 2013; Ryan ve Haslam, 2005; Kulich ve ark., 2015; Ryan ve ark., 2016).

Kadın yöneticilerin işletmelerde cam uçurumla karşılaşmaması için önerilerimiz şunlar olacaktır:

Kadın yöneticiler işletmenin içinde bulunduğu durum hakkında aylık veya haftalık olarak bilgilendirilmelidirler. İşletme içinde kongreler veya sempozyumlar düzenleyerek kadın yöneticiler daha da bilinçlendirilmelidir. Kadın yöneticilerin işletmelerde neden tehlikeli, asılsız ve riskli pozisyonlara atandıklarının araştırılması gerekmektedir. Kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarına atanmayı istedikleri zaman işletmenin içinde bulunduğu durumun farkında olup

olmadıkları da araştırılmalıdır. İşletmelerde kadın yöneticilerin istedikleri üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşabilmeleri için kariyer danışmanlığı eğitimleri verilmelidir. Cam tavan'dan sonra kadın yöneticilere uygulanabilecek yeni engel olan cam uçurum konusunda da farkındalık oluşturulmalıdır. Bu bağlamda yeni çalışmaların cam tavan, cam labirent, cam uçurum, cam hapishane, göstermelik terfi, çifte engel, cam yürüyen merdiven, yönetim kültürü ve cam asansör gibi konularda yapılmasının alanla ilgili kısıtlı literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, F. P. (2015).** Gender Differences in Promotions to Top Level Management Positions: An Examination of Glass Cliff in the IT Sector. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (210), 223-230.
- Akbaş, N., & Taner, B. (2017).** Yönetim ve Cinsiyet: Cam Uçurum'un Ötesi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII (II), 193-214.
- Alhas, F. (2020a).** Cam Uçurum mu? Mobing mi? Bilinmeyene Yolculuk. *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4 (6), 26- 45.
- Alhas, F. (2020b).** Cam Uçurum: Efsane Avcısı. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 9-21.
- Alhas, F. (2020c).** Kadınların Üst Düzey Yönetici Olmasına Engel Olan Nedenler: Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven ve Cam Asansör Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 101-113.
- Alhas, F. (2020d).** Ataerkil Kültürün ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Cam Uçurum. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 83-95.
- Alhas, F. (2020e).** Cam Uçurum: Cezalandırma Tapınağı. *Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 2011-218.
- Ashby, J. S., Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2007).** Legal Work and the Glass Cliff: Evidence that Women are Preferentially Selected to Lead Problematic Cases. *William & Mary Journal Women and The Law*, 13 (3), 775-793.
- Baxter, J., & Wright, E. O. (2000).** The Glass Ceiling Hypothesis A Comparativestudy of The United States, Sweden, and Australia. *Gender&Society*, 14 (2), 275-294.
- Bruckmüller, S., & Branscombe, N. R. (2010).** The Glass Cliff: When and Why Women are Selected as Leader in Crisis Contexts. *British Journal of Psychology*, 49 (3), 433-451.

- Bombuwela P. M., & De Alwis A. C. (2013).** Effects of Glass Ceiling on Women Career Development in Private Sector Organizations-Case of Sri Lanka. *Journal of Competitiveness*, 5 (2), 3-19.
- Brückmüller, S., Ryan, M. K., Rink, F., & Haslam, S. A. (2014).** Beyond the Glass Ceiling: The Glass Cliff and Its Lessons for Organizational Policy. *Social Issues and Policy Review*, 8 (1), 202-232.
- Cook, A., & Glass, C. (2013).** Glass Cliff and Organizational Saviors: Barriers to Minority Leadership in Work Organizations?. *Society for the Study of Social Problems*, 60 (2),168-187.
- Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., & Vannemen, R. (2001).** The Glass Ceiling Effect. *Social Forces*, 80 (2), 655-682.
- Darouei, M., & Pluut, H. (2018).** The Paradox of Being on The Glass Cliff: Why Do Women Accept Risky Leadership Positions?. *Career Development International*, 23 (4), 397-426.
- Ece, S. (2020).** An Empirical Research on The Possibilities of Young People to Make Decision Supporting The Glass Cliff Phenomenon. *Journal of Human Sciences*, 17 (1), 304-314.
- Groeneveld, S., Bakker, V., & Schmidt, E. (2020).** Breaking The Glass Ceiling, but Facing a Glass Cliff? The Role of Organizational Decline in Women's Representation in Leadership Positions in Dutch Civil Service Organizations. *Public Administration*, (98), 441-464.
- Haslam, S. A., & Ryan, M. K. (2008).** The Road to The Glass Cliff: Differences in The Perceived Suitability of Men and Women for Leadership Positions in Succeeding and Failing Organizations. *Leadership Quarterly*, 19 (5), 530-546.
- Haslam, S. A., Ryan, M. K., Kulich, C., Trojanowski, G., & Atkins, C. (2010).** Investing with Prejudice: The Relationship Between Women's Presence on Company Boards and Objective and Subjective Measures of Company Performance. *British Journal of Management*, 21 (2), 484-497.

- Hunt-Earle, K. (2012).** Falling Over a Glass Cliff: A Study of the Recruitment of Women to Leadership Roles in Troubled Enterprises. *Global Business and Organizational Excellence*, 31 (5), 44-53.
- Kulich, C., Gartzia, L., Komarraju, M., & Aelenei, C. (2021).** Contextualizing The Think Crisis-Think Female Stereotype in Explaining The Glass Cliff: Gendered Traits, Gender, and Type of Crisis. *Plos One*, 16 (3), 1-27.
- Kulich, C., Lorenzi-Cioldi, F., Iacoviello, V., Faniko, K., & Ryan, M. K. (2015).** Signaling Change During A Decline: Refining Conditions for The Glass Cliff. *Journal of Experimental Social Psychology*, (61), 96-103.
- Kulich, C., Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2014).** The Political Glass Cliff: Understanding How Seat Selection Contributes to the Underperformance of Ethnic Minority Candidates. *Political Research Quarterly*, 67 (1), 84-95.
- Main, B. G. M., & Gregory-Smith, I. (2018).** Symbolic Management and the Glass Cliff: Evidence from the Boardroom Careers of Female and Male Directors. *British Journal of Management*, 29 (1), 136-155.
- Morrison, A. M., White, R. P., & Van Velsor, E. (1987).** The Narrow Band. *Leadership in Action*, 7 (2), 1-7.
- Mulcahy, M., & Linehan, C. (2014).** Females and Precarious Board Positions: Further Evidence of The Glass Cliff. *British Journal of Management*, 25 (3), 425-438.
- Peterson, H. (2016).** Is Managing Academics “Women’s Work”? Exploring The Glass Cliff in Higher Education Management. *Educational Management Administration & Leadership*, 44 (1), 112-127.
- Robinson, S. L., Kulich, C., Aeeleni, C., & Iacoviello, V. (2021).** Political Ideology Modifies the Effect of Glass Cliff Candidacies on Election Outcomes for Women in American State Legislative Races (2011-2016). *Psychology of Women Quarterly*, 1-23.
- Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2005).** The Glass Cliff: Evidence that Women are Overrepresented in Precarious Leadership Positions. *British Journal of Management*, (16), 81-90.
- Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2006).** The Glass Cliff: The Stress of Working on the Edge. *European Business Forum*, (27), 42-47.
- Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2007b).** The Glass Cliff: Exploring The Dynamics Surrounding The Appointment of Women to Precarious Leadership Positions. *Academy of Management Review*, 32 (2), 549-572.
- Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2009).** Glass Cliffs Are Not So Easily Scaled: On The Precariousness of Female CEO’s Positions. *British Journal of Management*, (20), 13-16.
- Ryan, M. K., Haslam, S. A., & Kulich, C. (2010).** Politics and The Glass Cliff: Evidence that Women are Preferentially Selected to Contest Hard-to-Win Seats. *Psychology of Women Quarterly*, 34 (1), 56-64.
- Ryan, M. K., Haslam, S. A., Hersby, M. T., & Bongiorno, R. (2011).** Think Crisis-Think Female: The Glass Cliff and Contextual Variation in The Manager-Think Male Stereotype. *Journal Of Applied Psychology*, 96 (3), 470-484.
- Ryan, M. K., Haslam, S. A., & Postmes, T. (2007a).** Reactions to Glass Cliff: Gender Differences in The Explanations for The Precariousness of Women’s Leadership Positions. *Journal of Organizational Change Management*, 20 (2), 182-197.
- Ryan, M. K., Haslam, S. A., Morgenroth, T., Rink, F., Stoker, J., & Peters, K. (2016).** Getting on Top of The Glass Cliff: Reviewing A Decade of Evidence, Explanations, and Impact. *The Leadership Quarterly*, (27), 446-455.
- Sabharwal, M. (2013).** From Glass Ceiling to Glass Cliff: Women in Senior Executive Service. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 25 (2), 1-29.
- Smith, A. E., & Monaghan, K. R. (2013).** Some Ceilings Have More Cracks: Representative Bureaucracy in Federal Regulatory Agencies. *The American Review of Public Administration*, 43 (1), 50-71.
- Vongas, J. G., & Al Hajj, R. (2015).** The Evolution of Empathy and Women’s Precarious Leadership Appointments. *Front. Psychol.*, 6 (1751), 1-14.
- Wilson-Kovacs, D. M., Ryan, M. R., & Haslam, A. (2006).** The Glass-Cliff: Women’s Career Paths in The UK Private IT Sector. *Equal Opportunities International*, 25 (8), 674-668.
- Yaghi, A. (2018).** Glass Cliff or Glass Prison: Think Evil-Think Men in Organizational Leadership. *International Journal of Public Administration*, 41 (12), 998-1008.
- Yıldız, S. (2014).** Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 72-90.
- Yıldız, S. (2017).** Toplumsal Cinsiyetin Şirketlere Yansımada Ortaya Çıkan Ayrımcılık Kavramlarının Ardılları Üzerine Bir Model Önerisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1), 121-138.
- Yıldız, S., & Vural, M. F. (2019b).** A Cultural Perspective of The Glass Cliff Phenomenon. *Ege Akademik Bakış*, 19 (3), 309-321.
- Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö., & Yıldız, H. (2016a).** Cam Uçurum: Kadın Yöneticiler Cam Tavani Ne Zaman Aşar?. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (4), 1119-1146.
- Yıldız, S., Sakal, Ö., & Alhas, F. (2016b).** Cam Tavandan Cam Uçurum’a: Kriz Düşün Kadın Düşün. *24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, İstanbul, Türkiye, 509-519.
- Yıldız, S., Sakal, Ö., Alhas, F., & Kosa, G. (2019a).** Cam Uçurum Algısı: Kafkas Üniversitesi Öğrencileri Arasında Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 423-438.

**TÜRKİYE'DE GÖÇÜN KADIN YAŞAMINA OLAN ETKİLERİNİN
TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

INVESTIGATION OF EFFECT OF MIGRATION IN GENDER CONTEXT OF WOMEN LIVING IN TURKEY

Esra TAVUKÇU*, Nevin ŞAHİN**

*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Kadın
Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-9329-6028

**Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-
Cerrahpaşa Kadın Sağlığı ve
Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı,
İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-6845-2690

Yazışma Adresi:

Esra TAVUKÇU
E posta: esratavukcu81@gmail.com

Gönderim Tarihi : 4 Nisan 2021

Kabul Tarihi: 16 Kasım 2021

ÖZ

Çalışmamızda mevcut literatüre dayanarak, göç sürecinden çoğu zaman olumsuz etkilenen bir grup olan kadınların, Türkiye'de göç nedeniyle yaşadıkları sorunları toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirilerek soruna dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. Literatür taraması sonucunda incelenen 13 yayın çalışmaya dahil edilmiştir. Kadınların göç nedeniyle karşılaştıkları sorunlar; göçün aile yaşamına, sosyal yaşama, çalışma yaşamına, eğitim hayatına, genel sağlık ile üreme sağlığına etkileri alt başlıkları ile toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmiştir. Bulgulara göre göç ile birlikte kadınların yaşadıkları temel sorunlar, göç ettikleri ülkenin dilini bilmemeleri nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalma, eğitimlerinin kesintiye uğraması, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet rollerine dayalı kayıt dışı, düşük ücretli, güvencesiz ve vasıfsız işlerde sigortasız olarak çalıştırılmalarıdır. Diğer temel sorunlar, hem iş yaşamlarında hem de olumsuz yaşam koşulları nedeniyle aile içerisinde istismarın farklı çeşitlerine maruz kalmaları, sosyal güvencelerinin bulunmaması nedeniyle de genel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimle ilgili sınırlılıklar yaşamaları olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda göçmen kadınların ve kız çocuklarının göç ettikleri ülkenin dilini öğrenebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması ve eğitimlerinin devamlılığının sağlanması, göçmen kadınların çalışma yaşamında erkekler ile eşit statü, eşit ücret ve eşit sosyal haklara sahip olarak çalışabilmelerinin önünün açılması önem arz etmektedir. Maruz kaldıkları cinsel taciz ve tecavüze karşı cezai işlem uygulanması ve şiddete maruz kalan göçmen kadınlara koruma sağlanması, yaşadıkları kamplar ile barındıkları konutlara düzenli ziyaretler düzenlenerek gerekli sağlık hizmetinin sunulması ve sağlık hizmetlerine erişimin önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, kadın, toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

We aimed to draw attention to the problems experienced by women from migration in our country from a gender perspective. As a result of the literature review, 13 publications were included in the study. The problems were evaluated in the context of gender and the sub-headings of the effects of migration on family, social, educational and working life and also in terms of general and reproductive health. The main problems of immigrant women are being exposed to social exclusion because of language problems, interruption in education, unemployment, low paid, unsecured and unskilled jobs in working life based on gender roles. Other problems are that they are exposed to different types of abuse in the family due to both working life and negative living conditions, lack of social security, limitations on access to general and reproductive health services. It is important to make the necessary arrangements for the immigrant women and girls to learn the language of the country and to ensure the continuity of their education, to cover the way to work with equal status, equal pay and equal social rights as men. Protection of immigrant women who are subjected to gender violence, sexual harassment and rape is essential, regular visits to the camps and residences where they live and the provision of necessary health services and barriers to access to health services should be removed.

Keywords: Gender, migration, women.

Atıf için (How to cite): Tavukçu E, Şahin N. Türkiye'de Göçün Kadın Yaşamına Olan Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2021;3(2):75-88

GİRİŞ

Geçmişten bugüne toplumların yaşamlarını önemli ölçüde etkilemekte olan göç Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından “ekonomik, toplumsal ya da siyasi sebepler ile kişiler ile toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2019). Geçmişte göçler; zorunlu durumlar olarak ifade edilen coğrafi sebepler, uzun süreli açlık, savaşlar ve iklim gibi nedenlerle meydana gelmekteydi (Akıncı B, 2015). Günümüze baktığımızda göçlerin, ekonomik krizler, iç karışıklıklar, sürgünler, etnik çatışmalar, gelir eşitsizlikleri, yaşanan bölgede arzu edilen refah seviyesine ulaşamama, gelişmiş ülkelerde iş gücü açıkları, nüfus baskısı, adaletli dağıtılmamış topraklar, işsizlik ve istihdam sorunları, iş değişikliği, verimde düşüklük, tarımda makineleşmenin artması, eğitimle birlikte artan hareketlilik, iklim şartları, tarım alanlarının özellikleri, terör, kan davaları, aile birleşmeleri, gelecek nesile daha iyi yaşam ve eğitim koşulları sağlama isteği, baskıcı politikalar, huzurlu yaşama isteği gibi nedenler ile gerçekleştiğini görmekteyiz (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2006; Yılmaz, 2014; Şen, 2014; Şahin vd., 2015; Arabacı vd., 2016; Kurtuldu vd., 2018).

Bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmek beklentisiyle yaptıkları göç “gönüllü göç” olarak ifade edilirken, insan yaşamını tehdit eden savaş, doğal afet ve sürgün gibi sebeplerle gerçekleşen göçler zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014; Kurtuldu vd., 2018).

Tarih boyunca Türkiye, coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle kitlesel sığınma hareketleri ve göç hareketlerinin hem geçiş yolu üzerindeki önemli bir durağı olmuş hem de milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır. Türkiye'nin doğusunda ve güneyinde çatışma ve istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle, batısında gelişmişlik düzeyi yüksek Avrupa ülkeleri arasında köprü oluşturmakta, düzenli ve düzensiz göç

hareketleri için de bir çekim merkezi halinde görülmektedir (Göç Uyum Raporu, 2018).

2011 yılında Suriye’de, milyonlarca insanın yaşamını etkileyen bir savaş ve insani kriz patlak vermiştir. 2018 yılı itibarıyla Türkiye’de; açık kapı, temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması ve geri göndermeme temelinde yapılandırıldığı insani iltica politikası kapsamında, yaklaşık 3,4 milyon Suriyelinin geçici koruma statüsüyle yaşadığı bildirilmiştir. Türkiye’de yaşayan 3.424.237 Suriyeli’nin 1.852.563’ü erkek ve 1.571.674’ü kadındır. 2017 sonu itibarı ile; ülkemizde Suriyeliler ile birlikte Irak, Afganistan, İran, Somali gibi ülkelere uluslararası koruma olanağı bulma beklentisiyle gelen 300 bin sığınmacı bulunduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de halen yaklaşık 190 farklı ülkeden gelen, 3,4 milyonu geçici koruma statüsünde, 300 bini uluslararası koruma başvurusu yapmış, 600 bini ikamet izni bulunan toplamda 4,3 milyon göçmen yaşamaktadır (GöçUyumRaporu, 2018). Dünyadaki toplam göçmen nüfusunun yüzde 6’sı Türkiye’de bulunmaktadır. Kadın göçmen sayısı ise toplam göçmen sayısının yarısından fazladır. Tüm dünyada da göçler artış göstermekle birlikte tahminlere göre zorla yerlerinden edilen 25 milyon insanın %70’ini kadınlar oluşturmaktadır (Çelik vd., 2016; Kurtuldu vd., 2018). Göç, göç eden kimselerin üzerinde silinmesi güç izler bırakmakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı gelişen sosyal ve psikolojik sorunlar nedeniyle kadın yaşamını derinden etkilemektedir (Berger, 2004). Meydana gelen göç olaylarında kadınlar hem kadın hem de göçmen olarak ayrıcalıklı gruplar olmaları nedeniyle iki kat daha fazla risk altına girmektedirler. Bu anlamda düşünüldüğünde günümüz koşullarında göç bir kadın sorunu haline gelmiştir (Çelik, 2016; Kurtuldu, 2018).

Hukuki açıdan incelendiğinde ise kadınların göç sürecindeki durumları evlilik yoluyla sahip oldukları statülerine bağlı olarak tanımlanır. Göç sürecinde kadına, uluslararası anlamda ve aile birleştirme programı dahilinde aynen çocuklar gibi

bağımlı kabul edilerek göç eden erkek bireye katılma imkânı tanınır. Uluslararası hukukta kadın göçmenin statüsü, temelde eş olarak kocasına bağlı ikincil bir konumdadır (Sam, 2006).

Doğuştan kadın veya erkek olarak dünyaya gelen bireylerin sahip oldukları cinsiyetleri toplumsal ve kültürel anlamlar da taşır. Bireyler toplumun cinsiyetlerine dair kendilerinden beklediği toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olarak, çocuklarının annesi olmak, evin direği ailenin reisi olmak, ailesine bakan kişi olmak gibi sorumlulukları üstlenirler. Toplum, kadın ve erkekten beklediği rol ve statülerin onların cinsiyetlerinin bir gereği olduğunu ve bundan dolayı da değiştiremeyeceğini farz eder. Böylece kişilerin doğuştan sahip oldukları cinsiyetlerine dayandırılarak, kadını ikinci sınıf ve erkeğe bağımlı kılan her türlü toplumsal, ekonomik ve kültürel eşitsizlikler meşrulaşmış olur (Dökmen, 2009; Bhasin, 2003).

Ekonomik, siyasî ve sosyal hayatı ve beraberinde kadın ve erkeklerin temel gereksinimlerini etkilemekte olan toplumsal cinsiyet; iktidarı ve onun paylaşılması sürecini de yönetir. Ortak olaylar neticesinde kadın ve erkeğin farklı şekillerde etkilenmesinin toplumsal cinsiyetin bir sonucu olduğunu destekleyen çalışmalar mevcuttur (Fine, 2011; Erdat, 2004). Tarih boyunca gerçekleşen göç olayları incelendiğinde de, göç olgusunun en belirleyici dinamiklerden birinin toplumsal cinsiyet olduğu gerçeğiyle yüzleşmekteyiz. Bir başka ifadeyle göçün olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen toplumsal cinsiyet grubunun kadınlar olduğu görülmektedir. Zira ataerkil sistem içinde zaten ezilmekte olan ve erkeğe oranla daha dezavantajlı koşullara sahip olan kadın, yer değiştirirken çok daha fazla risk almış olmaktadır (Uçan, 2013; Coşkun, 2017). Toplumun bireylere atfettiği cinsiyet rolleri, kimlik, algı ve deneyimlerini biçimlendirdiği gibi göç sürecini, göçmenlerin yaşantılarını da biçimlendirmektedir (Parrado vd., 2005).

Kendi coğrafyasında ya da toplumunda dezavantajlı olan kadın sığınmacılar göçle birlikte en güvencesiz işlerde çalışırken, ekonomik sıkıntılar, güvenlik sorunları, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, cinsel taciz gibi risklere maruz kalmakta, erkeklere nazaran daha donanımsız ve savunmasız hale gelmektedirler (Coşkun, 2017; Barın, 2015).

Bu çalışma ile; mevcut literatüre dayanarak, zorunlu göç süreci boyunca ikincil ve bağımlı konumda bırakılarak görmezden gelinen ancak göç sürecinden çoğu zaman olumsuz etkilenen grup olan kadınların, Türkiye’de göç nedeniyle yaşadıkları sorunları toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirerek soruna dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Literatür taraması “PubMed, Google Scholar, Science Direct veri tabanlarında yapılmış olup Göç, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet”, “Göç ve Toplumsal Cinsiyet”, “Göç ve Kadın” kelimeleri başlıkta geçecek şekilde arama yapılmış, toplam 38.181 çalışmaya erişilmiştir. Son on yıl (2010-2019) içerisinde yayımlanan yerli ve yabancı, Türkçe ve İngilizce, nitel ve nicel çalışmalar taranmış ve 35 yayın incelemeye alınmıştır. Bu yayınlardan sınırlama kriterleri kapsamında eğitim, kariyer, iş ve evlilik nedeniyle gerçekleştirilen göçler kapsam dışına alınarak uygunluğu değerlendirilen toplam 13 yayın çalışmaya dahil edilmiş kadınların göç nedeniyle yaşadıkları sorunlar göçün aile yaşamına, sosyal yaşama, eğitim ve çalışma yaşamına, genel sağlık ve üreme sağlığına etkileri alt başlıkları ile toplumsal cinsiyet bağlamında analiz edilmiştir. Bu yayınların 10 tanesi mevcut literatüre dayanarak düzenlenmiş olan derleme yazıları, 1 tanesi yüz yüze görüşme ve derinlemesine görüşme yoluyla yapılan tarama modelinde betimsel nitelikli bir çalışma, 1 tanesi yüz yüze görüşme yoluyla yapılmış keşfedici çalışma, 1 tanesi ise karma yöntemin uygulandığı ve yüz yüze görüşme yoluyla yapılmış olan çalışmadır.

BULGULAR

Savaş ve yaşamsal tehditler nedeniyle gerçekleşen zorunlu göç hareketlerinde kadınlar, temelde; hem toplumsal cinsiyetleri hem de göçmen olmaları nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmakta ve dışlanmakta, yalnızlık, dil engelleri, eğitimin kesintiye uğraması ve kültürel farklılıkların getirdiği çatışmalar nedeniyle mağduriyet yaşamakta, düşük statülü işlerde düşük ücretler karşılığında çalıştırılmakta, sağlık hizmetlerine yeterli düzeyde ulaşamamakta, hem cinsel hem fiziksel şiddet ve istismara maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda, Türkiye’de göçün kadın yaşamına olan etkilerini toplumsal cinsiyet bakışıyla, “aile yaşamı”, “sosyal yaşam”, “eğitim ve çalışma yaşamı”, “sağlık ve üreme sağlığı” kapsamında incelenecektir.

Göçün Kadınların Aile Yaşamlarına Olan Etkisi

Göçmenler ile ilgili en önemli sorunlardan biri, toplam göçmen nüfusun önemli bir kısmını genç yaşta bekar ve eşinden ayrılmış kadınların oluşturmasıdır. Bu durum göç edilen bölgedeki halk içerisinde çok eşlilik yaşanmasına, boşanmalara yol açabilmekte, yerli halkın konu ile ilgili endişelerinin oluşmasına, aile içi çatışmalara sebebiyet verebilmektedir.

Türkiye ‘de çok eşlilikle ilgili suistimler olduğu bilinmektedir. Para ya da ev karşılığında imam nikâhı ile ikinci eş olarak evlendirilen kadınların resmi nikahı bulunmadığından, hukuki hakları çiğnenmektedir (Kaya, 2015).

Göçle birlikte aile içi şiddet görülme ihtimali de artmaktadır. Böyle bir durumda aile büyükleri ya da sözü dinlenen hatırlı kişiler kendi vatanlarında olduğu gibi devreye girememektedir. Göçmen kadınlar dil eksiklikleri, göç ettikleri ülkenin hukuk sistemine erişim sağlayamamaları ya da ‘başlarındaki erkeğe’ zarar verebilecekleri korkusuyla şiddete sessiz kalmayı sürdürmektedirler. Göç, kadına yönelik şiddetin artması ve şiddetin görünürlüğünü maskeleyişinin yanı sıra şiddeti önleme ve ortadan kaldırma çalışmalarının da zarar görmesine neden olmaktadır (Başterzi,

2017). Ayrıca göç eden ailelerin barınma ihtiyaçlarının karşılanmayla ilgili yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle, çok kalabalık olan fiziksel ortamda bir arada yaşamaya bağlı, aile içi cinsel istismar olayları da görülmektedir (Arabacı vd., 2016).

Göç ile birlikte kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rollerine, aile içerisinde geldiği toplumun kültürel değerleri ile dilini koruma ve aktarma misyonu da eklenir (Kılıan, 2002). Göç eden anneler bu misyon gereğince çocuklarına, hem akraba ve yakınları ile ilişkilerini sürdürebilmeleri adına içinden geldikleri toplumun kültürel değerlerini, hem de yeni dahil oldukları sosyal ortamda kabul görebilmeleri adına göç ettikleri bölgedeki yerel kültürün değerlerini öğretmek durumunda kalırlar (Sam, 2006).

Göçün Kadınların Sosyal Yaşamlarına Olan Etkisi

Ülkelerini bırakıp başka bir ülkenin topraklarına göç eden bireyler, o ülke vatandaşlarının sahip oldukları siyasî, sosyal ve hukukî hakların bir çoğuna sahip olamamaktadırlar. Bilhassa kayıt dışı göçmen durumundaki bireylerin yasal hakları bulunmamaktadır ve genellikle fiziksel, psikolojik ve ekonomik istismara uğramaktadır (Cohen vd., 2011).

Bireylerin göç etmeden önceki yaşamlarında üstlenmiş oldukları roller göç edilen yere göre aynı şekilde taşınabilir ya da yeni sorumluluk ve roller üstlenebilir. Örneğin, ülkesinde çalışmayan bir kadın iş aramaya başlayabilir. Kadın ve erkeğe özgü toplumsal cinsiyet rolleri göç durumunda yeniden yapılandırılır (Şeker vd., 2016).

Savaş ya da benzeri nedenlerle yapılan zorunlu göçler kadının toplumsal cinsiyet rolü açısından dezavantajlı durumlara neden olabilmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre göç sonucu kadının sosyal yaşamının giderek kısıtlandığı, erkeklere göre çalışma hayatının sınırlandığı ve kadının eve kapandığı, daha çok ev kadını rolünü benimsediği görülmüştür. Bu kadınlar, sığındıkları ülkede sahip oldukları sosyal destek mekanizmalarını kaybetmelerinin yanı sıra göç ettikleri ülkenin dil, kültür gibi sosyal

yapılarını ve hukuk sistemini bilmemeleri nedeniyle hayat koşulları daha da zor bir hale gelmektedir (Kaya, 2018). Göç eden kadın hem aile içinde hem de göç ettikleri ülkede toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır Bununla birlikte çoğu zaman göç kararı alınırken düşüncesi sorulmayan ancak göçün her türlü olumsuz sonuçlarından etkilenen kadınlar, içinde buldukları ataerkil yapı ile de çatışmalar yaşarlar. Göç sürecinin yarattığı baskı ile bir araya gelen ataerkil beklentiler toplumsal cinsiyete dayanan nesiller arası çatışmalara neden olur (Şeker, 2016).

Göç beraberinde; farklı kültürlerden gelen ve farklı din, dil, geleneklere sahip olan insanların bir arada yaşama zorunluluğunu da getirmektedir. Bu zorunlu durum beraberinde kültürel ve sosyal çevreye uyum sorunlarını da getirmektedir. Göç eden kadınlar başta göç ettikleri ülkenin dilini bilmiyor olmanın yanında, sosyal mesafe, ayrımcılık, din farklılıkları gibi nedenlerle uyum güçlüğü yaşamaktadırlar. Kendi kültürlerine benzer bir kültüre sahip olan coğrafyaya göç eden kadınlar sosyal anlamda daha kolay uyum sağlamaktadırlar . (Taşçı vd., 2012; Saygın vd., 2018; Kurtuldu, K. Vd., 2018; Baş vd., 2017; Beşer vd., 2012) .

Tunç'un (2015) Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlere yönelik olarak yaptığı çalışmaya göre, halkın göç edenlere kültürel açıdan yüksek oranda mesafeli davrandıkları, demografik açıdan kaygı duydukları, özellikle işlerinden olma ve gelir kaybı kaygısı yaşadıkları, ev fiyatlarının yükselmesi ile birlikte ekonomik kaygılarının arttığı görülmektedir. Halk, mültecilerin sosyal hizmetlere yük olduğunu ve kamu hizmetlerinde gecikmelere neden olduklarını düşünmekte, göç edenleri sıklıkla hastalıkların ve suçun nedeni olarak görmekte, sonuç olarak onlara karşı güven duymamaktadır. Çoğu yerde göçmenler hor görülmekte, okullarda, resmi dairelerde, hastanelerde, işyerlerinde, mahallelerde istenmemekte ve bu durum göç edenlerin topluma uyum sağlamasını zorlaştırmakta, sonuç olarak sosyal dışlanma meydana

gelmektedir (Türk Tabipler Birliği [TTB], 2016).

Türkiye'de yapılan bir araştırmada, göç eden kadınların %8'inin, göç yolculukları sırasında ve göç sonrasında cinsel istismar yaşadığı belirtilmiştir (KAMER, 2017) Başka bir çalışmada ise kadınların %22.5'inin taciz veya dışlanmadan şikayet ettiği belirtilmiştir (Kurtuldu vd., 2018). Suriyeli göçmen kadınların göç ettikleri bölgeye yerleşme sürecinde de yiyecek, giysi, barınma gibi bazı temel ihtiyaçlarına erişebilmek için cinsel birlikteliğe mecbur bırakıldıkları görülmüştür (Parker, 2015; Mohammadi, 2016).

Göçün Kadınların Eğitim Yaşamlarına Olan Etkisi

Göçle birlikte karşılaşılan en önemli problemlerden biri olan göç edilen ülkenin dilinin bilinmemesi, göç eden bireylerin eğitim yaşamlarını olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Kendi ülkelerinden devam etmekte olan eğitimlerini yarıda bırakarak gelen kadınlar , eğitimlerini sürdürmek isteseler bile, çoğu zaman sığındıkları ülkenin dilini bilmediklerinden dolayı eğitimleri yarıda kalmaktadır (Kurtuldu, vd. 2018).

Göç eden kadınların mevcut eğitim durumları incelenecek olursa; Balcılar'ın (2016) yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'ye göçle gelen Suriyeli kadınların %18.4'ünün hiç eğitim almadığı, %16.1'i ilkokulu terk ettiği ve %33.0'ının ise ilkokul mezunu olduğu bildirilmiştir. Kadınların yalnızca %6.8'i üniversite mezunu iken lisansüstü eğitimlerini tamamlayabilen kadın oranı %0.5'tir.

Erdoğan ve Gönülaçan'ın Trabzonda bulunan Suriye'li ve Afgan sığınmacı kadınlarla yaptıkları bir çalışmada kadınların eğitim düzeyleri sorulduğunda %40'ının kendi dillerinde temel eğitim almadıkları görülmüştür. Kadınların %50'den fazlasının ya hiç okuma yazma bilmediği ya da sadece okuma yazma bildiği görülmüştür. Toplam 250 kadından sadece 15'inin üniversite mezunu olduğu bildirilmiştir (Erdoğan, Gönülaçan, 2018).

Türkiye’de bulunan Suriyeli kadınların göç sonrası eğitim alma durumları değerlendirildiğinde, Suriyeli kadın göçmenlerin çeşitli eğitim kurslarına katıldığı, en çok tercih edilen kursun %27 oranında “Kuran-ı Kerim” kursu olduğu sonucuna varılmıştır. Kuran-ı Kerim kursundan sonra en çok tercih edilen ikinci kurs ise “Türkçe Okuma-Yazma kursudur. Bunun yanında göçmen kadınlar %18 oranında dikiş ve nakış ile ilgili bir eğitime katılmışlardır. Erkeklerle kıyaslandığında kadınların daha çok kuaförlük ve el işleri kurslarına katıldıkları belirlenmiştir (Akpınar, 2017).

Göç sonrası çocukların uyum sorunu, akademik başarısızlık, ailenin ilgisizliği, kalabalık ailede yaşama, çalışma ortamının bulunmaması, ailenin eğitime önem vermemesi, çocuğun para kazanabileceği bir işte çalıştırılmak istenmesi gibi nedenlerle mağduriyet yaşaması söz konusudur ve bu durumlar göçmen çocuğun eğitimini olumsuz yönde etkilemektedir (Kaştan, 2015).

Türkiye’de kayıtlı geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 16 Eylül 2021 tarihi itibarıyla bir önceki aya göre 8 bin 913 kişi artarak toplam 3 milyon 710 bin 497 kişi oldu. 0-18 yaş arası çocuklarla kadınların toplamı 2 milyon 628 bin 198’dir. Bu kişilerin 1 milyon 758 bin 617’sini (%47,4) 0-18 yaş arası çocuklar oluşturuyor. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 8 Haziran 2021 tarihinde yapılan açıklamada anaokulunda 35 bin 707, ilkokulda 442 bin 817, ortaokulda 348 bin 638 ve lisede 110 bin 976 öğrencinin eğitim gördüğünü açıklanmıştır. Toplamda 771 bin 428 çocuk eğitim hayatına devam etmektedir (<https://multeciler.org.tr>). Bu çocukların eğitim faaliyetlerine Suriyeliler için oluşturulan Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM) ve devlet okullarında devam edilmektedir (GöçUyumRaporu, 2018). Eğitim çağında olup okula gitmeyen 432 bin 956 çocuk bulunmaktadır (<https://multeciler.org.tr>).

Göçün Kadınların Çalışma Yaşamlarına Olan Etkisi

Göç etme kararı veren eşi ile birlikte göç etmek zorunda kalan ve düşük gelir düzeyine sahip kadınlar, çalışma yaşamında hem cinsiyetleri hem de göçmen olmaları nedeniyle dezavantajlı duruma düşmekte ve haksızlığa uğramaktadırlar (Demirdizen, 2013; Raijman, 2003) bu kadınlar, erkeklere göre daha düşük statüde ve az ücretli, hizmet içeren, çeşitli hastalıklara yakalanma açısından riskli işlerde çalıştırılmakta bunun yanında çalıştırıldıkları işlerde istismarın farklı çeşitlerine maruz kalmaktadırlar (Baş vd., 2017). Bununla birlikte göç eden kadınların genellikle sigortasız çalıştırılmaları ve çalışma saatlerinin çok uzun olması var olan riskleri daha da artırmaktadır (UNFPA, 2006).

Göç alan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de toplum yaşamında genellikle aile içerisinde bulunan kadınlar tarafından gerçekleştirilen ücretsiz ve resmi olmayan bakım hizmetleri ve ev işleri, ağırlıklı olarak kadın göçmenler tarafından üstlenilmektedir. Göç eden kadınların istihdam alanlarına bakıldığında daha çok yoğun emek gerektiren çocuk ve yaşlı bakımı ile ev işlerinde, hasta bakımında, evcil hayvan bakımında, tekstil mağazalarında, garsonluk ve benzeri hizmetleri sunabildikleri restoranlarda, ucuz işçiler olarak turizm sektöründe ya da imalat atölyelerinde veya seks işçiliği gibi toplumsal cinsiyet rollerine dayalı işlerde kayıt dışı olarak çalıştıkları görülmektedir (Coşkun, 2017; Etiler vd., 2010).

AFAD’ın yaptığı çalışmanın sonucuna göre, Kamp dışında yaşayan Suriyeli misafirlerin yaklaşık yüzde 76’sı son bir ayda çalışmamıştır. Örneğin, erkeklerin yaklaşık yüzde 63’ü ve kadınların ise yaklaşık yüzde 91’i son bir ayda çalışmamıştır. Buna karşılık, çalışanların yüzdesi çok az olmakla birlikte erkeklerde kadınlara göre biraz daha yüksektir. Erkeklerin yaklaşık yüzde 36’sı son bir ayda çalışmışken kadınların ancak yaklaşık yüzde 8’ü son bir ayda çalışmıştır. Bütün kentlerde erkeklerin, kadınlara göre daha büyük bir oranının çalışmış olduğunu gözlemlenmektedir. Genel olarak Erkeklerin

yüzde 36,5'i çalışırken, kadınlarda çalışma oranı yüzde 8,8'dir. Kamp içi ve kamp dışı verileri beraber değerlendirildiğinde kamp dışında yaşayan Suriyeli erkek misafirlerin oranı yüzde 37 iken, kamp içinde çalışan Suriyelilerin çalışma oranı yüzde 22 olarak elde edilmiştir. Kadınların istihdamı bağlamında da sonuçlar benzerdir. Bu sonuçlara göre, kamp dışında çalışan kadınların çalışma oranı yaklaşık yüzde 23 iken, kamp içinde yaşayan kadınların çalışma oranı ise yaklaşık olarak yüzde 18'dir. Erkeklerin yüzde 38'nin ve kadınların yüzde 55'inin 249 ABD doları veya daha az kazandığını ve erkeklerin yüzde 54'ü ve kadınların ise yüzde 32'sinin 250-499 ABD doları arasında kazandığı söylenebilir. Bu sonuçlara ek olarak erkeklerin yaklaşık yüzde 18'in kadınların da yaklaşık yüzde 13'ünün 500 ve üzeri ADB doları gelire sahip olduğu görülmektedir (AFAD, 2017). Kendi ülkelerinde doktor, sigortacı, bakanlıkta yönetici gibi yüksek statülü işlerde çalışan Suriyeli kadınların, almış oldukları eğitimden ve sahip oldukları niteliklerden bağımsız olarak iş gücü piyasasında temizlikçilik, bakıcılık, tezgâhtarlık gibi düşük statülü işlerde çalışması büyük problemlerden biridir. (AFAD, 2014).

Erdoğan ve Gönülaçan'ın Trabzonda bulunan Suriye'li ve Afgan 250 sığınmacı kadınla yaptıkları bir çalışmada Kadınların %90.8'i herhangi bir işte çalışmamaktadır. 250 kadından çalışanların sayısı sadece 23'tür. Bu çalışan 23 kadından 20'sinin aylık kazancı 1000 TL'nin altındadır (Erdoğan, Gönülaçan, 2018).

Göçün Kadın Sağlığına Olan Etkisi

Göçün olumsuz bir sonucu olarak çoğu zaman kadınlar, sağlıksız koşullarda yaşamaları ve yetersiz beslenmeye bağlı olarak ciddi sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Düşük gelir düzeyi, toplu ve kalabalık halde yaşamak zorunda olma, elverişsiz konaklama koşulları, hijyen sorunları, temiz içme suyuna erişememe ve atıkların uygun şekilde uzaklaştırılmaması, sağlık sigortalarının olmaması, dil engelinin bulunması, stres faktörleri, çalışan annelerin çocuklarına

bakacak kimsenin bulunmaması, yaşanan olağanüstü duruma ve bazen şiddete bağlı gelişen ruhsal bozukluklar, göç edilen bölgede yeterli sağlık kuruluşunun bulunmaması gibi faktörler göç eden kadınların sağlık durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Topçu vd., 2006; Aksu vd., 2010; Bilican vd., 2016; TTB, 2016; Şen, 2014; Gümüş vd., 2017; Aydoğan vd., 2017; Beşer, 2012).

Göç eden bireylerde yaşam koşullarının zorluğu, kötü çevre koşulları, koruyucu sağlık hizmetlerine erişememe ve yetersiz sağlık bakım hizmeti alımı nedeni ile kronik-dejeneratif hastalıkların görülme oranı da artmaktadır. Sağlık sorunu yaşayan göçmenlerin önemli bir kısmı kayıt dışı çalışıyor olduğundan, resmi makamlarca fark edilme korkusu ile sağlık hizmeti almak üzere başvuruda bulunmamaktadırlar (World Health Organization, 2006). Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli sığınmacılarda hipertansiyon, diabetes mellitus, iskemik kalp hastalığı, böbrek yetmezliği ve kanser gibi hastalıklara sıklıkla rastlanmaktadır. AFAD ülkemize göçle gelen ailelerde kronik hastalığı olan bireylerin oranını %7 olarak bildirmiştir. Bununla birlikte uygun olmayan konut koşullarında sıklıkla görülebilen rutubete bağlı astım, bronşit, alerji, kronik ağrı gibi hastalıklar ile konutların kalabalık olmasına bağlı hava yolu ile ve temas ile bulaşan enfeksiyon hastalıkları, göçmen bireylerin sağlığını tehdit etmektedir (Aydoğan vd., 2017).

Bununla birlikte sağlık personellerin göç eden bireylere karşı olan uygunsuz davranışları ayırıcı tutumları hastalar ile iletişimlerini, tıbbi karar verme ve bakım davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, göç edenlerin tedaviye uyumlarını güçleştirmekte, sağlık hizmetlerinden yararlanma oranlarını da düşmektedir. Sonuç itibarıyla göç edenlerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları olumsuz yönde etkilenmektedir (Dias vd., 2012; Çaman vd., 2010; Önal vd., 2016).

Göç eden kadınlar ve erkekler kıyaslandığında, göç eden kadınların erkeklere göre daha fazla psikolojik sorun

yaşadığı, özellikle de zorunlu göç durumlarında yaşadıkları problemlerin artış gösterdiği belirlenmiştir (Doğanay vd., 2007). Türkiye’de bulunan Suriye’li göçmen kadınların %55’inin psikolojik desteğe gereksinimleri vardır (AFAD, 2014).

Göç eden kadınlar ile göç etmeyen kadınlar karşılaştırıldığında ise göç eden kadınların stresle baş etme yeteneklerinin göç etmeyen kadınlara göre daha yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır (Topçu vd., 2006). Bununla beraber, göç eden kadınların ailelerinden ve doğup büyüdüleri topraklardan ayrı kalmaları da psikososyal sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Göç sonrası travma yaşayan bir grupta yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, zorunlu göç mağdurlarının, işkence mağdurlarına benzer düzeyde bir stres bozukluğu yaşadıkları görülmektedir. (Kurtuldu vd., 2018; Kaya, 2018). Stres ve travma, immün sistemi baskılamakta ve depresyona yatkınlığı artırmaktadır. Mülteci kadınların tamamına yakınının ruhsal çöküntü içinde olduğu ve her 10 kadından birinin intihar girişimi olduğu saptanmıştır (Şimşek vd., 2015).

Göçün Üreme Sağlığına Olan Etkisi

Göç eden kadınların üreme sağlığı sorunları incelendiğinde en sık karşılaşılan problemlerin; cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, gebelik ve doğum komplikasyonları, şiddet ve istismar, psikolojik rahatsızlıklar ve üreme sağlığı hizmetlerine erişememek olduğu görülmektedir. (Yağmur vd., 2018) . Geleneksel anlamda kadının toplumsal statüsünün dayattığı şekilde çocuk sahibi olmaya devam eden kadınlar , yeterli doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası bakımı alamadıklarından sağlık riskleri ile düşük, ölü doğum ve anomalili bebek doğurma riskleri daha da artmaktadır (İldan vd., 2012, Taşçı-Duran ve ark., 2012; Topçu vd., 2006; Leininger vd., 2002). Bununla birlikte, göç eden kadınlar açısından erkek çocuk sahibi olmanın, onların toplum içerisindeki statülerini arttıracığına dair toplumsal cinsiyet temelli kalıplaşmış düşünceleri, aile

planlaması hizmetlerinden yararlanma oranlarını düşürebilmektedir. Göçmen kadınların etkili bir yöntem kullanma oranların düşük olup, tüp ligasyon ve acil kontrasepsiyon yöntemleri konusunda bilgilerinin de eksik olduğu belirlenmiştir (Salisbury vd., 2016). 313 göçmen kadına “Aile planlaması yöntemi kullanıyor musunuz” sorusunun yöneltildiği bir araştırmada, kadınların %82.1’i aile planlaması yöntemi kullanmadıklarını bildirmişlerdir (Kalkan vd., 2014). Bu durum kadınların üreme sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Çakmak, 2010; Mccann vd., 2010; Şenol vd., 2016).

Türkiye’deki göçmen kadınların yaşadıkları kamplarda, çadır ziyaretleri, gebe tespit ve izlemleri, doğum sonu loğusa ve yenidoğan bakımı, gerekli taramalar ile aile planlaması hizmetleri yeterli düzeyde verilememekte ve buna bağlı istenmeyen gebelikler meydana gelmektedir (TTB, 2016). Bu durum kampların dışında yaşamını sürdürmeye çalışan göçmenler için de farklı değildir (Süt, 2017).

Göç eden kadınların evlilik yaşı düşük, doğurganlık sayılarının fazla olduğu görülmektedir. Edirne’de yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre göçmen kadınların ortalama evlilik yaşının 18, ilk gebelik yaşının ise 19 olduğu bildirilmiştir (Baş vd., 2015) . AFAD tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Suriyeli Kadınlar” raporuna göre Suriyeli kadınların doğumlarının %96’sı hastane ya da kliniklerde gerçekleşmiştir. Sağlık kuruluşları dışında yapılan doğumların oranı %4 olarak bildirilmiştir (AFAD, 2014) . Ülkelerinde yaşanan savaş nedeniyle göç eden kadınların maruz kaldıkları travma sonrası duydukları korku, şok ve stres nedeniyle menstrual düzensizlikler yaşadıkları görülmektedir. Bu kadınlarda normal olmayan menstruasyon görülme oranı %10 ile %35 arasında olup anormal menstrual siklus görülme durumunun kadınların savaşa ne kadar süre maruz kalmış olduklarıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Hannoun vd., 2007) . Menapoz yaşının da göç eden kadınlarda göç etmeyen kadınlara

kıyasla daha düşük olduğu bildirilmiştir (Balic vd., 2014).

TARTIŞMA

Uluslararası göçün kadın sığınmacıların üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla Isparta ilinde yaşamını sürdüren Somali ve Sudan uyruklu 48 sığınmacı ile yüzyüze görüşme yöntemiyle yapılan araştırma sonuçlarına göre; göçmen kadınların tamamının, ülkelerinde gördükleri şiddet ve savaştan kaçtıkları, ülkelerindeki geleneklerin baskısını hala üstlerinde hissediyor oldukları, kaçış sırasında yaşadıkları travmatik deneyimlerin etkisinde kaldıkları, ülkelerine ve arkada bıraktıklarına duydukları özlem nedeniyle mutsuz oldukları, sosyal çevre yoksunluğunun hali hazırdaki sorunlarını arttırdığını düşündüklerini söylemiş, „Türkçeyi iyi bilmediklerinden dolayı da araştırmaya katılan kadınların yaklaşık %85'nin buldukları çevreye uyum sağlama ve sosyal ilişki kurma konusunda sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir (Kömürcü, vd., 2011) Türkiye’de yapılan bir araştırmanın sonucuna göre, göç eden kadınların %8’inin cinsel istismara maruz kaldığı belirtilmiştir (MAZLUMDER, 2014). Bir diğer çalışma ise kadınların %22.5’inin taciz ya da dışlanmadan şikayet ettiği görülmüştür (KAMER, 2017) Yapılan başka çalışmalarda da paralel şekilde göç eden kadınların stresle baş etme becerilerinin göç etmeyenlere göre daha yetersiz olduğu belirtilmiştir Göçle birlikte gelen yoksulluk, şiddet, taciz ve tecavüze maruz kalım ,gidilen yere uyum sağlayamama gibi nedenlerle göçmen kadınlarda intihar eğilimi daha sık görülmektedir (Mejía vd., 2010; Topçu vd., 2011) Yapılan çalışmalar göstermiştir ki göç eden kadın hem aile içinde hem de göç ettikleri ülkede toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Şeker vd., 2016).

Bahadır’ın yaptığı bir çalışmaya göre Suriye’li kadınların %59.6’sının 18 yaş ve öncesinde evlendiği, %12.8’inin gebe olduğu ve bu gebelerin %57.1’inin doğum öncesi bakım almadığı, %9.6’sının ise doğumu evde

gerçekleştirdiği bildirilmiştir (Bahadır, 2015). Bir diğer çalışmada erken yaşta evlendirilen çocukların yaş ortalaması 15-18 arasında değişmekte olduğu bildirilmiştir (MAZLUMDER, 2014). Yapılan başka bir çalışmada da benzer şekilde kadınların ortalama evlilik yaşı 18 ve ilk gebelik yaşı 19 olarak bulunmuştur (Baş vd., 2015). İncelenen çalışmaların sonuçlarına göre göçmen kadınların evlenme ve ilk gebelik yaşlarının erken olduğu sonucuna varılmıştır. Yine Suriyeli göçmen kadınlara yönelik yapılan bir çalışmada kadınların %42.7’sinin beş ve üzeri çocuğa sahip olduğu belirlenmiştir (Gümüş vd., 2017). Şimşek ve diğerlerinin 2015 yılında Şanlıurfa’da yer alan Suriyeli 15-49 yaş aralığındaki evli 458 katılımcı ile yapılan görüşmeler sonucu elde ettikleri bilgilere göre, göçmen kadınların yüzde 16’sının hamile olduğu, hamile olan kadınlar % 26,7 ‘sinin prenatal bakım almadıkları, % 47,7’sinin daha önce düşük yaptığını belirttiği bildirilmiştir. Bu kadınların içinde cinsel yolla bulaşan hastalık bulgusu tespit edilen kadın oranı %50,8 olup, cinsel olarak aktif olan % 37,8’inin doğum kontrolü yöntemlerini kullanmadığı tespit edilmiştir. Kadınların yaklaşık % 90’ı psikolojik olarak desteğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir (Şimşek vd., 2015). Topçu ve arkadaşlarının yaptıkları bir diğer çalışmadan elde ettikleri sonuçlara göre; ülkemizde yaşayan göçmen kadınlarda en sık görülen problemler; bulaşıcı hastalıklar, vajinal enfeksiyonlar, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, fiziksel ve cinsel şiddet, aile planlaması hizmetlerinden yararlanamama, hastanede yapılan doğum sayısının az, evde yapılan doğumların sayısının çokluğu, düzensiz adet kanamaları, kendiliğinden meydana gelen düşükler, çok sayıda ve kısa aralıklarla meydana gelen gebelikler olarak bildirilmiştir (Topçu vd., 2006) Her ne kadar AFAD tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Suriyeli Kadınlar” raporunda doğumların %96’sının hastane şartlarında gerçekleştiği evde gerçekleşen doğum oranının da %4 olduğu bildirilse de (AFAD, 2014) kadınların sağlık durumları ile ilgili olarak

yapılan çalışmaların sonuçlarının birbirleri ile paralellik göstermekte olduğu , genel sağlık ve üreme sağlığı düzeylerinin oldukça düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Balcılar'ın yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'ye göçle gelen Suriyeli kadınların %18.4'ünün hiç eğitim almadığı, %16.1'i ilkokulu terk ettiği ve %33.0'ının ise ilkokul mezunu olduğu bildirilmiştir. Kadınların yalnızca %6.8'i Üniversite mezundur ve lisansüstü eğitimlerini tamamlayabilen kadın oranı sadece %5'tir (Balcılar, 2016). Kömürcü ve arkadaşlarının Isparta ilinde yaşayan Somali ve Sudan'lı 48 sığınmacı kadın ile yüzyüze görüşme yoluyla yaptıkları çalışma incelendiğinde, benzer şekilde kadınların %54,2'sinin okuryazar olmadığı, %29,2'sinin ise ilköğretim, %12,5'inin lise ve %4,2'sinin de Üniversite mezunu olduğu görülmektedir (Kömürcü vd., 2011) Yapılan çalışmalara baktığımızda; Türkiye'ye sığınan Suriyeli kadınların çoğunluğunun düşük eğitimli ya da hiç eğitim görmemiş kadınlardan oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

Şen ve Vural'ın yaptığı bir çalışmada göçmen kadınların çoğu ilkokul mezunu ve ev hanımıdır. Üniversite mezunlarının en sık sahip olduğu meslek öğretmenliktir. Kadınlar, imkân tanınırsa genellikle toplumda kadına biçilen roller çerçevesinde terzilik, temizlik, tarım vb. işler yapmak istediklerini ifade etmişlerdir. Türkiye'de bulunan Suriyeli kadınların sadece yüzde 2'si aktif olarak çalışmaktadır (Şen vd., 2014). AFAD'ın yaptığı araştırmaya göre benzer şekilde ; kamp içinde kalan kadınların %38'inin ve kamp dışında olan kadınların %18'inin mesleği bulunmadığı, ev hanımlığı da yapılan görüşmelerde ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte temizlik işine gitmek de üst sıralarda yer almış ancak çoğu kadın bu alanda düşük ücretle çalıştıklarını ya da çalışmalarının karşılığında hiç para almadıklarını belirtmişlerdir. (AFAD, 2014) Coşkun'a göre de göçmen veya sığınmacı olarak başka bir ülkeye göç etmek durumunda kalan kadınların; sıklıkla bakım, ev işleri, tekstil mağazalarında satış personeli, garsonluk gibi hizmet

sektörlerinde ya da imalat atölyelerinde ucuz işçiler olarak veya seks işçileri olarak kayıt dışı işlerde çalışmakta oldukları bildirilmiştir (Coşkun, 2017). Baş ve diğerlerinin çalışması ve destekler nitelikteki Demirdezen'e ait çalışmaya göre ise göç eden kadınlar, göç eden erkeklere kıyasla daha düşük ücretli, daha düşük statülü, pek çok açıdan riskli işlerde ve istismara maruz kalarak çalışmaktadırlar (Baş vd., 2017; Demirdizen, 2013). Toplumsal cinsiyet normlarının göç eden kadınların çalışma yaşamlarına olan olumsuz etkilerini incelenen çalışmalarda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Zorunlu göç olgusu kadın hayatını çoğu zaman olumsuz olarak etkilemekte, toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarına ilişkin değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Göç ile birlikte aile ve evlilik ilişkileri bozulabilmekte , sosyal bağlantılar zarar görebilmektedir. Özellikle kalabalık ailelere mensup genç kadınlar, dul ve ekonomik anlamda güçlük çeken kadınlar arasında sık görülen kuma evlilikleri kadınların yaşamını olumsuz etkilemekte, buldukları çevreden dışlanmalarına ve evlilik içerisinde çeşitli sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Yine göç nedeniyle barınma sıkıntısı yaşayan ailelerin çok dar alanlarda kısıtlı imkanlarla yaşamak zorunda oluşları kadınlara ve kız çocuklarına yönelik aile içi cinsel istismar olaylarına neden olmaktadır. Göç eden kadınların tek başlarına da yaşamlarını devam ettirebilmeleri için iş olanaklarının sağlanması onların ekonomik yetersizliklerden dolayı yaptıkları evliliklerin önüne geçecektir. Bu nedenle göçmen kadınlara yönelik meslek edindirme kurslarının yaygınlaştırılmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Yine aile içi cinsel istismara uğraya göçmen kadınlar ve kız çocukları için gerekli yasal mevzuatın düzenlenmesi ve koruma programlarının geliştirilmesi, mağduriyetlerinin giderilmesi için faydalı olacaktır.

Göçmen kadınların sosyal yaşamları ile ilgili olarak en sık karşılaştıkları problemler; göç ile birlikte değişen toplumsal cinsiyet rollerine adapte olamama, göç ettikleri ülkenin dilini ve kültürünü bilmiyor olmanın yanında sosyal mesafe, ayrımcılık, din farklılıkları gibi nedenlerle kültürel ve sosyal çevreye uyum sağlayamama ile birlikte sosyal dışlanma ve göç ettikleri ülkede yeterli hukuki haklara ve sosyal güvenceye sahip olamamalarıdır. Bu sorunların çözümü için öncelikle göç eden kadınların buldukları ülkenin dilini öğrenebilmeleri için dil kurslarının yaygınlaştırılması, içinde yaşadıkları toplumun kültürünü öğrenebilmeleri için eğitim programlarının yaygınlaştırılması, göçmen kadınlar ve yerli halkın birbirine uyumunu kolaylaştırmak için sosyal etkinlikler, dayanışma çalışmaları ve kamu spotlarının oluşturulması faydalı olacaktır. Bununla birlikte yerleşim hakkı kazanmış göçmen kadınların sosyal güvence kapsamına alınması ve yasal haklarının genişletilmesi göç edilen toplumda göçmen kadınların yaşadıkları dezavantajları azaltabilecektir.

Göç eden kadınların eğitim durumları değerlendirildiğine göç etmeden önceki eğitim düzeylerinin düşük olmasının yanında göç sonrasında da eğitimlerine devam etme olanaklarının oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Toplumsal cinsiyet bakış açısının bir sonucu olarak göç eden aileler sınırlı maddi imkanlarını daha çok erkek çocuklarının eğitimi için kullanmaktadırlar. Kadınlar ve kız çocukları daha çok kuran kursu, biçki-dikiş kursu gibi toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu eğitimlere devam edebilmektedirler. Eğitimine devam isteyen kadın ve kız çocuklarının bir kısmı da dil engeline takılmakta, göç ettikleri ülkenin eğitim dilini bilmediklerinden dolayı, isteseler dahi eğitimlerine devam edememektedirler. Bu anlamda göçmen kadın ve kız çocuklarının eğitime öncelik verilmesi, ailelerinin eğitim giderleri konusunda desteklenmesi ve dil eksikliklerinin giderilmesi için dil

eğitimlerinin yaygınlaştırılması faydalı olacaktır.

Toplumsal cinsiyet rolleri ile tutarlı olarak kadınların çoğu zaman ev içi ücretlendirilmeyen işler ile çocuk ve yaşlı bakımı ile yine toplumsal cinsiyet rollerine dayalı kayıt dışı, düşük ücretli, güvencesiz ve vasıfsız işlerde, daha uzun çalışma saatlerinde, sigortasız olarak çalıştırıldıkları görülmektedir. Bu durum göçmen kadınları yapmakta oldukları işle ilgili olarak daha fazla riske maruz bırakmaktadır. Bunun yanında kadınlar çalıştırıldıkları işlerde istismarın farklı çeşitlerine de maruz kalmaktadırlar. Bu konuda çalışan göçmen kadınların erkekler ile eşit statü, eşit ücret ve eşit sosyal haklara sahip olarak çalışabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, daha vasıflı işlerde çalışabilmeleri adına eğitim yaşamlarının devamlılığının sağlanması, eğitim yaşamına devam edemeyen kadınların da meslek edindirme kurslarına katılımlarının sağlanmasının, ayrıca göçmen kadınların yapmakta oldukları işlere dair maruz kalabilecekleri riskler ile ilgili olarak bilgilendirilmeleri ve koruyucu tedbirleri almalarının sağlanmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Zorunlu göçler sonucunda kadınların maruz kaldıkları olumsuz yaşam koşulları, çalışma yaşamlarındaki riskler, yetersiz beslenme ve zayıf hijyen koşulları, dil engeli, sağlık sigortalarının bulunmayışı ve içinde buldukları olağanüstü durumun getirdiği stres ile birlikte sağlık hizmetlerine erişimle ilgili sınırlılıklar kadın sağlığını olumsuz etkilemekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Bu nedenle kronik ve dejeneratif hastalıkların erken tanısına yönelik tarama faaliyetlerinin düzenlenmesi, göçmenlerin yaşadıkları yerlerdeki sağlıklarını olumsuz etkileyen fiziksel şartların iyileştirilmesi, sağlık hizmeti alınması sırasında karşılaşılan dil problemini ortadan kaldırmak için sağlık kuruluşlarında ve göçmenlerin başvurabileceği diğer tüm kurumlarda iletişimi sağlamak için tercümanların bulundurulması, göç eden kadınlar düzenli olarak ziyaret edilmesi ve sağlık gereksinimlerinin belirlenmesi,

göçmen kadınların sağlık düzeyini yükseltmeye yönelik eğitimlerin düzenlenmesi ve sağlık gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik yeni düzenlemelerin yapılması faydalı olacaktır. Ayrıca yaşadığı göç süreci nedeniyle psikolojik yardıma ihtiyaç duyan göçmen kadınlara gerekli desteğin sağlanması da önemlidir.

Göç eden kadınların üreme sağlığı sorunları incelendiğinde en sık karşılaşılan problemlerin; erken yaştaki gebelikler, gebelik ve doğum komplikasyonları, yetersiz doğum öncesi ve sonrası bakımı alma, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, şiddet ve istismar ile üreme sağlığı hizmetlerine erişememe olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili olarak göçmen kadınların yaşadıkları kamplar ile barındıkları konutlara düzenli ziyaretler düzenlenerek, gebeliklerin tespit edilmesi , tespit dilen kadınlara doğum öncesi ve sonrasında gerekli takip ve bakım

faaliyetlerinin planlanması, doğumların sağlıklı koşullarda gerçekleşmesinin sağlanması, erken yaşta gebelik, aşırı doğurganlık ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar'ın önlenmesine yönelik danışmanlık hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir. Göçmen kadınların işyerlerinde, sosyal ortamlarda ya da aile içerisinde maruz kaldıkları cinsel taciz ve tecavüze karşı sıfır tolerans politikasıyla cezai işlem uygulanması gerekmektedir. Türkiye'nin imzaladığı kadına yönelik şiddetle mücadeleyle hedefleyen uluslararası sözleşmeler bu konuda önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Ayrıca cinsel istismara uğrayan göçmen kadınların yaşadıkları travma nedeni ile bir uzman desteği alabilmelerinin sağlanması , normal yaşamlarına dönebilmeleri için faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

AFAD. (2014). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar. Erişim tarihi: 18.11.2019.

AFAD. (2017). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması_2017. (Erişim tarihi: 22.10.2021).

Akhavan, S., Bildt, C., & Wamala, S. (2007). Work-related health factors for female immigrants in Sweden. *Work*, 28:135-143.

Akıncı B, N. A. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç araştırmaları dergisi*, 1(2) 58-83.

Akpınar, T. (2017). Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(03), 16-29.

Aksu, H., & Sevil, Ü. (2010). Göç ve Kadın Sağlığı. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 134-138.

Arabacı, Z., Hasgül, E., & Serpen, A. (2016). Migrant women and migration's effect on women's health in Turkey. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 129-144.

Arabacı, Z., Hasgül, E., & Serpen, A. (2016). Türkiye'de Kadın Göçmenlik Ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 129-144.

Aydoğan, S., & Metintaş, S. (2017). Türkiye'ye gelen dış göç ve sağlığa etkileri. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 2 (2), 37-45.

Bahadır, H. U. (2015). Tanımlayıcı bir alan araştırması:Suriye'li sığınmacı kadınların üreme sağlığı. *18. Ulusal HalkSağlığı Kongresi, Bildiri Kitabı, İzmir 2015* s:1008-1009.

Balcılar, M. (2016). Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin sağlık durumu araştırması Türkiye'de yaşayan suriyeli mültecilerdebulaşıcı olmayan hastalık risk faktörleri sıklığı, *AFAD, T.C.Sağlık Bakanlığı, World Health Organisation.*

Balic, D., Rizvanovic, M., Sajko, M., & A, B. (2014). Age at natural menopause in refugee and domicile women who lived in Tuzla Canton in Bosnia and Herzegovina during and after the war. *Menopause: The Journal of The North American Menopause Society.*

Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *The Journal of Migration Studies* 1(2) 10-56.

Baş, D., Arkant, C., Muqat, A., Arafa, M., Sipahi, T., & Eskiocak, M. (2015). Edirne'deki Suriyeli sığınmacıların durumu. *18. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kongre Kitabı, Konya, 5-9 Ekim*, 214.

Baş, M., Molu, B., Gör, A., Tuna, H., & Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına

- etkisi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1680-1693.
- Başterzi D, A. (2017).** Mülteci, Sığınmacı ve Göçmen Kadınların Ruh Sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2017; 9(4):379-387.
- Berger, R. (2004).** Immigrant Women Tell Their Stories. *New York: The Haworth Press.*
- Beşer, A. (2012).** Göç, kültür ve sağlık ilişkisi. *Kültürlerarası Hemşirelik, Tıp Kitabevi, İstanbul*, 57-71.
- Bhasin, K. (2003).** Toplumsal Cinsiyet: Bize Yüklenen Roller. *Kadav Yayınları, İstanbul.*
- Bilican, G., & Ayan, S. (2016).** İç göç ve kentleşme sürecinde kadının ekonomik yoksunluğu. *Journal of International Social Research*, (9) 46, 390-398.
- Chandra, P. (2011).** Mental health issues related to migration in women. *In Migration and mental health (Eds. D Bhugra, S Gupta):290-219. New York, Cambridge University Press.*
- Cohen, J. H., & Sirkeci, İ. (2011).** Cultures of Migration: *The Global Nature of Contemporary Mobility. Austin.*
- Coşkun, E. (2017).** Türkiye'de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 54(3), 1299-1315.
- Çakmak, S. (2010).** Değişen hayatların görünmez sahipleri: Göçmen kadınlar. *Feminist Eleştiri Dergisi*, 2, 50-64. (Erişim tarihi : 18.03.2017).
- Çaman, K., & Özvarış, Ş. (2010).** Uluslararası göç ve kadın sağlığı. *Sağlık ve Toplum*, 20 (4), 3-13.
- Çelik, N., & Sevil, Ü. (2016).** Göç ve kadın. *Türkiye Klinikleri Journal of Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics*. 2(2 74-79.).
- Demirdizen, D. (2013).** Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru mu?. *Çalışma ve Toplum*, 38(3), 325-346.
- Dias, S., Gama, A., Cargaleiro, H., & Martin, M. (2012).** Healthworkers' attitudes toward immigrant patients: A cross-sectional survey in primary health care services. *Human Resources for Health*, 10: 14, 1-6.
- Doğanay, H., Şahin, F., & Özdemir, Ö. (2007).** Feminist coğrafya ve kadın göçmenler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12 (17), 7-16.
- Dökmen, Z. (2009).** Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar. *Sistem Yayıncılık, İstanbul.*
- El-Masri, R., Harvey, C., & R, G. (2013).** Shifting Sands: Changing Gender Roles among Refugees in Lebanon. *Oxford, Oxfam.*
- Enstitüsü, H. Ü. (2006).** Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Ankara.*
- Erdar, B. (2004).** Toplumsal Cinsiyet Sorunları ve Kız Çocuklarının Okutulmaması. *Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Bitirme Tezi.*
- Erdoğan, M., & A, G. (2018).** Göç ve Kadın Ekseninde Trabzon'da ki Suriyeli-Afgan Kadınların Sosyo-Demografik Analizi. *Turkish Studies Volume* 13/18.
- Etiler, N., & K, L. (2010).** Göçmenlerde Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler, 93-118. *Petro İş Yayını, İstanbul.*
- Fine, C. (2011).** Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması. *Sel Yayıncılık, İstanbul.*
- GöçUyumRaporu.(2018).** Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf.
- Gupta, J, A. D., Hemenway, D., Decker, M. R., & S. J. (2009).** Premigration exposure to political violence and perpetration of intimate partner violence among immigrant men in Boston. *Am J Public Health*, 99:462-469.
- Gümüş, G., Kaya, A., Yılmaz, Ş., Özdemir, S., Başbüyük, M., & Coşkun, A. (2017).** Suriyeli mülteci kadınların üreme sağlığı sorunları. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 3(1):1-17.
- Hannoun, A., Nassar, A., Usta, I., & Musa, A. (2007).** Effect of war on the menstrual cycle. *Obstetrics and Gynecology*, 109 (4), 929-32.
- Hiott, A., & Grzywacz, J. (2008).** Migrant farmworker stress: mental health implications. *J Rural Health*, 24, 32-39.
- Islam, M., & Gagnon, A. (2016).** Use of reproductive health care services among urban migrant women in Bangladesh. *BMC Women's Health*, 16(15).
- Kalkan, O., Gülay, M., Vatan, İ., Engindeniz, F., Bakış, B., & Özyürek, M. (2014).** Bursa ili osmangazi ilçesinde ikamet eden suriyeli göçmenlerin temel sağlık durumlarının değerlendirilmesi. *17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı*, s:457-458.
- Kamer. (2017).** Kadın Merkezi Vakfı (KAMER). *Sığınmacı Kadınlar Beş İl Raporu. Erişim:18.11.2019.http://www.kamer.org.tr/menuis/kamer_vakfi_siginmaci_kadınlar_5_il_raporu.pdf*.
- Kaştan, Y. (2015).** Türkiye'de göç yaşamış çocukların eğitim sürecinde karşılaşılan problemler, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4).
- Kaya, E. Z. (2018).** Toplumsal Cinsiyet Özellikleri Yönünden Göç Aydın Avcı İ.(ed).Göç ve Göçmen Sağlığı. *1. Baskı. Ankara:Türkiye Klinikleri*; 2018. p.6-9.
- Kaya, M. (2015).** Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye'de Yaşamak, *The Journal of Academic Social Science Studies* 2015; 39:263-79.
- Kaypak, Ş., & Bimay, M. (2016).** Suriye savaşı nedeniyle yaşanan göçün ekonomik ve sosyokültürel etkileri: Batman örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1), 84-110.
- Killian, C. (2002).** Culture on The Weekend: Maghrebien Women's Adaptation In France. *International Journal of Sociology And Social Policy*, 75-105.

- Kömürcü, R., & Çobanoğlu, A. (2011).** Kadın sığınmacılar: uluslararası göçün sessiz tanıkları. Onlar Bizim Hemşehrimiz, *Uluslararası Göç ve Hizmetleri.. Kurtuldu, K., & Şahin, E. (2018).* Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*. Aralık 2018; 1(1):37-46.
- Larsen, L. J. (2004).** The Foreign-Born Population In The United States: *Current Population Reports*. US Census Bureau, Washington.
- Leininger, M., & McFarland, M. (2002).** Transcultural Nursing: Concepts, Theories, Research and Practice, *Third Edition, by the Mcgraw- Hill Companies, USA*.
- Mazlumder. (2014).** Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu. Erişim Tarihi: 02.12.2019. <http://mazlumder.org/webimage/MAZLU MDERRAPORU>.
- Mccann, P., Poot, J., & Sanderson, L. (2010).** Migration, relationship capital and international travel: Theory and evidence. *Journal of Economic Geography*, 10 (2), 361-87.
- Mejía, O., & Christopher, J. (2010).** Acculturative stress, depression, and anxiety in migrant farmwork college students of Mexican heritage. *International Journal of Stress Management*, 17 (1), 1-20.
- Mohammadi, D. (2016).** Help for Yazidi survivors of sexual violence. *Lancet Psychiatry*, 3:409-410. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/22.102021.00:57>
- Önal, A., & Keklik, B. (2016).** Mülteci ve sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişimde yaşadığı sorunlar: Isparta ilinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7 (15), 132-148.
- Parker, S. (2015).** Hidden crisis: violence against Syrian female refugees. *Lancet*, 385:2341-2342.
- Parrado, E. A., P, F., & Flippen, E. A. (2005).** Migration And Gender Among Mexican Women. *American Sociological Review*, 606-632.
- Rajman, R. S.-G. (2003).** International Migration, Domestic Work And Care Work Undocumented Latina Migrants in Rael. *Gender ve Society*, 727-749.
- Rees, S., & Pease, B. (2007).** Domestic violence in refugee families in Australia. *J Immig Refug Stud*, 5(2):1-19.
- Salisbury, P., Hall, L., Kulkus, S., Paw, M., & Tun, N. M. (2016).** Family planning knowledge, attitudes and practices in refugee and migrant pregnant and post-partum women on the thailand- myanmar border – a mixed methods study. *Reproductive Health*, 13, 94.
- Sam, D. L. (2006).** Acculturation of Immigrant Children Island Women. David L. SAM ve John W.BERRY içinde, *Acculturation Psychology* (s. 403-418). Cambridge University Press, Cambridge.
- Saygın, S., & Hasta, D. (2018).** Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Guncel Yaklaşımlar.Current Approaches in Psychiatry*, 10(3), 302-323.
- Süt, K. H. (2017).** Suriye'den Göç Eden Kadınlar ve Üreme Sağlığı Sorunları. *Sağlık ve Toplum*. 27(1).
- Şahin , İ., & Düzgün , O. (2015).** Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 167-195.
- Şeker, D., & G, U. (2016).** Göç Sürecinde Kadın. *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi*.14(1). Doi Number: 10.18026/cbusos.36200.
- Şen, A. B., & Vural, C. (2014).** Suriye İç Savaşında Göç ve Kadın. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 9(17), 29-40.
- Şen, M. (2014).** Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. *Çalışma ve Toplum*, 40(1), 231-256.
- Şenol, D., & Dinç, A. (2016).** Türkiye'nin Suriyeli çocuk gelinleri: sosyolojik bir değerlendirme. *Üsküdar Üniversitesi Suriyeli Çocuklarla El Ele Uluslararası Göç ve Çocuk Sempozyumu*. İstanbul. 17-18 Kasım.
- Şimşek, Doğan, F., Hilali, N., & Özek, B. (2015).** Bir il merkezinde yaşayan 15-49 yaş evli Suriyeli kadınlarda üreme sağlığı göstergeleri ve hizmet ihtiyacı. 18. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi (Kongre Kitabı)*. Konya. 5-9 Ekim, 998-999.
- Taşçı, D. E., & Okçay, H. (2012).** Etnik iletişim kadın sağlığını nasıl etkiliyor?, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 25, 251-257.
- TDK. (2019).** Türk Dil Kurumu sözlükleri. *sozluk gov.tr*. Erişim Tarihi: 18.11.2019.
- Topçu, S., & Beşer, A. (2006).** Göç ve sağlık. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(3), 37-42.
- Topçu, S., & Beşer, A. (2011).** Health promoting life-styles among immigrant and nonimmigrant women. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (2), 56-62.
- TTB. (2016).** Savaş, Göç ve Sağlık, *Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara*.
- Tunç, A. Ş. (2015).** Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- Uçan, Ç. S. (2013).** Küreselleşme, Göç ve Kadın Üzerine. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. İstanbul 12(1).
- UNFPA. (2006).** United Nations Population Fund) State of World Population, A Passage to Hope: *Women and International Migration, New York*.
- Usta, J., Masterson, A., & Farver, J. (2016).** Violence against displaced Syrian women in Lebanon. *J Interpers Violence*, doi: 10.1177/0886260516670881.
- Yağmur, Y., & AYTEKİN, S. (2018).** Mülteci kadınların üreme sağlığı sorunları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(1), 56-60.
- Yılmaz, A. (2014).** Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1682-1704.

TOPLUMSAL CİNSİYET, KADIN BEDENİ VE KÜRTAJ HAKKI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME¹

AN EVALUATION ON THE GENDER, WOMEN'S BODY AND ABORTION RIGHT

Sıla SABANCILAR EREN*

*Öğr. Gör. Dr., Bitlis Eren
Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO,
Bitlis/Türkiye
ORCID: 0000-0002-8141-279X

Yazışma Adresi:

Sıla SABANCILAR EREN
Eposta: silasabancilareren@gmail.com

Gönderim Tarihi : 09/06/2021**Kabul Tarihi :** 08/10/2021

¹Bu makale, 23-24 Kasım 2019
tarihinde 2. Uluslararası İnsan
Çalışmaları Kongresi'nde sunulmuş
olan özet bildirinin genişletilmiş tam
metnidir.

ÖZ

Cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığı ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise, cinsiyetler arasında hukuki olmayan, kadını erkeğe bağımlı ve daha değersiz gören bir yaklaşımdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadının insan hakları sorunlarına yol açmakta ve yeniden üretilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadını sınırlandırdığı ve yönlendirdiği alanlardan biri de onun bedenidir. Kadının kendi bedeni üzerindeki haklardan biri olan kürtaj hakkı bu bağlamda, bireysel bir karar olarak değil; kamusal bir tartışma alanı olarak ele alınmaktadır. Ahlaki, politik, geleneksel ve dini boyutlarıyla ele alınan kürtaj, ülkelere göre farklılıklar içermekte, geçmişten günümüze uygulanmakta ve yasaklanması halinde kadın ölümlerini artırmaktadır.

Bu makalede kürtaj hakkı, kadının kendi bedeni üzerindeki hak olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de çok boyutlu bir tartışma olan kürtaj konusu makalede, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ülkemizdeki farklı hukuki uygulamalar üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Kürtaj Hakkı

ABSTRACT

Gender points out the biological difference between men and women. Gender inequality, however, is an idea that refers to the mistreatment toward women as well as to the women's dependency on men despite being not legal. Gender inequality creates violations of human rights and in turn, re-establishes these violations as norms. Among these violations, one of the areas that restricts and dictates to women is about women's body. Specifically, abortion right, which is a right of a woman on her body, is not considered as an individual decision but a public realm. Abortion is analyzed by its various dimensions such as moral, political, traditional, and religious and the approaches to abortion vary by culture. Abortion has been implemented in many countries for a long time. When abortion is banned by law, the rate of femicide increases in countries.

In this paper, abortion right is examined as the woman's right on her body. This paper will analyze the issue of abortion based on gender inequality and the practice of abortion law in Turkey.

Key words: Gender Inequality, Women, Abortion Right

Atıf için (How to cite): Sabancılar Eren S. Toplumsal cinsiyet, kadın bedeni ve kürtaj hakkı üzerine bir değerlendirme, Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2021; 3(2): 89-101.

GİRİŞ

İnsan hakları tüm insanların doğuştan kazandığı, evrensel nitelikteki haklarıdır. İnsan haklarına erişim sürecinde cinsiyetin belirleyici bir rolü bulunmamaktadır. Ancak insan haklarının sınırlarının belirlenmesi, kapsayıcılığı, saldırılara karşı korunması ve müdahale durumu ülkelerin hukuki rejimleri, demokratikleşme ve toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısının olup olmamasına göre farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda bir ülkede anayasanın insan haklarına dayanması, özgürlük-güvenlik ilişkisinde özgürlükçü bakış açısının tercih edilmesi, haklara ilişkin saldırılarda tatmin edici cezai yaptırımların uygulanabilmesi, yaşamın her alanında ayrımcılığın ortadan kaldırılması önemlidir. Zira toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratan politikalar, hukuki uygulamalar ve değer yargıları bireylerin haklara eşit erişimini zedelemekte ve özellikle kadınların yaşadıkları insan hakları sorunlarını derinleştirmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Cinsiyet Eşitliği Raporu'na (2020) göre Türkiye, 153 ülke içinde 130. sırada yer almaktadır. Rapora göre dünya genelinde cinsiyet eşitsizliğinin en yüksek olduğu alanlar; ücret eşitsizliği, siyasete eşit katılım, kamu kurumlarında cam tavan etkisi, eğitim, sağlıklı bir dengedir (World Economic Forum, 2021). Hukuki olmayan ancak, fiili olarak yaşanan ve gözlemlenen dezavantajlar, kadınların haklara eşit erişimini engellemekte ve oluşan dezavantajın kadınlar aleyhine sürdürülmesine neden olmaktadır (Demirgöz Bal, 2014). Kadınlar çalışma yaşamında, kamusal alanda ve özel alanda verili düzenin görünen ve görünmeyen engelleri ile daha fazla karşılaşmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliği hem evrensel hem de ulusal bir sorun olarak karşımıza çıkar. Okullaşma oranları ve eğitim istatistikleri, istihdam, işsizlik ve yoksulluk oranları incelendiğinde ülkemizde dezavantajlı gruplardan birinin kadınlar olduğu gözlenmektedir (Demirgöz Bal, 2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği ve kadının iradesini sınırlandırdığı

alanlardan biri de kürtaj tartışması bağlamında, beden üzerindeki haklardır. Kürtaj hakkı, kadının kendi bedeni üzerindeki haklardan biridir. Bu hakkın ana eksenini, kişisel konularda sosyal baskıdan bağımsızlaşabilme, kendi vicdanıyla karar verebilme, istemediği bir hizmete zorlanmama, bedensel müdahale ve zarara uğramama özgürlüğü oluşturmaktadır (Sharge, 2003). Dini, ahlaki, politik ve toplumsal düşünce kalıpları kadın bedeni üzerinde ve kürtaj hakkı konusunda tahakküm yaratmaktadır. Böylelikle kadın, kendi bedeni üzerinde kararlarının son hakemi olamamaktadır. Kürtaj hakkına erişimdeki güçlükler kadının insan hakları sorunlarına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır. Kişinin kendi bedeni üzerindeki ahlaki- vicdani kararlarının sorgulanması ve “iyi”, “doğru”, “ideal” olup olmadığı konusundaki görüşlerin kamusal alana taşınması, özgür iradenin gerçekleşmesini engellemektedir. Bu nedenle kürtaj tartışması hem politiktir hem de kadının insan hakları mücadelesinde önemli bir alandır. Bu makalede toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında kadın bedeni ve kürtaj hakkı irdelenecektir. Türkiye’de kürtaj uygulamasının hukuki ve toplumsal boyutları güncel istatistik veriler çerçevesinde ele alınacaktır. Ülkemizde hak olarak ele alınmayan ancak hukuki olarak tanınan kürtaj uygulamasının eksik görülen yönleri de değerlendirilecektir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, insan hakları sorunudur. Cinsiyetlerin birbirinden farklı özelliklerini göz ardı eden toplumsal cinsiyet eşitsizliği, cinsiyetler arasında hiyerarşik bir ilişki kurgulamaktadır. Kadın, erkek ya da diğer cinsel kimlikleri, var oldukları biçimde kabul etmeme, cinsiyetler üzerinden toplumsal rolleri belirleme, zayıf-güçlü, akıllı olan-olmayan, yetenekli-yeteneksiz, özne olabilen-bağımlı gibi nitelikleri bireylerin cinsiyetleri bağlamında değerlendirme, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yaratan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet düzeni

cinsiyetleri; haklar ve yükümlülükler, özgürlükler ve kısıtlamalar, sınırlar ve olasılıklar, güç ve tahakkümlere göre görevlendirmeyi esas alan bir bölüşüm sistemidir (Eckert, McConnell, 2004). Söz konusu ayrıştırma ve tanımlama süreci, cinsiyetlerin yeteneklerine göre sınıflandırılmasını ve görevlerine ilişkin toplumsal yargıları belirtir. Cinsiyet temelli yapılan sınıflandırma, kadın ve erkeği insan olma paydasından ayırmaktadır. Yapılan bu sınıflandırma kadının daha bağımlı konumlandırılmasına yol açarken; bu durumun “doğal” olarak algılanmasına da neden olmakta ve cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir. “Kadın doğulmaz, olunur” sözüyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklayan Beauvoir (2011: 724) özetle, kadınların onlara meydan okuyan erkekler tarafından kuşatılmış ve kuralları belirlenmiş bir erkek dünyasına dâhil olduklarını belirtiyor. Söz konusu verili düzende kadın, kendi rüşünü ispat etmeye çalışan bir birey olmaya zorlanmaktadır. Bu dünya kadınları kendine güvenmeyen ve sorumluluk alamayan, aşağı ve bağımlı, toplum karşısında özne olarak ortaya çıkması mümkün olmayan, evlerinde bedenleriyle kuşatılan “çocuklar” olarak değerlendirir (Beauvoir, 2011: 725). Kadını erkeğe bağımlı gören toplumsal cinsiyet eşitsizliği, onun kendi kararlarında özne olamayacağını kabul etmektedir. Kadınların kendi yaşamlarını nasıl yönetmek istediğini göz ardı eden bu bakış açısı, bir kadının eğitim hakkı, meslek seçimi, hangi hobileri tercih edebileceği, evlilik yaşı, evlilik içi sorumluluklarının neler olması gerektiği, annelik rolü gibi konularda kendi kararlarını aşan, önceden hiyerarşik olarak belirlenmiş, verili toplumsal normları “makul olan” biçiminde değerlendirmektedir. Gelenekler, din, kültürel kodlar, politika gibi üst yapı kurumları da kadının eşitsiz konumunu pekiştirmektedir (Karakaya & Cihan, 2017). Unesco’nun (2000) Cinsiyet Duyarlılığı isimli çalışmasında, erkek ve kadın arasındaki farkın biyoloji ile belirlendiğini ancak toplumsal cinsiyetin, erkek ve kadın arasındaki sosyal farkı niteleyerek öğrenilen,

zaman içinde değişebilen, farklı kültürlere göre çeşitlenebilen iki farklı kavram olduğunu belirtir. Bu yönüyle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınlık ve erkeklik durumunu insan olma paydasından ayırmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin tarihsel faktörlerle belirlendiği, tarım teknolojisi ile birlikte erkeklerin ev dışında, kadınlarımıza ev içinde sorumluluk almalarının bir norma dönüştüğü; cinsiyetçi gramer yapılarının, toplumsal cinsiyet üzerindeki istikrarlı etkisiyle sosyal yapıları etkilediği, coğrafi niteliğin cinsiyete göre çalışma talebini şekillendirdiği belirtilmektedir (Giuliano, 2017). Toplumsal işbölümü ile şekillenen kamusal alan-özel alan ayrımı, tarihsel süreçte cinsiyetlere yüklenen görevler, gelenekler ve kültürel kodlarla yeniden üretilmiştir. Tarihsel süreç irdelendiğinde, tarihin ilk dönemlerinde kadınların doğurganlıkları dolayısıyla öne çıktığı ve ilk ilahların Tanrıçalar biçiminde arkeolojik kalıntılarda yer aldığı (Sevim; 2005); ilk uygarlıklarda kadın erkek eşitliğinin bozulmaya başladığı ve izleyen dönemde yaşamın her alanında çeşitli sınırlıkların oluştuğu bilinmektedir. Kadın ve erkek arasındaki hiyerarşinin oluşmasında, onun “erkeğe yardım için yaratılması”, “Adem’i günaha sürüklemesi”, ortaçağda “tam gelişmesi engellenmiş potansiyel bir erkek, kusurlu, eksik, sakat bir yaratık” olarak tasvir edilmesi (Ed. Duby, Perrot, 2005) ve bu süreçte kalıp yargıların oluşturarak, toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirmiştir. İlk uygarlıklardan itibaren daha yeteneksiz ve daha bağımlı olduğu iddia edilen kadın, temel hak ve özgürlüklere geç, aşamalı ve sınırlı bir biçimde erişebilmiştir.

Özetle, toplumsal cinsiyetin inşa edilen, önyargılı, söylemsel olarak kurulan ve kültürel hareketlerde yüzeye çıkan bir kavram olduğunu belirtmektedir. (Butler, 1999). Bourdieu (2018) de eril tahakkümün gücünün kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde olduğunu ifade ederek, bir erkek için en ağır aşağılanmanın bir kadına dönüştürülmek ve bireyin erkekliği ile alay etmek olduğunu dile getirir. Erkeklik ve güç

ilişkinin iç içe geçmişliğinin göstergesi olan söz konusu durum, erkekliğin sembollerini de oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kategorilerinin gücü, bizler için cinsiyetsiz bir hayat yaşamayı imkânsız kılmaktadır (Eckert, McConnell, 2004). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumun bizlere biçtiği rollere ilişkin bir dayatma olarak karşımıza çıkmakta ve aksi durumda toplumsal yaptırımla bizleri karşı karşıya getirmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Bedeni

Toplumsal cinsiyet tartışmalarının boyutlarından biri de kadın bedeni üzerine yoğunlaşmaktadır. Fiziksel bütünlüğü temsil eden beden üzerindeki haklar, varlığımızın parçasıdır. Bu nedenle de insan bedeninin korunması, insan haklarının korunmasını sağlamaktadır. Ancak insan bedeni üzerinde “makul” normlar, doğrular veya yanlışları belirlemek beden üzerinde tahakküm olarak değerlendirilebilir. Cinsiyetçi bakış açısının, toplumsal normlar çerçevesinde kadını yönlendirmesi ve kurallar oluşturması da kadın bedeni üzerindeki hegemonik bakış açısını yansıtmaktadır (Saygılıgil, 2015).

Kadınların sosyal kimliğinin kültürlerin bedenleriyle ilgili kavrayışları tarafından koşullandığı- 16-17. yüzyıllarda beyaz tenli, şişman, ince belli vb. olmanın makul olduğu -ve kadınların güzel görünmek için kozmetiğin sosyal ve ahlaki bir zorunluluk oluşturduğu da dikkat çekilen konular arasındadır (Matthews Grieco, 2005). Bu bağlamda kadın bedenine ilişkin düşünce biçiminde bir değişim gözlenmektedir. Ortaçağda güzel görünmek erkeklerde şehvet uyandırabilirdiği gerekçesiyle engellenirken, aydınlanma döneminde bu durum zorunlu bir tercih olarak kadınları yönlendirmektedir. Ancak değişmeyen tek şey kadınların bedenleri üzerinden tanımlanmaya devam etmeleridir. Günümüzde de kadın bedenine ilişkin “makul” olan ve olmayan arasında bu biçimde bir yönlendirmeyi görmek mümkündür. Yaşlanma karşıtı ürünler, saç boyaları, estetik operasyonların yaygınlığı, diyet ürünleri, fit bedene sahip olma yöntemleri gibi pek çok ticari işlerin hitap

ettiği kitle kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle kadın bedeni, geçmişten günümüze sosyal normların inşa edildiği bir alandır.

Bedenin toplumsal ayrımları destekleyen anlam ve simge üretiminin birincil kaynağı olduğunu ve toplumsal cinsiyetin kurulma ve kurumsallaştırılması sürecinin, kadın bedeni üzerinde anlam ve sınırlama yüklemesi aracılığıyla gerçekleştiği de savunulan görüşler arasındadır (Özbudun, 2017). Beden bireysel bir yaratım, kültürel ve toplumsal bir üretim olarak hem kişisel hem de kamusaldır (Bayhan, 2013). Dolayısıyla kadın bedeni ve görünüşü hem politik hem de ekonomik varsayımları yansıtan ve karşıt görüşlerin üzerinde tartıştığı bir alana işaret etmektedir. Türkiye’de uzun süre gündemde olan muhafazakârlık-laiklik tartışmasının simgesinin başörtüsü olması ya da cinsel istismara maruz kalan kadınların etek boyu uygun örnekler olarak ele alınabilir. Söz konusu kalıp yargıların mekânı ve meşrulaştırma alanı kadın bedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların bedenleri üretmediğini ama onları etkileyebilip biçimlendirebildiği, bebeklerin cinsiyetlerinin belli olmasıyla başlayan çoğu tercihin, fiziksel bedeni toplumsal bedene dönüştürdüğü ve toplumsal cinsiyete katkı yaptığı söylenebilir (İnceoğlu & Kar 2010). Söz konusu tercihler cinsiyetimizin ne olduğu, nasıl bir hayatımızın olacağı, hangi renkleri veya aktiviteleri sevebileceğimizi de toplumsal olarak koşullamaktadır. Örneğin kız çocuklarının bale, erkek çocukların futbol/basketbol gibi spor dallarına yönlendirilmeleri, söz konusu sporların çocukların cinsiyetlerine uygun olduğuna bağlı cinsiyetçi bakışı yansıtır. Bebeklikten yetişkinliğe geçişte toplumsal rolleri kabullenmeyi kolaylaştırır. Benzer biçimde farklı kültürlerde kadın cinselliğinin denetlenmesi için kullanılan ilkel yöntemler, bekâret, fuhuş, şiddet, çalışma hayatındaki ayrımcılıklar vb. de beden üzerinden cinsiyet ayrımcılığı örneklerini oluşturur (İnceoğlu; Kar, 2010). Bu bağlamda kadın bedeni üzerinde kontrol mekanizmalarının hakları

sınırlandırdığı, topluma yorum yapma yetkisi tanıdığı ve onun bedeni üzerinde tahakküm kurulduğunu göstermektedir.

Kadın Bedeninin Üreyle İlişkilendirilmesi ve Kürtaj Hakkının Değerlendirilmesi

Kadın bedenine ilişkin araçsalcı bakış açısına göre, kadına bir rol biçmek, varlığını bir nedene indirgemek tarihsel süreçte yaygın bir uygulamadır. Doğurganlık ve annelik kadının önemli rolü ve görevi olarak ele alınmıştır. Örneğin Babiller’de kadın olmak çocuk doğurmayla ilişkiliydi ve eğer kadın kısır ise tazminat karşılığında boşanma gerçekleşebiliyordu; Eski Mısır’daysa krallık kanının saflığını korumak için enest evliliğe izin veriliyordu (Sevim, 2005). 12-15. yüzyıllarda kiliseye ve aileye adanmış bedenler olan kadınların tek işlevi üremek olduğundan, üremenin gerçekleşebilmesi için kadının sağlığını koruması yani aşırı yememesi ya da güçten düşmemesi, alkol kullanmaması önerilmekteydi (Duby; Perrot, 2005). Kadının annelik üzerinden tanımlanması sanat eserlerinde, 16. yüzyılda gebelik veya bebeği emzirmenin konu alınması bağlamında karşımıza çıkarken; çocuklar annenin süsleri olarak değerlendirilmektedir (Borin, 2005). Bu bağlamda kadın bedeni, değerli, bireysel ve özgün olmanın ötesinde erkeğe adanan, ona sunulan ve üremeye odaklı bir nesnedir. Kadının toplumsal hayatta nasıl davranması gerektiğine ilişkin oluşan toplumsal normların, üremeyi gerçekleştirebilmek için fiziksel ihtiyaçlar nezdinde de normlarla desteklendiği görülmektedir.

Yirminci yüzyılda gelişen teknoloji ve modern kontrol yöntemleriyle kadınların yaşamlarının hangi noktasında ve ne sıklıkta gebe kalmak istediklerini belirleyebilmeye başlamış ve erkeklerin partnerlerinin rızasıyla çocuk sahibi olabilmeleri mümkün olmuştur (Lafaucheur 2005). Doğum kontrol yöntemleri, kadınların kendi bedenleri üzerindeki tercihlerini güçlendirirken, onların yaşam amaçları üzerindeki tercihlerini de güçlendirmiştir. Bu sayede kadın anne olmak haricinde farklı roller de üstlenebilmektedir. Kadın bedeninin üreme

özgürlüğü ile ilişkisi, günümüzde hukuki anlamda daha koruyucu düzenlemeler içermekte, dünyada ve ülkemizde kürtajla ilgili hukuki sınırlar büyük oranda rızaya dayalı bir biçimde gerçekleşmektedir.

Gebelik döneminde, kadınların yaşamlarını kontrol etmek daha kolay olduğundan, fetüs kadından daha değerli kabul edildiğinden ve ataerkil kültür kadınların “bütün çocukları Tanrı verir” inancını kabul etmesi gerektiğini savunduğundan, kürtajın “suç” unsuru olmaktan çıkarılması yavaş ve zor olmuştur (Berer, 2017). Her ne kadar geçmişten günümüze yasal düzenlemeler, kadın lehine reforma uğrasa da ataerkil bakış açısı, kadına biçilen rolün sürdürülmesini dayatmaktadır. Kürtaj olgusunun dünyadaki önemli etkilerinden biri güvenli kürtaja erişememe dolayısıyla yaşanan kadın ölümleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, her yıl 25 milyon güvensiz kürtaj yapıldığını (başta Afrika, Asya ve Latin Amerika) belirtmektedir (<https://www.who>, 24/08/2020). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Türkiye Temsilcisi ise kürtajı yasaklamanın onu engellemediğini, kürtajı engellemenin yolunun makul fiyatlarla, erişilebilir doğum kontrol yöntemleri ve bireylere özgürce tercih yapabilecekleri yeterli bilgi ve eğitim olanakları sunmak olduğunu belirtmektedir

(<https://www.bbc.com> 25/07/2019). Kürtaj, bir doğum kontrol yöntemi değildir. Özellikle yasaklar ya da katı uygulamalar nedeniyle kadınların güvenli kürtaja erişememesi, kürtajdan vazgeçmelerine neden olmaktadır. Sağlıksız koşullarda, gerekli donanımına sahip olmayan kişilerce gerçekleştirilen kürtaj ise, kadınların yaşam hakkını ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle de devletlerin gerekli bilgilendirme ve ulaşılabilir doğum kontrol yöntemlerini sunabilmesi, yaşam hakkını ve tercih edebilme özgürlüğünü garanti altına almaktadır. Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Vatikan, Malta, Nikaragua gibi ülkelerde hiçbir sebeple kürtaja izin verilmezken (United Nations, 2014), Avrupa’da İrlanda’nın da aralarında olduğu üç ülkede (www.tr.euronews.com), dünyada

ise 68 ülkede (<http://ka-der.org.tr/25/07/2019>) kürtaj yasağı bulunmaktadır. Dünya ülkelerinde % 97 oranında kadının hayatını kurtarmak amacıyla kürtaja erişim mümkünken; kadının fiziki sağlığını (% 67) ve akli sağlığını (% 64) korumak; tecavüz ve ensest sonucu gerçekleşme (% 52); ceninin zarar görmesi (% 52), sosyo-ekonomik nedenler (% 36) ve istek üzerine (% 30) kürtaj uygulamasına izin verilmektedir (United Nations, 2014).

Kürtaj konusunda gerçekleşen tartışmalardan biri de kürtajın hangi zaman aralığında gerçekleşebileceğidir. Dünya ülkelerinde genelde kürtaj için 12 hafta, bizim ülkemizde 10 hafta yasal süredir. Ancak bu süreler ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin Amerika'da ilk trimester (1-12 hafta) döneminde kadının kararına saygı duyulması, ikinci trimesterde (13-27 hafta) kadının sağlığı için sakınca olmaması hallerinde kürtaja olumlu yaklaşırken, üçüncü trimesterde (28-40 hafta) zorunlu haller dışında ceninin korunması öngörülmektedir (Uyumaz; Avcı, 2016). Ülkeden ülkeye değişen uygun dönem tartışması, kürtaja nasıl yaklaşıldığı konusuna odaklanmaktadır. Bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeyi, insan haklarının korunma derecesi, toplumsal cinsiyete yaklaşım biçimleri, ülkelerin politik tutumları, ahlaki kodları ile bağlantılıdır. Ancak değişmeyen durum, kürtajın yasak/sınırlı olsa da geçmişten günümüze varlığıdır.

Gebelik kadın bedenine bağlı olarak geliştiğinden, kadının tercihlerini değiştirmesine yol açmaktadır. Daha sağlıklı, dingin, az stresli yaşam biçimi, kısıtlanan kariyer ve hareket alanı gerektirmektedir. Bu nedenle kadın ve bebeğin öncelikleri kimi zaman farklılaşmakta ve taraflardan birinin önceliklerinden feragat etmesi gerekebilmektedir. Kürtaj konusu çatışma içermektedir. Hukuken kişilik kazanmamış olsa da fetüsün yaşam hakkı ile annenin bedeni üzerindeki hak arasında bir tercih/üstünlük/öncelik belirlenmiş olmaktadır (Uyumaz & Avcı; 2016). Gebeliğin sona

ermesi, fetüsün yaşamının son bulması anlamına gelmektedir.

Yaşam hakkı ve beden üzerindeki haklar çatışmasında, fetüsün yaşamının ne zaman başladığı konusunda da fikir birliği bulunmamaktadır. Yaşamın ana rahmi dışında yani doğumla başladığı an, fetüsün anne karnında hareket etmeye başladığı an, bilincin baz alınması durumunda beynin elektriksel faaliyetlerinin başlamasıyla, spermin rahim duvarına tutunmasıyla ya da yaşamın zaten süreklilik taşıdığı (sperm ve yumurta da canlıdır) esas alınarak başladığını savunan farklı görüşler mevcuttur (Altıparmak, Çiçekçioğlu, Yıldırım; 2009; Ürem; 2012). Fetüsün yaşamının ne zaman başladığı konusunda fikir birliği olmaması, bu soruyu yanıtlamayı zorlaştırmaktadır. Çünkü fetüs canlıdır ancak henüz bir insan olarak değerlendirilememektedir. Zira kişilik bizim hukukumuzda sağ doğumla ve anneden bağımsız hareket edebilmeyle başladığından, henüz doğmamış olan fetüsün kişilik hakları ve bu bağlamda yaşam hakkı söz konusu değildir. Dünyada ve ülkemizde gebeliğin sona erdirilebileceği süre yasalarca belirlenmiş ve aksi durumda cezai müeyyide öngörülmüştür.

Kürtaj konusu etik değerler çerçevesinde ele alındığında, birey tercihlerine saygı duyulmalıdır. Çünkü çocuk sahibi olmak bir hak olmakla birlikte, ailenin/annenin ekonomik, sosyal, psikolojik açıdan çocuğun sorumluluğunu alabilmesi gereklidir. Ceninin gelişimi ve dünyaya gelmesinin annenin beden bütünlüğüne bağlı gelişeceğinden kadının bu konuda karar vermesinin esas olduğu Sert (2013); ailenin/annenin ekonomik, sosyal, psikolojik açıdan çocuğun sorumluluğunu alamaması durumunda kürtajın etik olduğu (Ürem, 2012) görüşleri de paylaşılmaktadır. Kürtaj, tercih-yanlısı (pro-choice) ve hayat yanlısı (pro-life) olmak üzere iki bakış açısıyla ele alınmakta, geç dönemde ceninin bebek formuna dönüşmesi nedeniyle kürtaj uygulamasını doğru bulunmadığı ancak; kadının kanunen kendi bedenini ve bedeninde yaşattığı cenini kontrol etme hakkının bulunduğu da kabul

edilebilmektedir (McElroy, 2012). Kimi görüşler ise doğmamış bir çocuk saldırgan değilse (annenin yaşam hakkına saldırı kastediliyor), kürtajın da kendini savunma ayrıcalığı olmadığını ve doğmamış olan birey, yaratılışından sorumlu olmadığı için hayata gelmesinin de bir saldırı olmadığını savunmaktadır (Vieira Jr., 2012). Etik değerler nezdinde kürtaj olgusu, bizim kürtaja hangi perspektiften baktığımıza göre değişmektedir. Ancak etik değerler, ahlaki kabuller sonucunda oluşan ve doğrudan bireysel yargılara dayanan tercihleri yansıttığından kişiden kişiye değişebilmektedir. Bireysel bir yargı olan ahlak ise, bu konuda anne dışında başka birinin söz söyleme hakkını ortadan kaldırır. Ancak kürtajın hangi dönemde gerçekleştirilebileceğinin belirlenmesi önemli bir sorundur. Zira fetüsün, bebeğe dönüşme durumu onu yaşama daha fazla yaklaştırmaktadır.

Minimum düzeyde ve haklı gerekçeye dayanan kürtajın hak, en büyük ahlak dışı davranışın zor kullanma (devletin müdahalesi) olduğu, kürtajın doğumun yerine ikame edilemeyeceği, kürtajı cinayet kadınları katil göstermenin devletçi-kolektivist anlayışın büyük bir yalanı olduğu görüşü de bu tartışmanın boyutlarından biridir (Sambur, 2012). Bu bağlamda yazar, esas olanın doğum olduğunu belirtir. Ancak istisnai bir uygulama olarak ele aldığı kürtaj olgusunun, devletin veya diğer üst yapı kurumlarının görüşlerinin ve yasal düzenlemelerin ötesinde kadın tarafından verilmesi gereken bir karar olarak görür. Devletin kadın ve onun rahmi arasına girmesi bedene müdahale olarak nitelenmekte ve devletin kürtaja erişimi inkâr etmesi durumunda, kadının gebeliğe rıza gösterip-göstermeme imkânına sahip olamayarak, kendi bedeni üzerindeki hak tartışmasını yorumlamanın anlamsızlaşması söz konusu olmaktadır (Neff, 1990). Temel hak ve özgürlüklerin hukuki sınırlarını belirleyen devlet, beden bütünlüğünün sağlanması konusunda söz sahibidir. Ancak rızaya dayanan kürtaj konusunda karar verme yeteneğinde ilk söz sahibi olması

gereken kadın mıdır, devlet midir sorusu gündeme gelmektedir. Bu soruya Sambur (2012) annenin devletten daha şefkatli olduğuna ve bireysel kararlarda kendi vicdanıyla hareket ettiğine dikkat çekmekte ve Türkiye’de yürütülen kürtaj tartışmasının fetüsün yaşam hakkından ziyade, siyasi ve ideolojik nitelikli bir kampanya ile ahlaki ve dini sektörü güçlendirmeyi amaçladığını savunmaktadır. Kürtaj karşıtlığının, cinsel ahlak ve toplumsal cinsiyet kalıplarının ortadan kalkmasından duyulan endişe nedeniyle, yaşam hakkının korunması bağlamında savunulduğu da düşünülmektedir (Çokar, 2008). Bu yönüyle kürtajın bir hak olmadığını ifade etmek veya kürtajı cinayetle eşdeğer görmek, fetüsü taşıyan anneye de olumsuz bir yaklaşımı gündeme getirmektedir. Bu durum kadının toplumsal rollerinin de annelik üzerinden yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

İslam dini açısından kürtaj olgusu değerlendirildiğinde, dinin ölümden ziyade yaşamı öncelediği belirtilmelidir. Her şeyin kaynağı Allah olduğu için, insan yaşamının da kaynağıdır ve bedene ruh üflenmesi ile insan aslında Tanrısal bir değere kavuşmaktadır (Post, 2004). Bu nedenle de yaşamın korunması önceliklidir. İslam Hukuku’nda hamileliğin dördüncü ayında bedene ruh üflendiği kabul edildiğinden; bazı farklı görüşlere rağmen (Malikilerin bir kısmı kürtaja karşıyken; bir kısmı 40 güne kadar, Hanefiler, Şiiiler ve Sünniler farklılıklara rağmen 4 aya kadar kürtaj yapılabileceğini kabul ediyor) geçerli nedenlerle kürtaja izin verilmektedir (Post, 2004). Cenine ruh üflendikten sonra kürtaj uygulaması ise haram kabul edilmektedir (Doğan, 2016). İslam’ın asıl kaynağı olan Kur’an’da kürtaj ile ilgili doğrudan herhangi bir bilgi olmamasına rağmen, yaradılışın kutsal bir yönü olduğuna değinilmektedir. Yaşamın ne zaman başladığı tartışması, dini açıdan da önemlidir. Mezheplere göre farklılaşmış olsa da, İslam Hukuku geçerli ve zorunlu nedenler olduğu takdirde 4 aya kadar kürtaja olanak tanımakta, aksi durumları ise haram kabul etmektedir.

Tercih veya hayat yanlısı bakış açısına göre farklılaşan kürtaj, üreme hakları bağlamında bir insan hakkıdır. Gebelik kadının kendi bedenine dair bir süreç olduğu için, kürtaj konusunda karar verme yeteneği de kadınlara aittir. Tüm boyutlarıyla potansiyel bir bireyin sosyal, ekonomik, psikolojik sorumluluğunu alamama durumu, annenin rızası ve mutlaka yasal bir süre ile hak olarak ele alınabilmelidir.

Fetüs Hakları ve Babalık Bağlamında Kürtaj Olgusunun Değerlendirilmesi

Kürtaj konusunda ayrıca ele alınması gereken başlıklardan biri de fetüse ilişkin haklardır. Bu haklar özü itibarıyla “ana rahmine düşme” bağlamında anlam kazanırken; kimi temel haklara eşit erişim olanağı sunmaktadır. Örneğin ülkemizde fetüs, miras hakkı bağlamında değerlendirmeye alınmaktadır. Diğer yandan fetüs haklarının nasıl ele alınması gerektiği biyoetik ikilemler çerçevesinde de ele alınmaktadır. Kürtaj tartışmasının ikilemlerinden biri fetüs hakları ve kadının kendi bedeni hakkında karar verme yeteneğinin sınırlarıdır. Beden üzerindeki hakların nerede başlayıp bittiğinin belirlenmesi de potansiyel bir bireyin yaşama hakkı çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Hukuki olarak kişi sayılmayan fetüsün, anneden bağımsız bir varlık veya annenin bir parçası olarak kabul edilmesi de farklı bakış açılarına göre kürtajı farklı yorumlamaya yol açmaktadır. Çünkü etik ilkeler çerçevesinde eğer fetüs, kadın bedeninden bağımsız ele alınırsa; kadının kendi bedeni üzerinde karar verebilme hakkı daha baskın ya da meşru sayılabilirken; fetüs kadın bedeninin bir parçası olarak ele alındığında kürtaj olgusu potansiyel bireyin yaşam hakkına müdahale olarak yorumlanabilmektedir. Kürtaj tartışmasında etik ilkeler çerçevesinde ele alınan konular arasında “zarar vermeme ve yararlı olma ilkeleri” ve “adalet ilkeleri” yer almaktadır (Kurt& Tunca, 2016). Zarar vermeme ilkesi, fetüsün korunması bağlamında ele alınan gerçekten ciddi bir anomali durumunda hekimin kürtajı yapabilmesine etik bir temel

oluştururken; adalet ilkesi de fetüsün annesinin bir parçası olması nedeniyle karar verme sürecinden dışlanmasının adil olamayacağı iddiasını esas almaktadır (Kurt& Tunca, 2016). Bu iki ilke çerçevesinde kürtaj uygulaması hem yasal sınırlar hem hekimlerin bu konudaki biyoetik değerleri hem de yaşam-ölüm ikilemi çerçevesinde tartışmayı derinleştirmektedir. Kürtaj uygulamasıyla fetüsün sağ doğma hakkı elinden alındığından anayasal ve medeni haklardan faydalanmasının engellendiği; günümüz teknolojisinin fetüsü hasta olarak kabul etmeye ve fetüsün tedavisine olanak sağladığı, ebeveynlerin sadece kendi çıkarları için bu kararı almalarının tıbbi ve fetal etik açısından doğru olmadığı da paylaşılan görüşler arasındadır (Şen &Yayla, 2002). Çünkü bu uygulama fetüsün hayatına son verdiğinden, fetüsün potansiyel bir birey olarak ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Eğer fetüsün sağlığı nedeniyle kürtaj kararı alınıyorsa, tıbbi etik ilkeler çerçevesinde sağlık çalışanlarının ebeveynlere desteği göz ardı edilmemelidir. Ancak “isteğe bağlı kürtaj” uygulaması durumu, fetüs ve ebeveynler arasında sadece çıkarlar çerçevesinde ele alınıyorsa bu durum etik ikilemler yaratabilmektedir. Fetüsün özgürlüğü; anne hakları ile kısıtlı birey olarak ele alınmasının ve annenin özen gösterme yükümlülüğü olan kişi olarak görülmesi gerekliliği de ifade edilmektedir (Atar &Yalım, 2018). Bu bakış açısı, fetüsü birey olarak ele aldığından, onun yaşamına devam etmesini öncelik olarak görmektedir. “Fetüs bir canlıdır ve her canlının yaşama hakkı vardır” düşüncesi ekseninde “onun ne olduğundan ziyade ne olacağı” (Biçer vd., 2012) ile ilgili bir değerlendirme yapılması gerektiği de kürtaj karşıtı görüşler çerçevesinde ele alınmaktadır. Yaşam hakkının kutsallığına atıf yapan bu düşünce, her canlı için savunulması gereken bir temel oluştururken; annenin duygularına da seslenmektedir. Fetüse karşı davranışları belirleyeninin onun insanlık derecesinden ziyade annenin duyguları olduğunu aktaran Yiğit (2002), zaman zaman yaşamın kutsallığı ve hayat

kalitesi ilkesi arasındaki ikileme dikkat çekmektedir. Yaşamın kutsallığı ve doğacak çocuğa sunulacak imkânlar nedeniyle kürtaj kararı etik ilkeler çerçevesinde farklı değerlendirilebilmektedir. Kürtaj, kadınları öznenen nesneye dönüştüren ve bu kararın alınmasında annelik ve kadınlık ikileminin yaşandığı bir operasyondur (Yıldırım & Reşitoğlu, 2020). Öznenen nesneye geçme süreciyle kastedilen, herhangi bir dayatma olmaksızın anne olma durumunun kişisel önceliklerin önüne geçmesidir. Yazarların yaptığı araştırmada, kürtaj kararı alan ve uygulayan kişilerin karar alma sürecinde (evli olanlar) evlilik hayatının niteliği, maddi ve manevi zorlukları annenin üstlenmesi, diğer çocuklara duyulan sorumluluktan kaynaklandığı ve kürtajın çok zor bir fedakârlık olarak algılandığı sonucuna varmışlardır (Yıldırım & Reşitoğlu, 2020). Dolayısıyla bu karar kürtaja olumsuz yaklaşan kadınların da zorlayıcı sebep olarak değerlendirilebilen yaşam kalitesi çerçevesinde “doğmamış çocuktan” vazgeçme fedakârlığı olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü çocuk için sağlıklı bir sosyal, ekonomik ve duygusal ortamın yaratılması, çocuk hakları bağlamında ebeveynlere sorumluluk yüklemektedir.

Kürtaj tartışmasında babanın konumu da ayrı bir başlık oluşturmaktadır. Kürtaj konusunda kadının kararı beden hakları çerçevesinde daha baskın bir zemin oluşturmaktadır. Ancak özellikle evlilik birliği içinde eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları, “mutluluğu birlikte sağlama” ödevleri ekseninde bu tartışma değerlendirildiğinde; hukuki olarak da birlikte karar verilmesi gereken konulardan birisi ortak çocuklardır. Bizim ülkemizde kürtaj uygulaması, evlilik içinde eş rızası ile mümkündür. Sadece babanın kararıyla kürtaj uygulaması mümkün olmasa da babanın düşünce ve kararının ikinci planda kaldığı söylenmelidir. Bunun temel nedeni de kadının fetüsü bedeninde taşıması, fetüse karşı özenli davranma sorumluluğu ve özellikle doğumla birlikte kurulan bağdan kaynaklanmaktadır. Yapılan araştırmaya

göre ülkemizde kürtaj kararının % 40’ı eşle birlikte, % 17’si kadınlar; % 3’ü ise erkekler tarafından alındığını göstermektedir (Ay & Yalçınkaya, 2017). Bu araştırma ekseninde baba olma kararının verilmesinde anne olmayı istemenin daha baskın olduğu belirtilebilir.

Türkiye’de Kürtaj Olgusunun Hukuki Durumu

Türkiye anayasal olarak kadın erkek eşitliğini tanıyan bir ülkedir. Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalar da söz konusu eşitliğin garanti altına alınması konusunda ülkemize sorumluluk yüklemektedir. Kadın-erkek eşitliğinin tanınması ve toplumsal cinsiyetle mücadelenin boyutlarından biri kadının kişiliğinin, kararlarının ve iradesinin hukuki anlamda korunabilmesi ve müdahale edilmemesidir.

Bireylerin kendi kararlarının hâkimi olması, insan haklarının boyutlarından biridir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi tüm insanları, insan olma paydasında eşitlemekte ve 12. maddesinde kimsenin ailesine ve özel yaşamına keyfi olarak müdahale edilemeyeceğini belirtmektedir (<https://www.tbmm.gov.tr/> 17/07/2019). Bu nedenle de kadının, anne olup olmamayı tercih etmesi insan haklarına atıf yapmaktadır. Devletin doğumu teşviki ya da kürtaja olumsuz yaklaşımı, onu bir taraf olmaya itmekte ve kadının kendi bedeni hakkında karar vermeye muktedir görmemektedir. Türkiye’nin de taraf olduğu Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı bir duruş sergilemektedir. Sözleşmenin 16. maddesi kadınların, “çocukların sayısına ve dünyaya getirilme zamanına serbestçe ve makulce karar verme konusunda aynı hakka sahip olma ve bu hakları kullanabilmeleri için gerekli bilgiye, eğitime ve araçlara sahip olması” konusunu düzenlemektedir (<https://www.tbmm.gov.tr/>, 17/07/2019).

Dolayısıyla cinsiyet eşitliğinin hayatın her alanında sağlanabilmesinin koşullarından biri, kadının anne olup olmama tercihinin saygı duymayla ilintilidir.

Çünkü çocuk sahibi olmak, ona karşı sorumluluklara, gereken özene, zamana, ekonomiye de sahip olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle ülkemizde de gebeliğin sona erdirilmesi durumu, hukuki şartlara uygunluk şartıyla söz konusudur. Kürtaj olgusu ülkemizde genelde onaylanmadığından, kadına güvensiz bakış açısının yoğun biçimde hissedildiği, ayrılıkçı ve toplumsal sınırlılıklar içeren bir durumdur. Bu nedenle de kadınların tercih edebilme özgürlüğünün garanti altına alınmasında, toplumsal cinsiyet olgusuyla gerçek bir mücadeleye ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’de kürtaj ile ilgili hukuki diğer hukuki düzenlemeler, Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun (NPHK), Türk Ceza Kanunu (TCK), yaşam hakkı bağlamında anayasa, hak ehliyeti bağlamında Medeni Kanun (MK) olarak ifade edilebilir. NPHK’na göre ülkemizde annenin sağlığı açısından tıbbi bir sakınca olmadığı takdirde istek üzerine 10. haftaya kadar, eğer anne veya doğacak çocukta tıbbi bir problem varsa 10. haftadan sonra da ve acil durumlarda doktorun gerekçeli kararı ve bildirimleriyle derhal gebeliğin sonlandırılmasına (kürtaj) izin verilmektedir (5. Madde). Bu bağlamda söz konusu yasaya aykırılık durumu TCK’nın 99. maddesinde çocuk düşürten kişinin veya çocuk düşürmeye yetkili olmayan kişinin 2-4 yıl arasında hapis cezası, kadının 1 yıl hapis cezası veya adli para cezası ile cezalandırılması biçiminde yer almaktadır. Yasaya göre eğer gebelik bir suç sonucunda gerçekleşmişse ve kadının rızası varsa 20 haftaya kadar olan gebeliğin hastane ortamında ve hekimler tarafından sonlandırılması cezai bir yaptırım gerektirmemektedir.

Kürtajın uygulanabilme koşullarını içeren hukuki düzenlemelerden biri de Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük’tür. Bu düzenlemede de 10 haftayı geçen gebeliklerin sadece kadının hayati bir tehlikesi varsa veya derhal müdahale edilmediği takdirde hayati organlardan

birinin kaybedilme tehlikesi oluştuğunda gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir (5. Madde). Kürtajın nerede, nasıl ve hangi koşullarda gerçekleştirilebileceği konularına ayrıntılı yer veren tüzüğe göre, ilgili raporların illerde sağlık ve sosyal yardım müdürlüklerine, ilçelerde hükümet tabipliklerine yazılı olarak bildirilmesinin zorunlu olduğu da yer almaktadır (6. Madde). Her üç düzenleme değerlendirildiğinde de kürtajın gerçekleştirilebileceği son dönem, ceninin 10. haftadan büyük olmamasıdır. 10 haftadan büyük bir ceninin kürtajla tahliyesi ancak sağlığı etkileyen acil durumlarda ve gebeliğin suç sonucunda gerçekleşmesine bağlıdır. Bu gibi durumlarda ise ilgili hekimlerin raporlarının ve kürtajın gerekçesinin mutlaka yetkililere bildirilmesi zorunludur.

Kürtaj uygulamasının hukuki şartlarından biri de, kişinin/kişilerin rızasının aranmasıdır. NPHK’nın 6. maddesine göre acil durumlarda ve mümeyyiz olmama durumunda rıza aranmazken, evlilik durumunda eşin, evlilik dışında kadının, reşit olmama durumunda küçüğün rızası ve velinin onayı, vasi altında reşit veya mümeyyiz olmama durumunda vasinin rızası ve sulh hâkiminin iznine bağlı gerçekleşebilmektedir. Yapılan işlem, kişinin ruh ve beden sağlığını etkileyebileceği için söz konusu rızanın aranması makul görünmektedir. Ancak evlilik içinde kadının şiddet görmesi veya tecavüze uğrama yoluyla gebe kalması durumunda, kadın için daha koruyucu tedbirler oluşturulabilir. Her ne kadar doğum kontrol yöntemleri yaygınlaşmış olsa da kadının ataerki ile mücadelesinde zaman zaman bu seçeneği tercih etme şansı olmayabilir.

Türkiye’de Kürtaj Olgusu ve Kadının Konumlandırılması

Türkiye’de (1983 yılından itibaren uygulanan) kürtaja ilişkin tartışma, 2012 yılında kürtajın cinayetle özdeşleştirilmesiyle tekrar gündeme gelmiştir (<https://www.ntv.com.tr/>, 21/10/2020.). Kürtaj karşıtlığı çerçevesinde dünyada da benzer yaklaşımların görüldüğü söz konusu

söylem, ülkemizde bazı STK'ların da desteğiyle "Kürtaj Yasaklanamaz" ve "Benim Bedenim Benim Kararım" kampanyalarıyla kürtaj tartışması, Türkiye'deki feminist hareketlerin mücadele alanında önemli bir başlık haline gelmiştir (Atay, 2017). Oluşan kamuoyunun da etkisiyle, kürtaj tartışması politik bir tartışma olarak kalmış ve farklı bir yasal düzenlemeye gidilmemiştir. Kürtaj konusunda yasaklama olmadıysa da fiili olarak, tıbbi düşüğü tetikleyen ilaçların – hastane eczaneleri hariç- eczanelerden çekilmesi, isteğe bağlı kürtaj yapan hastanelerin sayısı azalması ve kişiler yüksek fiyatlarla özel hastanelere başvurmak zorunda kalması söz konusu olmuştur (Atay, 2017). Böylelikle kadınların kürtaja erişimi zorlaşmıştır. Politik bir konu olan kürtaja ilişkin negatif yaklaşımlar, kadının ahlaki açıdan karar verebilme yeteneğini sorgularken; devletin iktidar alanını kadın bedeni üzerinden de tanımlamasına ve kürtaj hakkının sanki marjinal bir talepmiş gibi yansıtılmasına neden olmaktadır. Devletin, eşleri çocuk sahibi olma konusundaki teşviki çoğu zaman kadınların ulusun biyolojik üretim aracı olarak görülmesine ve bedenin devlet denetimine açılmasına olanak tanımaktadır (Kubilay, 2014). Bu durum devlet ve birey arasındaki özgürlük sınırları çerçevesinde de değerlendirilebilmektedir. Çünkü devletlerin nüfus planlaması yapması bir kamu politikası olmakla birlikte, bireyin özel alanına dâhil olması demokrasi açısından kabul edilemezdir. Ayrıca devletlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren söylem ve uygulamaları ve kadınlık, erkeklik rolleri üzerine düşünceleri, devletlerle benzer tutum sergilemeyen bireyler açısından kamusal alanda bu bireylerin marjinalmiş gibi görünmesine neden olabilecektir.

Ülkemizde kürtaja ilişkin tutumlar çeşitli bilimsel çalışmalarda gözlemlenmektedir. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Algısı Araştırma sonuçlarına göre ülkemizde kürtaj konusuna yaklaşım farklılık göstermektedir. Kürtajı kadının temel hakkı görenlerin oranı % 37,

evlilik dışı oluşan kürtajı onaylama oranı % 42, kürtajı geleneklere aykırı bulanların oranı % 53, günah olduğunu düşünenlerin oranı % 60, yasaklanması gerektiğini düşünenlerin oranı % 63 ve sadece zorunlu durumlarda uygulanabileceğini düşünenlerin oranı % 64'tür (O'neil; Çarkoğlu, 2019). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na (2018) göre ülkemizde isteyerek düşük kentsel alanda % 18, kırsal alanda % 13 olarak, en fazla Doğu'da % 29, en az Kuzey'de % 6 gerçekleşmekte ve isteyerek düşüğe % 60 oranında doktor, % 13 kadının kendisi, % 3 eşi, % 20 kendisi ve eşi, % 2 diğer kişiler karar vermektedir. İsteyerek düşük yapıma dönemi % 49 oranında gebeliğin ilk ayı, % 26 ikinci ayı ve % 25 de üç ve üstündeki aylar olarak gerçekleşmektedir. Önceki yıllara oranla isteğe bağlı kürtaj uygulamalarında azalma görülmekle birlikte Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (2017) ülkemizde bu uygulamayı gerçekleştiren hastane sayısının az olması (İstanbul'da 43 hastaneden 6'sı) veya kişilerin hastanelerce geri çevrilmesinin de payına dikkat çekmektedir. Kürtaja erişimin sınırlılığı ve olumsuz yaklaşımlar kadının kendi bedeni üzerindeki haklarının öneminin vurgulanmasını gerekli kılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kürtaj, yasak olsun ya da olmasın dünyada çeşitli gerekçelerle istenmeyen gebeliği sona erdiren tıbbi bir müdahaledir. Kürtajın yasaklanması, kürtaj uygulamasını sona erdirmemiştir. Bu nedenle kürtajı baştan reddetmek ya da sadece anne sağlığını etkileyen durumlarda uygulanabilirliğini kabul etmek, kadının insan haklarını sınırlandırmaktadır. Yüzyıllardır süren kadının varoluş mücadelesinde, kadının kendi bedeni üzerinde söz sahipliğini başka kişilerle paylaşması da bu sürecin ne kadar zorlu olduğunu göstermektedir.

Kürtajın hangi sebeple gerçekleşebileceği ve hangi dönemde uygulanacağı ülkelerin yasal sınırları ile belirlenmektedir. Ancak kürtaj sebebine odaklanmak, kürtajı kadın bedeni üzerinde bir hak olarak görmeyi güçleştirmektedir.

Türkiye’de kadının kürtaj kararının sorgulanması ya da cinayetle ilişkilendirilmesi, kadını katil olarak görmeye ve toplumsal cinsiyetçi bakış açısını sürdürmeye yönelik bir adımdır. Diğer yandan ülkemizde evlilik içinde 10 hafta ile sınırlandırılan kürtajın, tecavüz vb. bir olay sonucu gerçekleşmesinde 20 haftalık sürenin yasal olması kürtaj konusunda, gebeliğin nasıl gerçekleştiğinin irdelenmesine sebep olduğundan kürtajı yine politik bir tartışma konusu haline getirmektedir. Bu durum kadının nasıl hamile kaldığının sorgulanması bağlamında ayrılıkçı bir tutum sergilemektedir. Özellikle çocuk istismarı sonucunda oluşan gebeliklerde, ailenin onayının alınması veya vesayet makamı ve sulh hâkiminin izni aranması, çocuklar açısından tam bir koruma sağlayamayabilir. Ailenin çeşitli gerekçelerle kürtaja onay vermemesi, travmatik bir durum yaşan çocuğu başka bir travma ile karşı karşıya bırakabilir. Ayrıca Türkiye için tartışılması gereken en önemli konu, bu karara sadece kadının rızasının yeterli olmamasıdır. Evlilik içi tecavüz, şiddet vb. durumlar söz konusu

olduğunda, rıza göstermeyen koca nedeniyle mutsuz ve sağlıksız koşullarda büyüyen bir çocuk da toplumsal açıdan potansiyel bir sorun olabilecektir. Gebelik sürecinde en fazla sorumluluk alan, sınırlanan ya da problem yaşayan kadın olduğu için, kürtaja karar verme hakkının bütünüyle kadında olması daha makul görünmektedir. Bu anlamda aslında kadının kararına saygı göstermemek veya kararına karşı güvensizlik duymak da cinsiyetçi bir yaklaşım içermektedir.

Doğum kontrol yöntemlerinin her yerde ulaşılabilir olması, aile planlaması hakkında gerekli bilgilendirmenin topluma daha fazla yayılması ve devletin toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele ederek, kadının kararı üzerindeki tahakküme izin vermemesi gereklidir. Rızaya dayanan kürtaj talebi oluştuğunda, kadınların hastanelere ulaşabilmelerinin kolay olması, kürtaj ücretinin makul olması ve bu süreçte yaşanabilecek psikolojik travmaları engelleyebilmek adına hem kürtaj kararından önce hem de sonra destek alanlarının oluşturulması gereklidir.

KAYNAKLAR

Altıparmak, S.; Çiçeklioğlu, M.; Yıldırım, G. (2009). “Abortus ve Etik”, *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, (31), ss.84-90.

Atar, S., & Yalım, N. Y. (2018). Fetüs ve Gebe Hakları Bağlamında Anne Adayı ve/veya Aileden Kaynaklanan Nedenlerle Fetüsün Zarara Uğrama Durumu Fetal Harm Due to Maternal and/or Familial Reasons in the Context of Fetal and Maternal Rights, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, ss.73-85.

Atay, H. (2017). “Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye’de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları”, *FE Dergi* 9, No:2, 1-16.

Ay, F.; Yalçınkaya, N. (2017). “Cenin/ Fetüsün Birey Olarak Tanınması Konusunda Etik İnkilemler”, *E-Sağlık Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 23, ss.50-57.

Bal, M. D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15-28.

Bayhan, V. (2013). “Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet”, *Doğu Batı Dergisi*, (63) ss. 144-164.

Beauvoir, S. D. (2011). *The Second Sex*, New York: A Division Of Random House Inc.

Eckert, P.; McConnellGinet, S. (2004). *Language and Gender* Second Edition, Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Berer, M. (2017). “Abortion Law and Policy Around the World: In Search of Decriminalization”, *Health and Human Right Journal*, Vol.19, No. 1., p.13-27.

Biçer, S., Şahin, F., Hacer, A. L. A. N., Karakuş, D., & Çelik, G. (2012). Anne Adaylarının Fetüs Hakları Konusundaki Bilgi Durumları. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 14(2), 42-51.

Borin, F. (2005). “Tasvirlerle Yargıya Varmak”; Matthews Grieco, Sara. “Vücut Görünüş Cinsellik”, *Kadınların Tarihi Cilt 3* (ed. Georges Duby, Michelle Perrot), (çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm*, (çev. Bediz Yılmaz), İstanbul: Bağlam Yayınevi.

Butler, J. (1999). *Gender Trouble Feminism and The Subversion Of Identity*, New York: Routledge.

Çokar, M. (2008). *Kürtaj*, İstanbul: Babil Yayınları.

Doğan, R. (2016). “Kadının Üreme Hakkı, Kürtaj, Çocuk Düşürme Ve Düşürtme Suçları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (127), ss.73-120.

Duby, G.; Perrot, M. (ed.). (2005). *Kadınların Tarihi Ortaçağ’ın Sessizliği 2. Cilt*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Giuliano, P. (2017).** *Gender: A Historical Perspective*, Bonn: Iza Institute of Labor Economics. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- (2018). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara
- İnceoğlu, Y.; Kar, A. (2010).** *Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, 17/07/2019.
- Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi,
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/cedaw.pdf>, 17/07/2019.
- Karakaya, H., & Cihan, Ü. (2017).** Toplumsal Yapı, İktidar Ve Kadın Bedenin Kurgulanışı. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 6(11), 5-17.
- Kubilay, Ç. (2014).** İslami Muhafazakâr Kadın Yazarların Perspektifinden Kürtaj Tartışması: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Alternatif Politika*, 6(3), 387-421.
- Kurt, E., & Tunca, Y. (2016).** Temel Etik İlkeler Çerçevesinde Gebeliğin Sonlandırılmasındaki Etik İnkilemlere Bir Bakış. *Medical Bulletin of Haseki/Haseki Tıp Bülteni*, 54(2).
- Lafaucheur, N. (2005).** “Annelik Aile Devlet”, *Kadınların Tarihi Cilt 5* (ed. Georges Duby, Michelle Perrot), (çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- McElroy, W. (2012).** “Kürtaj: Ahlaki Bir Batakılık”, ss. 7-10; Vieira Jr., E. “Kürtaj Hakkı: Kendine Mantıksal Temeller Arayan Dogma”, ss.13-22; Sambur, B. “Kürtaj: Hayat mı, Hürriyet mi?”, ss. 24-30, *Liberal Düşünce Dergisi*, (67).
- Neff, C. L. (1990).** “Woman, Womb, and Bodily Integrity,” *Yale Journal of Law & Feminism*, Vol. 3: Iss. 2, Article 6, p.327-353.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (2827 Sayılı).
- Post, S. G. (ed.) (2004).** “ Tek Tanrılı Dinlerin Kürtaja Bakış Açısı Üzerine” *Encyclopedia Of Bioethics* (içinde), (Çev. Alkım Saygın), ss. 28-43, New York: Macmillan.
- O’neil, M. L.; Çarkoğlu, A. (2019).** *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması*, Kadir Has Üniversitesi, s.1-63.
- Özbudun, S.; Sarı, C.; Demirer, T. (2007).** *Küreselleşme, Kadın ve Yeni Ataerki*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük (7395 Sayılı).
- Saygılıgil, F. (2015).** Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları.
- Sert, G. (2013).** *Üreme Haklarının Yasal Temelleri ve Etik Değerlendirme*, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul: Ege Basımevi.
- Sevim, A. (2005).** *Feminizm*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Shrage, L. (2003).** *Abortion and Social Responsibility: Depolarizing the Debate*, New York: Oxford University Press.
- Türkiye Aile Sağlığı Planlaması Vakfı. (2017).** *Sisteme Değil, İsteğe Bağlı Hizmet: Sağlık Çalışanları Gözünden İstanbul’da Kürtaj ve Aile Planlaması Hizmetlerinin Durumu*, UNFPA Türkiye Ofisi, Ankara.
- Türk Ceza Kanunu (5237 Sayılı).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018).** *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri*.
- UNESCO. (2000). *Gender Sensitivity*,
http://www.unesco.org/education/mebam/module_5.pdf, 05/07/2019.
- United Nations. (2014).** *Abortion Policies and Reproductive Health Around The World*, United Nations Publication.
- Uyumaz, A; Avcı, Y. (2016).** “Türk Hukukunda Gebeliğin Sonlandırılması”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), ss. 579-638.
- Ürem, M. (2012).** “Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar”, *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (içinde), ss. 79-102, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Yayla, M.; Şen C. (2002).** Fetus Hakları, *Perinatoloji Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, ss.43-47.
- Yıldırım, M., & Reşitoğlu, H. Ü. Öznenen Nesneye İtilme: Kadın Deneyimi Olarak Kürtaj/Repressing From Subject To Object: Abortion as a experience of woman. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 3(1), 102-128.
- Yiğit, R. (2002).** Fetus-Yenidoğan Hakları ve Hemşirelik, C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 6 (2), ss.50-57
- World Economic Forum. (2018).** *The Global Gender Gap Report*
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46619022>, 08/07/2019.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120531_un_abortion, 25/07/2019.
<https://tr.euronews.com/2018/05/03/avrupa-da-kurtaj-en-kat-ve-en-liberal-ulkeler>, 25/07/2019.
<http://ka-der.org.tr/kurtaj-yasagi-68-bin-can-aliyor/>, 25/07/2019.
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/her-kurtaj-bir-uluderedir,z1M5Y2znmwEu6drogItVkiA>, 21/10/2020.
https://www.who.int/health-topics/abortion#tab=tab_1, 24/08/2020.